

Anglų kalbos mokymas Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose 1932–1939 metais

Elžbieta Lučinska

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Ugdymo mokslų institutas
Vilnius University, Faculty of Philosophy, Institute of Educational Sciences
elzbieta.nadtoczy@gmail.com

Santrauka. Daugiataučiam ir daugiakultūriam Vilniui tarpukario laikotarpis buvo ypatingas, mat šis miestas, tapęs Lenkijos dalimi, įgyvendino Antrosios Lenkijos Respublikos religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijos nustatytą švietimo modelį. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lenkijos (taip pat ir Vilniaus) švietimo sistema patyrė didelių permainų. Po ilgų diskusijų 1932 m. priimtas naujas švietimo įstatymas pakeitė valstybinių mokyklų struktūrą bei ugdymo turinį. Buvo patvirtintos visų dalykų, tarp jų ir užsienio kalbų, naujos bendrosios ugdymo programos. Straipsnio tikslas ir yra ištirti, kaip buvo mokoma anglų kalbos Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose nuo Lenkijos švietimo reformos įstatymo įsigaliojimo 1932 m. iki 1939 m., t. y. Antrojo pasaulinio karo pradžios. Tyrimas atskleidė, kad Vilniaus A. Mickevičiaus gimnazijoje anglų kalbos buvo mokoma kaip privalomojo ir pasirenkamojo dalyko, licėjaus lygiu – kaip vienos iš privalomai pasirenkamų užsienio kalbų. Tačiau J. Slovackio gimnazijoje anglų kalba buvo dėstoma tik kaip neprivalomas dalykas, o J. ir A. Sniadeckių licėjuje – kaip privalomai pasirenkamas dalykas. Nemažai gimnazijų mokinių pasinaudojo nauja didesne galimybe mokytis anglų kalbos. Mokyklų ugdytiniai mokytis anglų kalbos kaip privalomai pasirenkamo dalyko sekėsi gana sunkiai, daug jų pasiekdavo tik patenkinamų rezultatų. Mokinių noras mokytis anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, iškilus pirmiesiems sunkumams, blėso. Licėjinių klasių mokiniai nebuvo suinteresuoti mokytis papildomų dalykų (taip pat ir anglų kalbos) ir dėmesį sutelkdavo į pasiruošimą brandos egzaminams.

Reikšminiai žodžiai: tarpukario Vilnius, Antroji Lenkijos Respublika, Vilniaus Adomo Mickevičiaus gimnazija, Vilniaus Julijaus Slovackio gimnazija, Vilniaus Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjus, švietimo reforma, užsienio kalbų mokymas, anglų kalba.

Teaching English in State High Schools in Vilnius in 1932–1939

Abstract. The interwar period was an exceptional period in the history of multinational and multicultural Vilnius, as the city, having become part of Poland, implemented the educational model established by the Ministry of Religious Denominations and Public Education of the Second Polish Republic. In the 1930s, the Polish (and Vilnius) system of education underwent major changes. After long discussions, a new education law adopted in 1932 changed the structure and state school curriculum. New general education programs were approved for all subjects, including foreign languages. The article examines the teaching of English language in state high schools in Vilnius from the entry into force of the Polish Education Reform Law in 1932 until 1939, i.e., the beginning of WWII. The study revealed that in Adam Mickiewicz Gymnasium, English was taught as a compulsory and optional subject, whereas at the lyceum level—as one of the compulsory foreign languages. In Juliusz Słowacki Gymnasium, English was taught only as an optional subject, and in Jan and Andrzej Śniadecki Lyceum—as a compulsory subject. A significant number of students took advantage of the new opportunity to learn English. However, they had a rather difficult time learning the language as a compulsory subject, many of them achieving only satisfactory results. Students' motivation to learn English as an elective subject faded away when they encountered

Received: 25/09/2024. **Accepted:** 19/12/2024.

Copyright © 2024 Elžbieta Lučinska. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](#).

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#) (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

first difficulties. Lyceum students were not interested in learning additional subjects (including English) and focused on preparing for the matriculation exams.

Keywords: interwar Vilnius, Second Polish Republic, Adam Mickiewicz Gymnasium in Vilnius, Juliusz Słowacki Gymnasium in Vilnius, Jan and Andrzej Śniadecki Lyceum in Vilnius, educational reform, foreign language teaching, English language.

Įvadas

XX a. pradžioje ypač sparčiai besivystantys ugdymo mokslai tapo Europos švietimo pagrindu. Tada buvo sukurti ir šiuolaikinės kalbų mokymo metodologijos pamatai. Tuo metu kaip svarbiausi akcentuoti principai (individualizacija ir kiekvieno vaiko poreikių svarba, ypatingas mokytojo vaidmuo formuojant jaunojo žmogaus gyvenimo nuostatas ar užsienio kalbų mokėjimo svarba bendrajam išsilavinimui¹) yra aktualūs ir šiandienos ugdyme, todėl verta tirti jų ištakas, analizuojant kalbinio mokymo permainas Vilniaus valstybinėse mokyklose nuo 1932 m. švietimo reformos iki Antrojo pasaulinio karo pradžios 1939 metais. Daugiataučiam ir daugiakultūriam Vilniui tarpukario laikotarpis buvo ypatingas, mat miestas, tapęs Lenkijos dalimi, įgyvendino Antrosios Lenkijos Respublikos religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijos (lenk. *Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*) nustatytą švietimo modelį. Ugdymo programos po padalijimų tarp trijų šalių, turinčių skirtingas švietimo sistemas, buvo suvienodintos ir pritaikytos naujoms realijoms. Po 1932 m. švietimo reformos mokyklos buvo naujai suskirstytos į pradžines, gimnazijas ir licėjus². Šie tapo šalies inteligentijos elito kūrimo vieta³. Gimnazijose ir licėjuose užsienio kalbų mokymas buvo sustiprintas, mokymo programos modernizuotos, įvesta galimybė mokytis antros užsienio kalbos, naudoti nauji mokymo metodai, pavyzdžiui, plačiai paplitęs tiesioginio kalbos mokymo metodas⁴. Keitėsi ir ugdymo priemonės. Pradėta naudoti audiovizualinę medžiagą, išleista nemažai naujų vadovėlių⁵. Taip pat buvo kuriamos eksperimentinės mokyklos, skirtos mokymo metodams analizuoti bei tobulinti⁶. Nauji metodai ir sprendimai buvo išbandomi ir Vilniaus vidurinėse mokyklose, dalis jų – labai sėkmingai. Būtent tarpukariu iškilo klausimas, kokių užsienio kalbų ir kiek mokytį. Beje, jis itin aktualus ir nūdienos Lietuvoje⁷. Nors dauguma mokinių mokėsi vokiečių ir

¹ Plačiau apie šių principų atsiradimą ir jų plėtojimą tarpukario Lenkijos (Antrosios Lenkijos Respublikos) švietimo sistemoje žr. Harbig, A. M. *Indywidualizacja w polskiej dydaktyce języków obcych okresu 1919–1939*. *Neofilolog*, 2011, Nr. 36, p. 21–36, <https://doi.org/10.14746/n.2011.36.3>.

² Plačiau žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001.

³ Žr. Gąsiorowski, A. *Z dziejów szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie w latach międzywojennych*. *Komunikaty Warmińsko-Mazurskie*, 2014, t. 283, Nr. 1, p. 69. Taip pat prieiga per internetą: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1365031> [žiūrėta 2024-10-05].

⁴ Žr. Harbig, A. M. *Indywidualizacja w polskiej dydaktyce języków obcych okresu 1919–1939*, p. 30–32.

⁵ Žr. Kotlarska, I. Kilka uwag o polskim dyskursie glottodydaktycznym w okresie międzywojennym (na przykładzie nauczania języka angielskiego) – teksty i konteksty. In: *Pięćdziesiąt lat zielonogórskiej polonistyki: księga jubileuszowa* / redakcja M. Ruszczyńska i I. Pałucka-Czerniak. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2024, p. 243–255, https://doi.org/10.5944/2024MON-redRus_Palr15; Kotlarska, I. *Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych*. Prolegomena badawcze. *Sociolingwistyka*, 2019, t. 33, p. 170–171, <http://dx.doi.org/10.17651/socjolinG.33.10>; Repšienė, L. Konfliktas dėl Vilniaus perteikimas 1989–2022 metų laikotarpio Lenkijos istorijos vadovėliuose. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2022, t. 2, Nr. 22, p. 67–68, <https://doi.org/10.51740/RT.2.22.3>.

⁶ Žr. Kotlarska, I. *Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych*. Prolegomena badawcze, p. 171–175.

⁷ Žr. Murauskaitė, A. Užsienio kalbos mokyklose: vienvaldė anglų stumia lauk kitas, pozicijas išlaiko rusų, o lenkų, latvių ar italų paklausa menka ir trūksta mokytojų. *LRT.lt*, 2022 m. rugpjūčio 4 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1749973/uzsienio-kalbos-mokyklose-vienvalde-anglu-stumia-lauk-kitas-pozicijas-islaiko-rusu-o-lenku-latviu-ar-italu-paklausa-menka-ir-truksta-mokytoju> [žiūrėta 2024-10-05]; Murauskaitė, A. Kokią antrąją užsienio kalbą šiemet dažniausiai rinkosi šeštokai: ar vis dar paklausiausia rusų kalba? *LRT.lt*, 2023 m. rugsėjo 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2082598/kokia-antraja-uzsienio-kalba-siemet-dazniausiai-rinkosi-sestokai-ar-vis-dar-paklausiausia-rusu-kalba> [žiūrėta 2024-10-05]; Jaruševičiūtė-Mockuvienė, G. Šimonytė: norėčiau, kad mokyklose vaikai turėtų daugiau alternatyvų nei tik rusų kalbą. *Delfi.lt*, 2023 m. vasario 1 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonyte-noreciau-kad-mokyklose-vaikai-turetu-daugiau-alternatyvu-nei-tik-rusu-kalba-92417173> [žiūrėta 2024-10-05].

prancūzų kalbų, augo susidomėjimas ir anglų kalba⁸. Tiriamuoju laikotarpiu tiek Lenkijoje, tiek ir Lietuvoje kalbėta apie besimokančiųjų vokiečių kalbos mažinimą⁹. Dėl grėsmės iš Rusijos Lenkijoje iš viso atsisakyta mokytis šios šalies kalbos, o kartu bandyta pagausinti besimokančiųjų anglų kalbos¹⁰.

Nors tarpukario Lenkijos ir Lietuvos švietimo sistemoje vykstančios permainos sulaukė tyrėjų dėmesio, reikia išsamesnių šio plataus ir daugiaplanio tyrimų lauko mokslinių tyrimų, ypač susijusių su anglų kalbos mokymu ir jo pokyčiais Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose. 2001 m. išleistoje Joannos Sadowskos monografijoje bendrai nagrinėjama Januszo Jędrzejewiczio įgyvendinta švietimo reforma¹¹. Šie duomenys kiek vėliau buvo papildyti Emilios Czapczyńskiej darbe¹². Lenkijos ugdymo sistemos aspektai yra išnagrinėti įvairiuose moksliniuose straipsniuose. Juose daugiausia buvo panaudoti statistiniai duomenys, pavyzdžiui, Konradas Czapiewskis ir Krzysztof Jancas¹³ bei Piotras Stańczykas¹⁴ išanalizavo visuomenės išsilavinimo bei analfabetizmo lygio pokyčius skirtinguose Lenkijos regionuose. Taip pat buvo nagrinėjamas mokytojų vaidmuo tarpukario Lenkijoje¹⁵. Kiek anksčiau paskelbtos publikacijos apie konkrečias Vilniaus mokyklas, daugiausia – mokinių ir mokytojų atsiminimai¹⁶, kurie panaudoti šiame straipsnyje.

Esama mokslo darbų, skirtų Antrosios Lenkijos Respublikos užsienio kalbų mokymo istorijai¹⁷. Kalbiniam ugdymui nagrinėti skirtų publikacijų Lenkijoje padaugėjo paskelbus Annos Marios Harbig straipsnį, raginantį daugiau dėmesio skirti nuodugnesnei užsienio kalbų mokymo istorijos analizei¹⁸. Tačiau būtent anglų kalbos mokymas tarpukariu sulaukė ne itin daug dėmesio. Daugiausia publikacijų

⁸ Plačiau apie tai žr. Kotlarska, I. Treści kulturowe w dawnych polskich podręcznikach do nauki języka angielskiego (1788–1950). *Neofilolog*, 2023, t. 60, Nr. 1, p. 45–59, <https://doi.org/10.14746/n.2023.60.1.4>.

⁹ Plačiau žr. Bukelevičiūtė, D. Švietimo socialinis prieinamumas. In: Bukelevičiūtė, D.; Butkus, Z.; Černiauskas, N.; Grodis, A.; Kasperavičius, A. P.; Polkaitė-Petkevičienė, G. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 265–266. Taip pat žr. Cieśla, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974; Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1972, p. 55–56; Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*. Vilnius: Leidybos centras, 1995, p. 149–150.

¹⁰ Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 98.

¹¹ Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*.

¹² Czapczyńska, E. Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej. *Studia prawnicze KUL*, 2016, t. 68, Nr. 4, p. 33–51. Taip pat prieiga per internetą: https://www.kul.pl/files/214/spkul/spkul2016_4/czapczynska.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

¹³ Czapiewski, K.; Janc, K. Od analfabetizmo do wykształcenia wyższego. In: *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi. Tom 1 i 2* / redakcja naukowa M. Halamska, M. Stanny, J. Wilkin. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, 2018, p. 147–167. Taip pat prieiga per internetą: https://admin2.irwirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/IRWiR_PAN/100/05_Czapiewski_Janc.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁴ Stańczyk, P. Wykształcenie ludności II Rzeczypospolitej w świetle badań GUS. *Spółeczeństwo i Ekonomia = Society and Economics*, 2016, t. 5, Nr. 1, p. 7–26, <https://doi.org/10.15611/sie.2016.1.01>.

¹⁵ Žr. Akimjaková, B.; Famuła-Jurczak, A.; Mazur, P.; Račková, O. *Nauczyciel kreatorem zmiany*. Ružomberok: Verbum, 2013; Sanojca, K. Szkoła jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Metamorfozy społeczne*, 2014, t. 9: Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej / pod red. W. Mędrzeckiego i C. Leszczyńskiej, p. 277–291, taip pat prieiga per internetą: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=66161> [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁶ Žr. *Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie: wspomnienia wychowawców i wychowanków* / redaktor L. J. Malinowski. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Oddział w Bydgoszczy, 1999; *Była taka szkoła: Gimnazjum im. Elizy Orzeszkowej w Wilnie: 1915–1939* / red. E. Sławińska-Zakościelna. Londyn: Odnova, 1987; Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)* / wydała, opracowała i wstępem opatrzyła T. Zaniewska. Białystok: Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza, 1996; Walasek, S. Wychowanie państwowe i obywatelskie w praktyce szkolnej na przykładzie Państwowego Gimnazjum Męskiego im. A. Mickiewicza w Wilnie (1932/1933–1933/1934). *Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne*, 2020, t. 11, Nr. 2, p. 239–251, <https://doi.org/10.18778/2450-4491.11.17>.

¹⁷ Žr. Cieśla, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*; Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*; Jurek, A. Języki obce dawniej i dziś. Część I. Z historii nauczania języków obcych w Polsce – od średniowiecza do II wojny światowej. *Języki Obce w Szkole*, 2007, Nr. 260, p. 5–19, taip pat prieiga per internetą: https://jows.pl/brepo/panel_repo_files/2021/07/22/2spusy/jows-1-2007.pdf [žiūrėta 2024-10-05]; Woźniak, E. Polityka językowa Państwa Polskiego w okresie międzywojennym. *Sociolingwistyka*, 2015, t. 29, p. 7–20, <http://dx.doi.org/10.17651/SOCJOLING.29.1>.

¹⁸ Harbig, A. M. O konieczności badań nad historią nauczania języków obcych. *Neofilolog*, 2010, Nr. 34, p. 67–78, <https://doi.org/10.14746/n.2010.34.7>.

skirta vadovėliams ir mokymo turiniui aptarti¹⁹. Nuodugniai buvo išnagrinėtas CLIL (angl. *Content and Language Integrated Learning*; lenk. *Zintegrowane kształcenie przedmiotowo-językowe*, liet. *Integruotas dalyko ir kalbos mokymas*) metodo taikymas anglų kalbos vadovėlyje, parašytame Vilniaus Stepono Batoro universiteto lektoriaus ir Jono ir Andriaus Sniadeckių licėjaus mokytojo Władysława Kospotho-Pawłowskio²⁰. Anglų kalbos mokytojai Vilniuje ir Krokuvoje tarpukario laikotarpiu taip pat sulaukė tyrėjų dėmesio²¹. Iš Lietuvos švietimo istorijai skirtų publikacijų išskirtini Teresės Bukauskienės²², Sauliaus Kaubrio²³ ir Remigijaus Motuzo²⁴ darbai, tačiau juose labiau aptariama Lietuvos švietimo sistema ir jos permainos, neįtraukiant Vilniaus krašto arba aprašant permainas nuo 1939 m., jį prijungus prie Lietuvos. Šiame tyrimų lauke išskirtinas Dalios Bukelevičiūtės darbas apie tarpukario socialinį švietimo prieinamumą ir Vilniaus regione²⁵.

Nepaisant visų šių tyrimų, šiandienos istorinėje ir pedagoginėje mokslinėje literatūroje trūksta regioninių studijų, leidžiančių pažinti atskirų užsienio kalbų, ypač anglų, mokymo ypatumus ir pasiektus rezultatus tarpukario Vilniuje.

Siekiant užpildyti šią spragą straipsnyje ir siekiama ištirti anglų kalbos mokymą Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose nuo 1932 m. Lenkijos švietimo reformos įstatymo įsigaliojimo iki 1939 m. – Antrojo pasaulinio karo pradžios. Kadangi Antrosios Lenkijos Respublikos religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerija galutinį gavėją – mokinius – pasiekdavo per mokyklas ir jų darbuotojus, straipsnyje aptariami visi trys pagrindiniai šios grandinės dalyviai. Iš to išplaukia trys straipsnio tyrimo uždaviniai: 1) aptarti 1932 m. švietimo įstatymą ir kitus su juo susijusius dokumentus anglų kalbų mokymo Vilniuje kontekste; 2) išnagrinėti mokytojų vaidmenį įgyvendinant naujas užsienio kalbų mokymo programas Vilniuje; 3) išanalizuoti mokinių galimybes ir rezultatus mokantis anglų kalbos Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose.

Analizuojant išlikusią dokumentinę medžiagą taikyti įvairūs istorinės duomenų analizės metodai leido giliau ištirti išlikusius valstybinio lygio dokumentus (užsienio kalbos programos, įstatymai ir kt.), mokinių ir mokytojų prisiminimus, mokytojų tarybų posėdžių protokolus ir kitus dokumentus. Taikant kiekybinį aprašomosios statistinės analizės metodą ir antrinių duomenų analizę, išnagrinėta turimų šaltinių statistinė informacija. Derinant kelis metodus susisteminti skirtingą informaciją atskleidžiantys duomenys, sukurtas visuminis tiriamos temos vaizdas, taip užpildant išlikusių šaltinių perteikiamos informacijos spragas ir, tikėtina, prisidedant prie tyrimo rezultatų patikimumo.

Pagrindiniai tyrimui reikalingi šaltiniai yra išlikę valstybinio lygio dokumentai, reglamentuojantys Antrosios Lenkijos Respublikos švietimo pakeitimus analizuojamuoju laikotarpiu, pavyzdžiui, 1932 m. kovo 11 d. patvirtintas įstatymas apie švietimo sistemą (lenk. *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*)²⁶, 1934 m. parengtos naujos ugdymo programos gimnazijai (lenk. *Program nauki*

¹⁹ Žr. visų pirma: Kotlarska, I. *Kilka uwag o polskim dyskursie glottodydaktycznym w okresie międzywojennym (na przykładzie nauczania języka angielskiego) – teksty i konteksty*, p. 243–255; Kotlarska, I. *Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych. Prolegomena badawcze*, p. 167–180; Kotlarska, I. *Treści kulturowe w dawnych polskich podręcznikach do nauki języka angielskiego (1788–1950)*, p. 45–59; Przyklenk, J. *Teksty obcojęzyczne i ko(n)teksty nauki języków obcych w dwudziestolecu międzywojennym a kształcenie polonistyczne*. In: *W kręgu (glotto)dydaktyki* / redakcja naukowa A. Achtełlik, K. Graboń. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018, p. 128–148, <http://hdl.handle.net/20.500.12128/20823>.

²⁰ Žr. Kiński, C.; Łagun, J. *Nihil Novi – Context and Language Integrated Learning in „England and the English“ by Władysław Kospoth-Pawłowski*. *Neofilolog*, 2018, t. 50, Nr. 1, p. 159–169, <https://doi.org/10.14746/n.2018.50.1.10>.

²¹ Žr. Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym. Próba biograficzna*. *Prace Historyczne*, 2018, t. 145, Nr. 2, p. 271–301, <https://doi.org/10.4467/20844069PH.18.014.7816>; Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2021.

²² Bukauskienė, T. *Lietuvių mokykla ir pedagoginė mintis. Trečiasis [3] tomas, 1918–1940 m.* Vilnius: Mintis, 1996.

²³ Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: Viešoji įstaiga „Statistikos tyrimai“, 2000.

²⁴ Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*.

²⁵ Bukelevičiūtė, D. *Švietimo socialinis prieinamumas*, p. 195–302.

²⁶ *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*. *Dziennik Ustaw*, 1932, Nr. 38, poz. 389. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19320380389> [žiūrėta 2024-10-05].

w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy))²⁷ ir 1937 m. – licėjui (lenk. *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt)*)²⁸. Tariant mokytojų poziciją buvo remiamasi 1926 m. mokytojų tarnybos santykių įstatymu (lenk. *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*)²⁹. Pasinaudota ir dokumentais, saugomais Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Šių šaltinių bazę sudaro Vilniaus vidurinių mokyklų, kuriose buvo mokoma anglų kalbos, fondai: Adomo Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus (f. 178), Julijaus Slovackio gimnazijos (f. 1057) ir J. ir A. Sniadeckių licėjaus (f. 213). Archyvinės medžiagos dalį taip pat sudaro Vilniaus universiteto fondo (f. 175), aprašo 1 (I) A bylos, susijusios su J. ir A. Sniadeckių licėjaus veikla. Iš prieinamų dokumentų vertingiausi tyrimui yra atitinkamų mokslo metų mokyklų bendrieji katalogai (lenk. *katalogi główne*) bei A. Mickevičiaus ir J. Slovackio gimnazijų mokytojų tarybos posėdžių protokolai.

Surinkta istorinė medžiaga leidžia rekonstruoti anglų kalbos mokymo Vilniaus valstybinėse vidurinėse mokyklose vaizdą iš skirtingų perspektyvų: centrinės valdžios institucijų, direkcijos ir mokytojų bei mokinių. Šis dalyvių vaidmenų struktūravimas ir lėmė tripakopę tyrimo eigą. Pirmoje straipsnio dalyje aptariami 1932 m. Lenkijos švietimo reformos ypatumai bei anglų kalbos programa vidurinėje mokykloje gimnazijos ir licėjaus lygiu. Antroje dalyje apžvelgiamas naujosios anglų kalbos programos įgyvendinimas Vilniaus gimnazijose ir licėjuose, šios kalbos mokytojų vaidmuo šiame procese ir jų asmenybės. Paskutinė – trečioji – dalis skiriama mokinių besikeičiančios motyvacijos mokytis anglų kalbos bei jų pasiektų rezultatų analizei.

1. 1932 m. švietimo reforma Lenkijoje

1.1. Situacija iki švietimo reformos įgyvendinimo

Nepriklausomos Lenkijos gyvavimo pradžioje švietimo sistema nebuvo vientisa. Tai lėmė skirtingos šalies teritorijų patirtys po padalijimų (1772 m., 1793 m., 1795 m.) buvusiose Rusijoje, Austrijoje–Vengrijoje ir Prūsijoje. Skirtumai buvo dideli – apėmė ne tik ugdymo turinį, bet netgi privalomojo pradinio ugdymo egzistavimą. Blogiausia ugdymo padėtis buvo teritorijose, priklausiusiose Rusijai. Kaip rodo tyrimai, nepriklausomybės išvakarėse apie 40 proc. šalies gyventojų, vyresnių nei 10 metų, buvo beraščiai³⁰. Taigi atkūrus nepriklausomybę vienu iš Lenkijos valdžios prioritetų buvo siekis pagerinti švietimo situaciją. Rūpintis švietimu buvo laikoma valstybės pareiga tautai³¹. Beveik iš karto po nepriklausomybės atkūrimo 1919 m. vasario 7 d. „Dekretu apie ugdymo pareigą“ buvo įvestas privalomas 7 metų ugdymas (palyginti – Lietuvoje ši prievolė įvesta 1928–1931 m.³²), masiškai buvo kuriamos pagrindinės mokyklos³³. Tai davė teigiamų rezultatų. Jau pagal 1921 m. gyventojų surašymo duomenis analfabetizmo lygis sumažėjo iki 33,1 proc. šalies gyventojų (surašymas dar neapėmė Vilniaus krašto), o per kitą dešimtmetį šis skaičius sumažėjo dar dešimčia procentų, iki 23,1 proc.³⁴. 1921 ir 1931 m. gyventojų surašymai atskleidžia dideles analfabetizmo disproporcijas tarp miesto ir kaimo gyventojų, vyrų ir moterų

²⁷ *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)* / Biblioteka Oświaty i Wychowania; t. 2. Lwów: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1934. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=18303> [žiūrėta 2024-10-05].

²⁸ *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział przyrodniczy: (projekt)* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/0c72bea6-8790-4ea5-94e4-9f58e6aad5ee> [žiūrėta 2024-10-05].

²⁹ *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli. Dziennik Ustaw, 1926, Nr. 92, poz. 530.* Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19260920530> [žiūrėta 2024-10-05].

³⁰ Źr. Czapiewski, K.; Janc, K. *Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego*, p. 147.

³¹ Źr. *ibidem*, p. 153.

³² Źr. Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, p. 65.

³³ Źr. Czpeczyńska, E. *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, p. 35.

³⁴ Źr. Stańczyk, P. *Wykształcenie ludności II Rzeczypospolitej w świetle badań GUS*, p. 11.

bei išpažįstamos religijos – daugiausia beraščių buvo tarp kaimo stačiatikių ir graikų katalikų tikėjimo moterų, o mažiausia – tarp mieste gyvenančių evangelikų reformatų ir katalikų vyrų, tačiau ilgainiui šie skirtumai mažėjo³⁵. Svarbu pabrėžti, kad, nors buvo dedamos pastangos, visiškai panaikinti analfabetizmo buvo neįmanoma, ypač tarp vyresnio amžiaus žmonių, tačiau švietimo pokyčiai lėmė, kad iki Antrojo pasaulinio karo pradžios tarp 10–14 metų vaikų beraščių beveik nebeliko³⁶.

Privalomasis ugdymas apėmė visus vaikus nuo 7 iki 14 metų, o už pareigos nevykdymą vaiko tėvams ar kitiems jo teisiniams atstovams grėsė piniginės baudos arba netgi laisvės atėmimas³⁷.

Ugdymo pareiga buvo patvirtinta 1921 m. kovo 17 d. Lenkijos Respublikos Konstitucijoje, o kitais metais išleisti įstatymai nuodugniai apibrėžė ugdymo sąlygas. Septynerių metų vaikai turėjo eiti į pagrindinę mokyklą, o po ketverių mokslo metų ugdymą dar trejus metus galėjo tęsti pagrindinėje mokykloje arba sėkmingai išlaikę stojamuosius egzaminus aštuonerius metus mokytis gimnazijoje³⁸. 1919 m. po konsultacijų su įvairiomis mokytojų organizacijomis, kurios buvo pateikusios nemažai pasiūlymų³⁹, Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerija parengė „Pagrindinės mokyklos ugdymo programą“ (lenk. *Program szkoły powszechnej*)⁴⁰ ir „Vidurinės mokyklos ugdymo programą“ (lenk. *Program naukowy szkoły średniej*)⁴¹, šios programos palaipsniui buvo įvestos visose valstybinėse mokyklose⁴². Viena svarbiausių užduočių buvo ne tik suvienodinti programas, bet ir sumažinti perteklinių dalykų, taip pat pagilinti ir koncentruoti įgyjamas žinias, ypač paskutinėse gimnazijos klasėse, ir tai pavyko pasiekti. Pagrindinės mokyklos programa pirmuosius ketverius metus apėmė tikybą, lenkų kalbą, skaičiavimą ir geometriją, gamtą, geografiją, istoriją, piešimą ir darbus, dainavimą, žaidimus ir fizinį lavinimą, o mergaitėms papildomai – moteriškus darbus⁴³.

Mokyti užsienio kalbos buvo numatyta nuo penktos klasės, kurios buvo steigiamos dažniausiai miestuose, o kaime dažniausiai apsiribota keturiomis klasėmis, taip ribojant kaimo vaikams galimybę siekti geresnio išsilavinimo⁴⁴. O gimnazijos programoje tik nuo antros klasės (metais vėliau nei pagrindinėje mokykloje) buvo įvedama užsienio kalba: vokiečių, prancūzų arba anglų. Jos buvo pradedama mokyti intensyviai – 6 val./sav., o aukštesnėse klasėse palaipsniui valandų skaičius buvo mažinamas, priklausomai nuo pasirinkto profilio: 1) humanitarinis be lotynų kalbos – su daugiausia užsienio kalbos pamokų, 2) humanitarinis su lotynų kalba, 3) matematikos-fizikos, 4) klasikinis – su mažiausiai užsienio kalbos valandų⁴⁵.

Vidurinės mokyklos programos autoriai laikėsi nuomonės, kad jaunimas, ypač jaunesnio amžiaus, natūraliai mažai domisi užsienio kalbų, ypač gramatikos ir naujų žodžių, mokymusi, taigi ugdomoji jų vertė nėra didelė. Dėl to buvo suplanuota apsiriboti vienos užsienio kalbos pažinimu, tačiau tam skirti daugiau laiko, kad būtų įmanoma kuo greičiau pradėti skaityti literatūrą šia kalba. Manyta, kad „didžiausia

³⁵ Plačiau žr. Czapiewski, K.; Janc, K. *Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego*, p. 145–165.

³⁶ Žr. *ibidem*, p. 152.

³⁷ Žr. Czepczyńska, E. *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, p. 35.

³⁸ Plačiau žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 12–20.

³⁹ Diskusiją apie naujas ugdymo programas detalai aptaria Joanna Sadowska (Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 20–33), o užsienio kalbų kontekste Krystyna Iwan (Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 32–71).

⁴⁰ *Program szkoły powszechnej: jednoklasowej czterooddziałowej i dwuklasowej cztero- i pięciooddziałowej: rozkład godzin i przykłady planów lekcyjnych*. Warszawa: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1918. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/6e5bab2f-bbb2-4bfe-b01e-10a40dcdffd0> [žiūrėta 2024-10-05].

⁴¹ *Program naukowy szkoły średniej: projekt: wypracowany przez sekcję szkolnictwa średniego / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: sekcja szkolnictwa średniego*. Warszawa: Tłocznia wł. Łazakskiego, złoda 7/9, 1919. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/17948/edition/21532/content> [žiūrėta 2024-10-05].

⁴² Žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 17.

⁴³ *Program szkoły powszechnej: jednoklasowej czterooddziałowej i dwuklasowej cztero- i pięciooddziałowej: rozkład godzin i przykłady planów lekcyjnych*, p. 3–54.

⁴⁴ Žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 56.

⁴⁵ Žr. *Program naukowy szkoły średniej: projekt: wypracowany przez sekcję szkolnictwa średniego*, p. 153–161.

užsienio kalbų ugdymo vertė – mokyti svetimų tautų literatūrą, o tiksliau – skaityti jų literatūros šedevrus⁴⁶, o mokykloje vaikai yra pajėgūs išmokti tik vienos užsienio kalbos tam pakankamu lygiu, ir tik jau vyresnėse klasėse⁴⁷. Atkreiptas dėmesys, kad programoje numatyta tik viena užsienio kalba atrodo didelis sumažinimas, palyginti su prieškarinėmis programomis, tačiau iki šiol viena mokoma svetima kalba buvo valstybinė kalba. Pavyzdžiui, buvusios Austrijos-Vengrijos teritorijose vidurinio ugdymo pakopoje vaikai buvo mokomi vokiečių kalbos kaip valstybinės (tam skirta daugiausia valandų), lenkų kaip gimtosios kalbos ir nuo trečios klasės – prancūzų⁴⁸. Taigi, nors gimnazijos mokinyms pagal 1919 m. programą bendrai galėjo išmokti viena kalba mažiau, užsienio kalbų skaičius nebuvo pakeistas, o tiesiog valstybine kalba tapo lenkų. Programoje daug dėmesio skirta ir praktiniam mokymui, gilesniam temų nagrinėjimui ir mokinio savarankiškumui ugdymo procese didinimui, o tai galima vertinti kaip kokybės vietoj kiekybės prioritizavimą, kas dar labiau bus išryškinta programose po 1932 m. švietimo reformos.

1.2. 1932 m. kovo 11 d. švietimo reformos įstatymas

Kaip rodo tyrimai, priėmus pirmas nepriklausomoje Lenkijoje ugdymo programas netilo diskusijos dėl jų galimo tobulinimo, pabrėžiant vientiso tautinio ugdymo reikalingumą, daug siūlymų pateikta ir dėl vidurinės mokyklos organizacijos⁴⁹. Nuolat kritikuotas tik vienos užsienio kalbos – vokiečių – mokymas ir primenama kitų kalbų mokėjimo svarba, ypač dėl kultūrinių ir ekonominių ryšių plėtojimo galimybių su kitomis šalimis, kaip Rusija ar Anglija⁵⁰. Buvo atkreipiamas dėmesys į nevienodą programą ir pamokų skaičių per pirmuosius trejus gimnazijos metus ir pagrindinėje mokykloje, nepakankamas pagrindinių mokyklų mokytojų užsienio kalbų žinias ir žemą jų mokymo lygį šiose mokyklose⁵¹. Pirmi siekiai išspręsti šias problemas matomi 1925 m., kai šiek tiek sumažinta užsienio kalbos pamokų gimnazijoje, o po ketverių metų jų pagausinta pagrindinėse mokyklose, kartu įvedant užsienio kalbą gimnazijos pirmose klasėse, siekiant sumažinti skirtumus tarp šių mokyklų klasių ir padidinti pereinanumo galimybes. Kartu peržiūrėta ir sutrumpinta užsienio kalbų mokymo programa, kurios pernelyg platus turinys neatitiko realių galimybių⁵².

Ketvirtajame dešimtmetyje įvyko dar daugiau permainų. Visuomenei apsvarsčius kelis projektus, buvo patvirtintas 1932 m. kovo 11 d. įstatymas dėl švietimo sistemos (lenk. *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*)⁵³, parengtas naujai paskirto religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministro, turinčio didelę pedagoginę ir vadovavimo patirtį, Januszo Jędrzejewicziaus. Pagal šį įstatymą mokyklinis ugdymas buvo suskirstytas į tris laipsnius: pirmasis buvo privalomas visiems šešiametėje arba septynmetėje pagrindinėje mokykloje (septynerius metus mokėsi tik tie moksleiviai, kurie neplanavo toliau mokytis gimnazijose), ketverių metų bendrojo lavinimo gimnazijos ir dvejų metų bendrojo lavinimo licėjai, suskirstyti į profilius pagal mokinių pomėgius. Baigus pagrindinę mokyklą arba gimnaziją buvo galima pasirinkti ir skirtingų lygių profesinį mokymą⁵⁴. Pagrindinio mokymo nepavyko iki galo suvienodinti ir buvo išlaikytos trijų skirtingų laipsnių pagrindinės mokyklos, o tai ir toliau buvo nemaža kliūtis siekti išsilavinimo, ypač kaimo vietovėse, nors padėtis pagerėjo, palyginti su buvusia prieš reformą⁵⁵. Atkreiptinas dėmesys, jog daugiausia žemiausio laipsnio mokyklų buvo rytinėse Lenkijos vaivadijose,

⁴⁶ *Ibidem*, p. 39.

⁴⁷ *Žr. ibidem*, p. 40.

⁴⁸ *Žr. ibidem*, p. 61.

⁴⁹ *Žr. Sadowska, J. Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 285–289.

⁵⁰ Plačiau žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 56, 64–66.

⁵¹ *Žr. ibidem*, p. 56–57, 69.

⁵² *Žr. ibidem*, p. 50–51.

⁵³ *Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa*.

⁵⁴ *Žr. Sadowska, J. Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 124.

⁵⁵ *Žr. Czpeczyńska, E. Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, p. 40–41.

tarp jų – Vilniaus⁵⁶. Dideli pakeitimai buvo numatyti gimnazijose – ugdymas jose buvo perpus sutrumpintas, jos neteko profiliavimo, o pasiruošimą abitūrai ir profiliuotą mokymą perėmė dvimečiai licėjai⁵⁷. Taip vidurinis ugdymas perskirstytas į dvi pakopas, siekiančias skirtingų tikslų. Jiems įgyvendinti buvo parengtos naujosios ugdymo programos. Jos pavadintos laikinosiomis, nes iš karto buvo žinoma, kad gali prireikti jas tobulinti.

Ypač didelių aistrų kilo dėl užsienio kalbų mokymo. Itin nusivilta dėl to, kad antroji privaloma užsienio kalba neįtraukta nė į vieną mokymo etapą. Tai bandyta kompensuoti įvedant galimybę mokytis antrosios kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, tačiau ne visus tai tenkino. Dar didesnę nuostabą sukėlė tai, kad užsienio kalba buvo išbraukta iš pagrindinės mokyklos programos, motyvuojant žemesnio lygio mokyklų mokytojų nepasiruošimu jos mokyti ir finansinių valstybės galimybių stoka. Tiesa, ministerija pabrėžė, kad šį sprendimą laiko laikinu ir palankiau susiklosčius aplinkybėms peržiūrės galimybes įvesti užsienio kalbos mokymą pagrindinėse mokyklose⁵⁸. Kita vertus, į užsienio kalbas žiūrėta rimtai, o pati jų mokymo programa buvo gerai apgalvota, nuosekli bei parengta pagal naujausias pedagogikos ir psichologijos teorijas – tai gyrė 1933 m. Lenkijoje viešėjęs vienas žymiausių žmogaus raidos psichologijos atstovų Jeanas Piaget⁵⁹.

1.3. Naujos užsienio kalbų mokymo programos

Įgyvendinus švietimo reformą atėjo laikas parengti naujas visų dalykų mokymo, tarp jų ir užsienio kalbų, programas. 1934 m. buvo išleista „Valstybinių gimnazijų mokymo programa: (laikina)“ (lenk. *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)*)⁶⁰. Buvo pakeista mokyklos struktūra bei ugdymo turinys. Jis turėjo atitikti švietimo tikslą, kuris bendrojo lavinimo mokyklų naujoje programoje buvo suformuluotas kaip „jaunimo auklėjimas bei ugdymas žinančiais savo pareigas bei kūrybingais piliečiais“⁶¹. Siekdama užtikrinti vientisą rengiamų programų kryptį, Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerija parengė „Gairės bendrojo lavinimo mokyklų naujųjų programų autoriams: pagrindinė mokykla: gimnazija“ (lenk. *Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących: szkoła powszechna: gimnazjum*)⁶². Pagrindiniai jų principai: mokymą pagrįsti raidos psichologijos dėsniais; pabrėžti ryšį tarp mokymo ir realaus gyvenimo; pabrėžti visapusiško ugdymo poreikį (o ypač pilietiškumo ugdymo); galiausiai pabrėžti Lenkijos vaidmenį, ypač materialinės ir dvasinės kultūros srityje. Visas ugdymo turinys turėjo telktis į to meto piliečio ugdymą⁶³. Mokymas gimnazijose ir licėjuose skyrėsi tuo, kad pirmieji turėjo paruošti realiam gyvenimui, o antrieji – parengti gabiausią jaunimą studijoms universitetuose. Šiuo pagrindu ir buvo sudaromos visų dalykų, tarp jų ir užsienio kalbų, ugdymo programos pradinėms mokykloms, gimnazijoms, o vėliau ir licėjams.

1.4. Gimnazija: anglų kalbos mokymo programa

Privalomosios užsienio kalbos mokymo programoje „Gairės bendrojo lavinimo mokyklų naujųjų programų autoriams: pagrindinė mokykla: gimnazija“ buvo nurodyti trys mokymo tikslai:

⁵⁶ Žr. Stańczyk, P. *Wykształcenie ludności II Rzeczypospolitej w świetle badań GUS*, p. 12, 21.

⁵⁷ Žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 136–143.

⁵⁸ Plačiau žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 85, 93.

⁵⁹ Žr. Stolarczyk, M. *Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku)*. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 2018, t. 37, Nr. 3, p. 220, <http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2018.37.3.215-235>.

⁶⁰ *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)*.

⁶¹ *Ibidem*, p. VII.

⁶² *Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących: szkoła powszechna: gimnazjum* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Warszawa: Drukowane na prawach rękopisu, 1932. Taip pat prieiga per internetą: <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/20044/edition/19304?language=pl> [žiūrėta 2024-10-05].

⁶³ Plg. žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 72.

utilitarinis-praktinis, ugdomasis (pažintinis) bei auklėjamasis. Pagal pirmąjį tikslą mokiniai turėjo mokėti suprasti nesunkų tekstą, patys gana taisyklingai reikšti mintis pasirinkta užsienio kalba pagal išeitą programą bei mokėti pagrindines gramatikos taisykles. Siekiant pažintinio tikslo mokiniai turėjo palaipsniui pažinti ir suprasti svetimos tautos gyvenimo aspektus bei jos dvasią, ugdyti fonetinę klausą, stebėjimo ir loginio mąstymo, taip pat įvairių kalbos aspektų siejimo bei estetikos (gyvos kalbos ir literatūros srityje) įgūdžius. Auklėjamasis tikslas buvo realizuojamas siekiant vaikus išmokyti vertinti savo ir svetimos tautos kultūrą jas lyginant, plėsti pasaulėžiūrą, ugdyti toleranciją ir tarptautinį teisingumą bei solidarumą⁶⁴. Nors šiai ugdymo programai jau beveik šimtas metų, susidaro įspūdis, kad šie tikslai ir jų siekimo būdai yra labai artimi nūdienos Lietuvoje priimtų naujų atnaujintos užsienio kalbos ugdymo programos uždavinių ir (ypač antras ir trečias tikslai) kompetencijų ugdymo aprašams⁶⁵.

Visų mokomųjų dalykų (išskyrus tikybą) programos sudarytos tokiu pačiu principu ir padalintos į dvi dalis. Pirmoji apima mokomosios medžiagos, rezultatų aprašymą bei pastabas ir yra suskirstyta pagal klases, o antroji – metodines pastabas dėl viso dalyko programos. Privalomosios užsienio kalbos programa pirmoje gimnazijos klasėje buvo bendra vokiečių, anglų bei prancūzų kalbai, atskirai aprašyti tik gramatikos žinių reikalavimai. Tolesnėse klasėse kiekviena kalba jau buvo aptariama atskirai. Mokomasis turinys suskirstytas į aptariamas temas, gramatikos žinias ir trijų sričių – kalbėjimo, skaitymo ir rašymo – „pratimus“. Pirmoje klasėje temos apėmė artimiausią mokinių aplinką – mokyklą ir šeimą, asmenines patirtis, kasdienes veiklas, jausmus bei emocijas⁶⁶. Antroje klasėje buvo pereinama prie anglų gyvenimo – įvairių darbų ir užsiėmimų, „tipinio anglo“ bruožų, gyvenimo kaime skirtingais metų laikais, jūros tematikos, kelionių, gamtos, mokyklinių tradicijų bei sporto aptarimo. Taip pat pabrėžiama, kad reikia aptarti bendrojo pobūdžio moralinius ir socialinius klausimus⁶⁷. Trečiais mokslo metais mokiniai susipažindavo su svarbiausiais Anglijos istorijos įvykiais ir asmenybėmis, kelionių bei gyvenimo kolonijose ir dominijose tematika, taip pat su skirtingų Britų salų regionų gyventojų ir tipiniais anglų tautos charakterio bruožais. Paskutinėje – ketvirtoje – klasėje dėmesys buvo skiriamas Anglijos dabarčiai, per žinomų asmenybių prizmę buvo aptariama socialinė, ekonominė, politinė padėtis. Taip pat gvildinami skirtumai su gyvenimu JAV⁶⁸.

Visose klasėse buvo pabrėžiama įdomių faktų ir vaizdingų pasakojimų, anekdotų svarba, norint sudominti mokinių. Siūlyta atsižvelgti į individualius mokinių pomėgius ir domėjimosi sritis ir prie jų adaptuoti mokomąjį turinį. Programoje akcentuota individualizacija⁶⁹. Ugdymas turėjo būti paremtas tiesioginio metodo taikymu ir kuo didesniu mokinio aktyvumu, įsitraukimu į pamokos veiklas⁷⁰. Todėl gramatikos mokymas turėjo būti indukcinis, laikomas tik pagalbine priemone, reikalinga mintims geriau išreikšti. Svarbiausias tapo ugdomasis ir utilitarinis aspektas⁷¹. Nepaisant to, reikalavimai dėl žinių buvo griežti: pavyzdžiui, per vienus mokslo metus mokiniams turėjo išmokyti 400 naujų anglų kalbos žodžių, o pirmaisiais metais netgi 600 žodžių⁷². Baigiant gimnaziją mokinio anglų kalbos žodynas turėjo apimti kiek mažiau nei 2000 žodžių, kalbant vien apie aktyvųjį žodyną, o tai buvo gana ambicinga užduotis. Kaip rodo tyrimai, ugdomojo turinio ir metodų pasirinkimas atspindėjo įvairaus amžiaus mokinių psichologinę

⁶⁴ Žr. *ibidem*, p. 73–74.

⁶⁵ Žr. Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2022 m. rugpjūčio 24 d., įsakymas Nr. V-1269, 18 priedas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9/bRqkqZfceS?jfwid=15wr5ds7ty> [žiūrėta 2024-10-05].

⁶⁶ Wytoczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących: szkoła powszechna: gimnazjum, p. 14.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 141.

⁶⁹ *Ibidem*, p. XXVII.

⁷⁰ *Ibidem*, p. XXVI–XXIX.

⁷¹ Plg. žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 237–238.

⁷² Žr. *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)* / Biblioteka Oświaty i Wychowania; t. 2. Lwów: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1934, p. 16, 60, 100, 144. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=18303> [žiūrėta 2024-10-05].

raidą, domėjimosi sritis ir percepcijos galimybes, o tai XX a. pradžioje buvo visiškai novatoriška Europos fone⁷³, bet kartelė ugdytiniais ir pedagogams buvo iškelta gana aukštai.

Vilniuje gimnazijos buvo pertvarkytos tuo pačiu metu, kaip ir visoje Lenkijoje. 1932–1933 mokslo metais į senojo tipo gimnazijas naujų mokinių nebuvo priimama, prailginant jų mokymosi pagrindinėse mokyklose laiką, o 1933–1934 mokslo metais III klasės numeris buvo pakeistas į I, kaip ir nurodė Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerija. Tai matyti iš Vilniaus gimnazijų klasių numeravimo. Taigi J. Slovackio gimnazijoje 1934–1935 mokslo metais yra naujojo tipo klasės I ir II a–c, trečių ir ketvirtų klasių nėra, o toliau pagal numeraciją eina V–VIII a–c klasės⁷⁴, besimokančios dar pagal senąją ugdymo programą. Lygiai taip pat pasielgta A. Mickevičiaus gimnazijoje⁷⁵ ar Žygimanto Augusto gimnazijoje⁷⁶. Tuo pačiu metu ir buvo pradėtos įgyvendinti naujosios užsienio kalbų programos. Kadangi A. Mickevičiaus ir J. Slovackio gimnazijų dienynų ir jų veiklos ataskaitų neišliko, neįmanoma detaliau išanalizuoti, kaip atrodė anglų kalbos pamokos, tačiau netiesiogiai apie kylančius sunkumus dėl naujųjų programų paliudija kiti dokumentai. Mokytojų tarybos posėdžių protokoluose užsimenama apie direktoriaus Žerebeckio susirūpinimą dėl mokymosi rezultatų iš karto po reformos – direktoriaus nuomone, mokinių pasiekimai buvo gana menki ir mokytojų prašyta šią situaciją nuodugniai apsvarstyti⁷⁷.

Mokinių anglų kalbos pažymiai išsamiau bus aptarti trečioje dalyje. Iš mokytojų tarybos protokolų taip pat sužinome, kad anglų kalbos (ir kitų dalykų) vadovėliai kartais nebuvo parengiami laiku, pavyzdžiui, 1936 m. II ir IV klasių mokinių prašyta nepirkti vadovėlių iš anksto nežinant, ar bus parengti nauji⁷⁸. Tačiau visų klasių auklėtojų mokslo metų pabaigos ataskaitose anglų kalbos dalykas išskiriamas kaip vienas iš tų, kurių visas programos temas pavyko išeiti, nors mokant kitų dalykų to dažnai nepavykdavo pasiekti⁷⁹. Šiuo atžvilgiu neigiamai išsiskyrė tik Ib klasė 1936 m. antrojo pusmečio pirmoje pusėje – programos nepavyko išeiti „dėl silpno mokinių pasiruošimo“⁸⁰. Galima daryti prielaidą, kad anglų kalbos mokytojas dėl laiko ribojimų, vadovėlių leidybos vėlavimo ir pareigos atsiskaityti dėl programos įgyvendinimo mokyklos direkcijai kaip svarbiausią tikslą išskėlė išeiti programą, o ne nuodugniai išnagrinėti temas.

1.5. Licėjus: anglų kalbos mokymo programa

Į licėjaus lygio mokyklas po reformos priimdavo jaunimą nuo 16 metų. Taigi, ir mokymo programa turėjo atitikti jų amžiaus poreikius. Kaip rodo tyrimai, tam buvo pasitelkta J. Kuchtos psichologinė amžiaus klasifikacija. Pagal ją 16–22 m. jaunimui būdinga siekti dvasinės brandos ir kurti asmeninę harmoningą pasaulėžiūrą, o tai veda prie bandymų sisteminti įgytas žinias⁸¹. Ši nuostata buvo panaudota 1937 m. kuriant užsienio kalbų programas licėjams (lenk. *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt)*⁸²), daug dėmesio skiriant šalių kultūrai pažinti. Anglų

⁷³ Źr. Stolarczyk, M. *Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku)*, p. 219–220.

⁷⁴ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 61.

⁷⁵ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145.

⁷⁶ LCVA, f. 180, ap. 1, b. 259.

⁷⁷ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 61.

⁷⁸ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 131 v.

⁷⁹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50.

⁸⁰ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 114.

⁸¹ Plačiau žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 247.

⁸² *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt)* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/c25b3f9b-e93a-4b9c-ba53-8208a4695a48> [žiūrėta 2024-10-05]. Jei nenurodyta kitaip, darbe naudojamos citatos iš humanitarinio profilio licėjaus programos, tačiau kitų licėjaus profilių anglų kalbos programos buvo beveik tokios pačios. Nedideli skirtumai buvo tik privalomos literatūros sąrašė (aptarti toliau tekste).

kalbos programoje išskiriami trys šios kalbos mokymo tikslai. Pirmasis buvo itin praktinis ir apėmė skirtingas kalbos pažinimo sritis: percepciją ir produkavimą raštu ir žodžiu. Mokinys turėjo taip mokėti anglų kalbą, kad galėtų suprasti nelabai sudėtingą skirtingų tipų tekstą ir išreikšti mintis raštu ir žodžiu atsižvelgdamas į išmoktą medžiagą bei kasdienius gyvenimo poreikius⁸³. Kiti tikslai plačiai susiję su įvairiais britų kultūros pažinimo aspektais. Tam mokinys turėjo pažinti gyventojų mentalitetą, šalies kultūrinę praeities palikimą bei orientuotis svarbiausiuose to meto jos gyvenimo klausimuose. Jis turėjo žinoti šios kultūros ugdomąją vertę ir mokėti gretinti ją su lenkų, taip atirasdamas savo šalies kultūros išskirtinumą⁸⁴. Analizuojant licėjų anglų kalbos programą matyti, kad jos autoriams pavyko išlaikyti koncentravimąsi į bendrą švietimo tikslą, panaudojant *Kulturkunde* idėją⁸⁵.

Kiekvienos klasės programos turinys buvo padalintas į tris dalis. Pirmoje dalyje buvo aptariamas Anglijos gyvenimas ir kultūra (A) – nurodyta, kad pirmoje klasėje turi būti aptariami svarbūs kultūriniai ir istoriniai aspektai iki XVIII a. pabaigos, o antroje – XIX a. ir XX a., parodant per įvairių literatūrinių kūrinių bei jų to meto interpretacijų prizmę⁸⁶. Antroje dalyje – mokymas apie kalbą (B) – išvardyti kalbos vartojimo aspektai, kuriuos mokytojas turėtų aptarti su mokiniais. Į šią dalį pirmoje klasėje įėjo ne tik turimų žinių pasikartojimas, bet ir tolesnis gilinimasis į labiau komplikotas gramatinės struktūras, pavyzdžiui, detalesnis *indefinite* ir *definite article* vartojimas, platesnis *conditional sentences* ar laikų *past continuous* (programoje vadinamas iš lotynų kalbos *imperfect*) ir *present perfect* aptarimas, pabrėžiant skirtumus su lenkų kalba, taip pat leksikologinės temos, kaip, pavyzdžiui, idiomų vartojimas, sinonimai, homonimai, kalbos istorijos elementai bei poezijos analizė (pavyzdžiui, eilėraščių ir strofų tipai, rimavimas, prozodija). Antroje klasėje pereinama nuo „aukštesnės“ iki „žemesnės“ kalbos, nes daugiausia dėmesio skiriama skirtumams tarp rašytinės ir sakytinės kalbos, idiomoms, kolokvializms, amerikanizms ir netgi slengui⁸⁷. Paskutinėje – trečioje – dalyje „Kalbėjimo ir rašymo užduotys“ (C) aprašomos įvairių tipų užduotys, kurios turėtų būti duodamos mokiniams licėjuje pirmais ir antrais mokslo metais⁸⁸. Tarp kalbėjimo užduočių – mokinio ir mokytojo, mokinių tarpusavio dialogai, taip pat referatai, literatūros kūrinių aptarimas, organizuotos diskusijos duotomis temomis iš mokomojo turinio bei eilėraščių ir prozos kūrinių fragmentų mokymasis mintinai⁸⁹.

Tarp rašymo užduočių – santraukų ir protokolų rašymas ir redagavimas, referatai, trumpi ir ilgesni rašiniai literatūros, kasdienio gyvenimo, socialinių, politinių aktualijų ar mokslinių atradimų temomis pagal mokinių pomėgius ir galimybes⁹⁰. Po šio išpūdingo temų sąrašo eina programos praplėtimo temų pavyzdžiai, kuriuose dominuoja istorinių įvykių aptarimas, ypač politiniai ir socialiniai aspektai⁹¹. Taip pat pridėtas aptarti chronologinis literatūros kūrinių sąrašas – nuo Shakespeare'o iki XX a. pradžios autorių (pavyzdžiui, įrašyta Naujosios Zelandijos rašytoja ir kritikė Katherine Mansfield (1888–1923), airių dramaturgas George'as Bernard's Shaw (1856–1950) ar anglų romanistas ir dramaturgas Johnas Galsworthy'is (1867–1933)⁹². Yra ir lenkiškų akcentų, nes siūloma nagrinėti Britanijos lenkų kilmės rašytojo Josepho Conrado (1857–1924) kūrinius⁹³. Sąrašas sudarytas balansuojant tarp noro pristatyti anglų literatūros klasiką ir mokiniams įdomių nuotykių knygų. Pabaigoje pateiktose metodinėse pastabose nurodoma darbo apimtis. Taigi mokinys per metus turėtų perskaityti ir aptarti 3–4 literatūrinius kūrinius ir antra tiek populiarių mokslinių knygų pagal pomėgius, taip pat reguliariai skaityti ir

⁸³ Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt), p. 3.

⁸⁴ Ibidem, p. 3.

⁸⁵ Plg. žr. Iwan, K. Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe, p. 80.

⁸⁶ Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt), p. 3–4, 5.

⁸⁷ Ibidem, p. 4, 6.

⁸⁸ Ibidem, p. 4–6.

⁸⁹ Ibidem, p. 4.

⁹⁰ Ibidem, p. 3–6.

⁹¹ Ibidem, p. 6–9.

⁹² Ibidem, p. 9–11.

⁹³ Ibidem, p. 11.

per pamokas aptarti periodinės spaudos straipsnius aktualiomis temomis. Ilgesnių rašymo užduočių (referatai, rašiniai) siūloma per metus užduoti šešias ir antra tiek rimtesnių kontrolinių darbų. Trumpesni testai ir rašymo užduotys turėtų būti duodami gerokai dažniau. Galiausiai pastabose pabrėžta, kad analizuojant literatūrą ir spaudą daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama ne žinioms įgyti ir atkartoti, o kritiniam mąstymui skatinti bei vertybinėms nuostatomis formuoti⁹⁴.

Visa programa beveik nesiskiria mokiniams iš humanitarinio ir kitų profilių, tačiau jų bendras užsienio kalbos pamokų skaičius buvo trečdaliu mažesnis. Kitų profilių programose sumažinta tik aptariamų kūrinių (palyginti – *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział klasyczny: (projekt)*⁹⁵, *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział matematyczno-fizyczny: (projekt)*⁹⁶, *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział przyrodniczy: (projekt)*⁹⁷). Kaip rodo tyrimai, šie programos reikalavimai atrodo įspūdingai, programos idėja – graži ir turininga, tačiau ne be pagrindo kritikuota. Pabrėžta, kad kartelė užkelta per aukštai ir reikalaujama universitetinio lygio žinių, siekta sumažinti apimtį ir ypač pašalinti perteklinį istorinį kontekstą⁹⁸. Žinoma, programa buvo pristatyta kaip laikina, ji ir turėjo būti tobulinta pagal gautus siūlymus. Tačiau dėl prasidėjusio karo visi darbai buvo sustabdyti, nespėjus net išleisti pirmųjų užsienio kalbų vadovėlių naujos programos licėjams.

Nors duomenų apie įvestą naują anglų kalbos programą Vilniaus licėjuose išliko nedaug, matyti, kad nauja tvarka Vilniaus mokyklose buvo įgyvendinama nevėluojant. 1936–1937 mokslo metų pabaigoje per mokytojų tarybos posėdį mokytojai buvo supažindinti su visais Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijos dokumentais dėl licėjų steigimo⁹⁹, o pirmosios licėjų klasės A. Mickevičiaus gimnazijoje, pervadintoje Pirmuoju valstybiniu Vilniaus Adomo Mickevičiaus licėjumi ir gimnazija, buvo suformuotos jau 1937–1938 mokslo metais – tai atspindima tų metų bendrajame mokinių pasiekimų kataloge¹⁰⁰. Mokiniai iš įvairių licėjaus profilių turėjo galimybę toliau mokytis anglų kalbos kaip privalomojo dalyko, tačiau galimybės mokytis kaip pasirenkamojo dalyko jau nebuvo¹⁰¹, nors neaišku, ar dėl norinčiųjų jos mokytis stokos, ar dėl kitų priežasčių.

Išliko žinių, kad ir Vilniuje naujoji licėjų anglų kalbos programa sulaukė kritikos. Alinos Ulińskos sudarytoje mokytojų ir mokinių atsiminimų apie J. ir A. Sniadeckių valstybinį licėjų knygoje¹⁰² randamas dokumentas su Vilniaus Stepono Batoro universiteto profesoriaus ir kartu šio licėjaus direktoriaus Wacławo Staszewskio 1938–1939 mokslo metų ataskaita, kurios dalis skirta anglų kalbos mokymui pagal naują programą. Direktorius įžvelgia bent dvi problemas, susijusias su naujomis užsienio kalbų programomis.

Pirmiausia jis pabrėžia nevienodą įstojančių į licėjų mokinių kalbinių žinių lygį, o tai trukdė įgyvendinti licėjaus užsienio kalbų programas: „ypač daug jaunimo iš provincijos mokyklų parodė labai silpną užsienio kalbų pasiruošimą, tai iš karto sužlugdė galimybę iki galo įgyvendinti licėjaus ugdymo programą, kurią įgyvendinti buvo užsibrežta kaip svarbiausias licėjaus pirmųjų veiklos metų uždavinys“¹⁰³. Pabrėžiama ir nepakankama ugdymo kokybė nedidelėse vietovėse bei atėjusių į licėjų mokinių

⁹⁴ *Ibidem*, p. 11–12.

⁹⁵ *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział klasyczny: (projekt)* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/89026e90-6d1a-4ece-af2a-7b58b93b74d9> [žiūrėta 2024-10-05].

⁹⁶ *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział matematyczno-fizyczny: (projekt)* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/05f4d482-2771-4f0e-9481-d8b63dd5f908> [žiūrėta 2024-10-05].

⁹⁷ *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział przyrodniczy: (projekt)*.

⁹⁸ Plačiau apie tai žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 91–99.

⁹⁹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 173–174.

¹⁰⁰ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172.

¹⁰¹ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172.

¹⁰² Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 98.

gimnazijos baigimo atestatuose įrašytų pažymių neatitinkančios žinios. Dėl to licėjus 1939–1940 mokslo metų pradžioje pradėjo vykdyti griežtesnę kandidatų į licijų atranką pagal užsienio kalbos žinias: „o tiksliau, kiekvienas kandidatas, turintis patenkinamą pažymį iš užsienio kalbos savo gimnazijos atestate, gavo iš didaktinio pagrindo dalyko trumputį ir lengvą tekstą, kurį turėjo perskaityti ir išversti“¹⁰⁴. Kadangi licėjus buvo uždarytas nė nebaigus pirmojo pusmečio, neįmanoma įvertinti, ar ši priemonė pasiteisino, tačiau galima manyti, jog tokia mokinių atranka galėjo leisti pakelti užsienio kalbos mokymo lygį šiame licėjyje. Vis dėlto galima įžvelgti ir potencialią grėsmę – visa tai galėjo dar labiau sumažinti galimybę provincijos mokiniams įgyti išsilavinimą prestižinėje mokykloje ir apskritai siekti brandos atestato.

Kaip antrąją nepatenkinamų rezultatų priežastį J. ir A. Sniadeckijų licėjaus direktorius nurodo užsienio kalbų mokymo programą¹⁰⁵. Anglų kalbai, kaip pasirenkamajam dalykui, šioje mokykloje buvo skiriamos 2 val./sav. – tiek, kiek nurodyta anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko programoje. Tai paliudija mokytojų darbo apkrovos lapas¹⁰⁶ ir direktoriaus ataskaita¹⁰⁷. Dėl mažo savaitinio pamokų skaičiaus labiausiai nukentėjo mokinių anglų kalbos tekstų analizės ir kalbėjimo įgūdžiai. „Nes anglų kalba reikalauja, ypač pačioje pradžioje, daug pratimų ir kartojimo, siekiant įtvirtinti tokį didelį kiekį sudėtingų ir mokiniui svetimų garsų, kurių jokia kita europinė kalba neturi“¹⁰⁸, – rašė direktorius, – ir, „nepaisant mokinių pastangų, per mažas pamokų skaičius neleidžia mokiniui paruošti skaityti literatūros šia itin turtingo psichologinio turinio kalba.“¹⁰⁹ Direktoriaus nuomone, tai aiškiai trukdė siekti licėjaus anglų kalbos programoje užbrėžtų kultūros pažinimo ir vertinimo tikslų, ir tik padidinus pamokų skaičių bent iki trijų padėtis galėtų pagerėti¹¹⁰.

1.6. Kalbų pasirinkimas: pamokų skaičius vidurinėje mokykloje

Vaikai mokykloje su užsienio kalbomis pirmą kartą susidurdavo būdami apie 13 metų. Lyginant su padėtimi prieš reformą, užsienio kalbų mokymo pradžia buvo pavėlinta dvejais metais, tad nutarta tai kompensuoti didesniu pamokų skaičiumi pirmosios gimnazijos klasės pirmąjį pusmetį – turėjo būti 6 pamokos per savaitę. Antrąjį pusmetį jų sumažinta iki 4 dėl pradėtos mokytis lotynų kalbos, ir tas skaičius jau nekito iki gimnazijos baigimo. Bendras užsienio kalbų pamokų skaičius gimnazijoje pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Bendras užsienio kalbų pamokų skaičius gimnazijoje

Užsienio kalba	1 klasė	2 klasė	3 klasė	4 klasė
Privaloma užsienio kalba: 1 / 2 pusmetis – savaitinis pamokų skaičius	6 / 4	4 / 4	4 / 4	4 / 4
Apytikslis metinis pamokų skaičius (30 sav.)	90 / 60	120	120	120
Bendras pamokų skaičius per 4 metus	510			
Antra užsienio kalba (neprivaloma): 1 / 2 pusmetis – savaitinis pamokų skaičius	0 / 0	0 / 2	2 / 2	2 / 2
Apytikslis metinis pamokų skaičius (30 sav.)	0	0 / 30	60	60
Bendras pamokų skaičius per 4 metus	150			

Šaltinis: *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)* / Biblioteka Oświaty i Wychowania; t. 2. Lwów: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1934, p. 3.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 99.

¹⁰⁵ Žr. *ibidem*, p. 167.

¹⁰⁶ LCVA, f. 213, ap. 1, b. 13, l. 37–38.

¹⁰⁷ Žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 167.

¹⁰⁸ Žr. *ibidem*, p. 167.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 167.

¹¹⁰ Žr. *ibidem*, p. 168.

Mokiniam buvo privaloma mokytis tik vienos užsienio kalbos: vokiečių, prancūzų arba anglų. Tačiau kalbinis ugdymas tuo neapsiribojo. Antrąją pirmosios klasės pusmetį gimnazistai pradėdavo privalomai mokytis lotynų kalbos. Nors gimnazijos programoje buvo palikta galimybė steigti gimnazijas be lotynų kalbos¹¹¹, bent Vilniuje tokių nebuvo. Atkreiptinas dėmesys, jog tautinių mažumų mokyklose (daugiausia privačiose) vaikai mokėsi ne tik lenkų, bet ir savo gimtosios kalbos, nors, kaip rodo tyrimai, įvairios tautos buvo traktuojamos nevienodai ir turėdavo skirtingas galimybes, priklausomai nuo tuometinių politinių santykių¹¹².

Antraisiais mokslo metais gimnazijoje nuo antrojo pusmečio buvo galima pasirinkti papildomai antrą užsienio kalbą – jai buvo skiriamos dvi pamokos per savaitę. Kalbų pasirinkimas buvo toks pat, kaip ir privalomos užsienio kalbos. Geriausiu atveju buvo galima rinktis iš trijų kalbų: vokiečių, prancūzų ir anglų. Vilniuje pasirinkimą iš visų jų suteikė A. Mickevičiaus ir J. Slovackio gimnazijos bei J. ir A. Snia-deckių licėjus. Užsienio kalbos pasirenkamojo dalyko programa apsiribojo praktiniu kalbos pažinimu pagrindiniu lygiu, kad mokinys galėtų suprasti nesunkų tekstą be žodyno ir susikalbėti su užsieniečiu¹¹³.

Bendrai, kaip apskaičiavo J. Sadowska, per visą mokymosi bendrojo ugdymo gimnazijoje laikotarpį privalomam kalbiniam ugdymui buvo skirtos 48 val./sav.: 16,5 val./sav. – lenkų kalbai, 14,5 val./sav. – lotynų ir daugiausia, net 17 val./sav., teko moderniai užsienio kalbai. Jeigu mokinys pasirinkdavo mokytis dar antros užsienio kalbos, papildomai prisidėdavo 5 val./sav. kalbinio ugdymo (bendrai 53 val./sav.). Taip buvo norima kompensuoti pavėlintą užsienio kalbų mokymosi pradžią ir buvo pabrėžiamas humanitarinis, netgi filologinis gimnazijos pobūdis¹¹⁴. Nors ministerija antros privalomos užsienio kalbos neįvedė, kaip teisingai pastebi Krystyna Iwan, rimtas susirūpinimas kalbiniu ugdymu pasireiškė užsienio kalbos mokymui skiriant daugiausia valandų iš visų gimnazijos mokomų dalykų¹¹⁵. Taip pat programoje buvo įrašyta, kad gimnazijose turi būti mokoma bent dviejų skirtingų užsienio kalbų, kad būtų užtikrinta pasirinkimo galimybė¹¹⁶.

Pirmieji mokiniai į licėjus atėjo 1937-aisiais. Tų pačių metų pradžioje buvo paskelbta laikinoji licėjų ugdymo programa *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt)*. Joje buvo išskirti keturi ugdymo profiliai: humanitarinis, klasikinis, matematikos-fizikos ir gamtos mokslų. Pagal tai skyrėsi ir užsienio kalbos mokymo valandų skaičius. Humanitariniame profilyje jai buvo skiriama daugiausia dėmesio – 5 val./sav. pirmaisiais mokslo metais ir 4 val./sav. antraisiais¹¹⁷. Kituose profiliuose kasmet užsienio kalbai buvo skiriamos 3 val./sav. Visų profilių mokiniai galėjo, panašiai kaip ir gimnazijoje, mokytis antros užsienio kalbos, tačiau tai irgi nebuvo privaloma. Antrai užsienio kalbai visuose profiliuose buvo skiriamos kasmet 2 val./sav.¹¹⁸. Kadangi antra užsienio kalba nebuvo privaloma, jos pažymys nebuvo įtraukiamas į vidurkį ir neturėjo įtakos perkeltiant į aukštesnę klasę.

Kalbų pasirinkimas gimnazijoje ir licėjuje buvo toks pats. Oficialiai buvo galima rinktis iš vokiečių, prancūzų bei anglų, tačiau ne visose mokyklose visų šių kalbų buvo mokoma. Pasirinkimas nebuvo apibrėžtas įstatyme ir buvo palikta spręsti direktoriams ir tėvams. Kaip rodo tyrimai, mokytojų suvažiavimuose ir konferencijose diskutuota dėl kitų kalbų įtraukimo į sąrašą. Norėta įvesti kaimyninių šalių bei didesnių tautinių mažumų kalbas, ypač regionuose, kuriuose gyveno didesnės jų grupės. Vilniaus

¹¹¹ *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)*, p. XII.

¹¹² Plačiau apie tai žr. Dubisz, S. Integracja językowa w dziejach polszczyzny. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 2013, t. 20, Nr. 2, p. 85–97, <https://doi.org/10.14746/pspsj.2013.20.2.9>; Klemensiewicz, Z. *Historia języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985; Mauersberg, S. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław: Ossolińskich, 1968.

¹¹³ Plg. žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 85.

¹¹⁴ Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 234.

¹¹⁵ Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 73.

¹¹⁶ *Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy)*, p. 16.

¹¹⁷ *Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział przyrodniczy: (projekt)*, p. 16.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 16–19.

vaivadijoje siūlyta sudaryti galimybę mokytis lietuvių kalbos, o visoje Lenkijoje – rusų¹¹⁹. Deja, iki Antrojo pasaulinio karo šis klausimas taip ir liko neišspręstas.

1.7. Ugdymo sistema Lietuvoje po švietimo reformos

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos švietimo sistema irgi patyrė galias reformas. 1936 m. reformuotoje mokykloje pagrindinis ugdymas truko 6 metus. Tada galima buvo pasirinkti profesinį mokymą arba tęsti bendrąjį lavinimą 7 metų gimnazijoje, kuri baigdavosi abiturės egzaminais. Tai kartu sudarė 13 metų¹²⁰.

O Lenkijoje ir į jos sudėtį įeinančiame Vilniuje mokslas iki abiturės truko metais trumpiau – 12 metų. Nors pagrindinė mokykla buvo septynmetė, paskutinė klasė buvo skirta tik tiems mokiniams, kurie neketino toliau mokytis gimnazijos lygmeniu. Dėl to kartais kildavo nesusipratimų ir bendra mokymo trukmė Lenkijos mokyklose būdavo neteisingai apskaičiuojama, nurodant vienais metais ilgesnę¹²¹. Taigi, privalomas pagrindinis išsilavinimas Lietuvoje buvo įgyjamas po 6 metų, o Lenkijoje (ir Vilniuje) – po 7 metų ugdymo. Abiejose šalyse pradžios mokykloje buvo atsisakyta užsienio kalbos mokymo¹²². Baigę 6 klases abiejose šalyse vaikai galėjo tęsti ugdymą gimnazijose. Lietuvoje po reformos mokymasis gimnazijoje truko 7 metus iki brandos egzaminų¹²³, bet kai kur galėjo būti kuriamos progimnazijos, kuriose mokyta pagal pirmųjų trejų metų gimnazijos programą¹²⁴. O Lenkijoje visi mokiniai galėjo tęsti mokslus 4 metų bendrojo lavinimo gimnazijoje, kurią baigę galėjo ruoštis studijoms bendrojo lavinimo profiluotuose licėjuose arba įgyti profesiją profesiniuose licėjuose. Taip pat galima buvo baigti mokymąsi ir įsidarbinti turint gimnazijos baigimo atestatą¹²⁵. Taigi, organizaciniu aspektu ugdymas Lenkijoje buvo trumpesnis, šiek tiek lankstesnis ir labiau pritaikytas įvairiems poreikiams, bet skirtumai nebuvo esminiai.

Ugdymo tikslai abiejose šalyse irgi formuluoti panašiai. Lenkijos mokyklos tikslai apėmė tautinį-valstybinį aspektą bei pasiruošimą gyvenimui, o licėjuose – papildomai pasiruošimą studijoms¹²⁶. Lietuvoje irgi akcentuoti tie patys aspektai, tik paruošimo studijoms tikslas buvo iškeliamas jau gimnazistams dėl skirtingos mokslo lygmenų organizacijos¹²⁷.

Skirtumai išryškėja analizuojant abiejų šalių užsienio kalbų mokymą. Ryškiausiai matyti privalomų užsienio kalbų skaičius bei prioritetinių kalbų pasirinkimas. Lietuvoje reikalauta dviejų modernių kalbų žinių¹²⁸, o Lenkijoje – tik vienos. Per 7 metus Lietuvos gimnazijos mokinys turėjo 28 pirmosios užsienio kalbos pamokas per savaitę bei 18 antrosios užsienio kalbos pamokų per savaitę (tiek pat kiek lotynų)¹²⁹. O Lenkijos abiturientas buvo išklaušęs trumpesnę užsienio kalbos kursą – 24,5 pamokos per savaitę arba 23 pamokas per savaitę, priklausomai nuo pasirinkto profilio. Jeigu pasirinkdavo mokytis antros užsienio kalbos, papildomai turėjo tik 9 pamokas per savaitę. Kaip rodo tyrimai, tai buvo vienas iš daugiausia kritikuotų reformos sprendimų, tačiau pakeitimų iki Antrojo pasaulinio karo pradžios nesulaukta¹³⁰.

¹¹⁹ Źr. Czerny, Z. Ustrój nauczania języków obcych w polskiej szkole średniej. *Neofilolog*, 1939, Nr. 1, p. 10–13; Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 81, 95, 98.

¹²⁰ Plačiau žr. Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, p. 65; Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 144–145.

¹²¹ Plačiau apie tai žr. Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 145.

¹²² Źr. Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, p. 20–35, Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 102.

¹²³ Źr. Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 145.

¹²⁴ Źr. Kaubrys, S. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*, p. 20–35.

¹²⁵ Źr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 122–125.

¹²⁶ Źr. *ibidem*, p. 98, 127, 136.

¹²⁷ Źr. Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 146–148.

¹²⁸ Źr. *ibidem*, p. 149–151.

¹²⁹ Źr. *ibidem*, p. 181.

¹³⁰ Źr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 91–99.

Antras didelis skirtumas buvo kalbos pasirinkimas po švietimo reformos. Lenkijoje buvo siūloma rinktis iš trijų kalbų: vokiečių prancūzų arba anglų. O Lietuvos Vyriausybė 1935 m. nusprendė, kad tikslinga būtų riboti vokiečių kalbos mokymą¹³¹. Pirmą užsienio kalbą vienose mokyklose tapo prancūzų (mergaičių mokyklose), o kitose – anglų (berniukų ir koedukacinėse mokyklose) vietoj anksčiau buvusios vokiečių kalbos¹³². Antra užsienio kalba Lietuvos švietimo ministerijos sprendimu galėjo būti prancūzų, vokiečių, rusų ar anglų. Vilniuje, kaip ir visoje Lenkijoje, galimybė pasirinkti vieną iš trijų užsienio kalbų nepriklausė nuo lyties (vienintelis skirtumas vidurinės mokyklos programose – karinis pasirengimas) ir valstybės institucijų. Nuspręsti dėl privalomos ir pasirenkamosios užsienio kalbos (irgi vokiečių, prancūzų ar anglų) buvo palikta mokyklų direktoriams ir tėvams. Ši nuostata dabartiniais laikais atrodo natūrali, tačiau tarpukariu ji sulaukė kritikos. Kaip rodo tyrimai, Lenkijoje siūlyta, kad valdžia reguliuotų kalbų pasirinkimą. Taip pat aktyviai diskutuota apie kitų kalbų, ypač kaimyninių šalių, pamokų įvedimo mokyklose reikalingumą¹³³. Ypač daug emocijų kėlė rusų kalbos įvedimas¹³⁴.

2. Mokytojai

2.1. Anglų kalbos mokytojai Vilniaus gimnazijose ir licėjuose: pasirengimas ir išsilavinimas

Pirmaisiais metais po nepriklausomybės atkūrimo Lenkijoje masiškai buvo atidaromos naujos mokyklos ir mokytojų poreikis buvo itin didelis. Reikalingi buvo jų parengimo pedagoginiam darbui pokyčiai. Pagrindinėms mokykloms, kurioms pedagogų labiausiai trūko, buvo steigiamos penkiametės mokytojų seminarijos, į kurias buvo priimami jaunuoliai, baigę septynmetę pagrindinę mokyklą. Tai reguliavo 1919 m. vasario 7 d. „Dekretas apie pagrindinių mokyklų mokytojų rengimą Lenkijos valstybėje“ (lenk. *Dekret o kształceniu nauczycieli szkół powszechnych w Państwie Polskiem*)¹³⁵. Norint pakelti ugdymo lygį, po švietimo reformos (1932 m.) buvo pakeisti ir mokytojų rengimo principai. Mokytojų seminarijos panaikintos, o kandidatai į mokytojus po gimnazijos baigimo pedagoginiam darbui galėjo ruoštis pedagoginiuose licėjuose, kur mokslas truko trejus metus (metais ilgiau nei bendrojo lavinimo licėjuose) arba baigę bendrojo lavinimo licėjus ir išlaikę abitūros egzaminus galėjo stoti į dvi metes pedagogijas – nepilną aukštąjį išsilavinimą suteikiančias mokyklas, kuriose buvo galima įgyti mokytojo kvalifikaciją (kuriamos nuo 1928 m., po 1932 m. jų mokymo programos pakeistos, siekiant atitikti reformos nuostatas)¹³⁶. Tačiau baigus šias mokyklas galima buvo mokytis tik pagrindinėje mokykloje.

Norint gauti darbą gimnazijoje arba licėjuje, reikėjo išklausti pilietinio-visuomeninio pasiruošimo, pedagogikos kursus ir išlaikyti šių dalykų egzaminus, taip pat baigti atitinkamos krypties universitetines studijas. Tarpukario metais tuometinėje Lenkijos teritorijoje veikė penki universitetai: Varšuvoje, Krokuvoje, Poznanėje, Lvove ir Vilniuje. Nors visuose buvo mokoma įvairių užsienio kalbų, Vilniaus universitetas (tuo metu – Vilniaus Stepono Batoro universitetas¹³⁷) buvo vienintelis, kuriame nebuvo anglų filologijos krypties studijų ir šios kalbos buvo galima mokytis tik lektoratuose kaip pasirenkamojo dalyko¹³⁸. Darome prielaidą, kad tai turėjo nemažą įtaką anglų kalbos mokymosi galimybėms Vilniaus

¹³¹ Žr. Bukelevičiūtė, D. *Švietimo socialinis prieinamumas*, p. 265–266.

¹³² Žr. Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 173–174.

¹³³ Žr. Iwan, K. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*, p. 65–67, 96–98.

¹³⁴ Žr. *ibidem*, p. 96–98.

¹³⁵ Žr. Akimjaková, B.; Famuła-Jurczak, A.; Mazur, P.; Račková, O. *Nauczyciel kreatorem zmiany*. Ružomberok: Verbum, 2013, p. 110.

¹³⁶ Plačiau žr. Sadowska, J. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*, p. 267–272.

¹³⁷ Nuo 1919 m. spalio mėnesio Vilniaus universitetas buvo atkurtas ir du dešimtmečius (iki 1939 m. rudens) veikė kaip lenkiškas. Plačiau žr. Bumblauskas, A. Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 16, p. 51–53, <https://doi.org/10.15388/LIS.2005.37110>.

¹³⁸ Plačiau apie tai žr. Podhajacka, M. *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*, p. 25–34.

vidurinėse mokyklose, nes Vilniaus apylinkėse nebuvo galimybės įgyti atitinkamos kvalifikacijos. Be to, Vilnius tuo metu nebuvo itin patrauklus kitų Lenkijos universitetinių miestų gyventojams, tai savo atsiminimuose liudija žinomi to laiko profesorai ir rašytojai. Taip buvo visų pirma dėl palyginti šalto klimato – žiemą „iki –35 °C“¹³⁹, dėl to Vilniaus architektūros paminklų konservatorius ir Vilniaus vadvadijos meno skyriaus vadovas Stanisławas Lorentzas skundėsi, kad „labai šalo“¹⁴⁰, o lenkų poeto Konstanty’o Ildefonso Gałczyńskiego (1905–1953) dukra atsiminimuose apie tėvą stebėjosi, kad kai kovo pradžioje „Varšuvoje jau žydėjo medžiai, Vilniuje gulėjo metras sniego“¹⁴¹. Kita priežastis galėjo būti silpnai išvystyta infrastruktūra ir anksčiau buvęs „okupantų sistemingas miesto laikymas apleistu“¹⁴². Rašytojas Czesławas Miłoszas (1911–2004) dar užsimena apie Vilniaus provincialumą, palyginti su Varšuva: „Vilniaus provincialumas. Labai mane jis glumino ir ilgėjausi išsiveržti į pasaulį. Taip, nereikia kurti mito apie mylimą, prarastą miestą, jeigu nelabai galėjau jau jame išverti ir [...] išvažiuvimą į Varšuvą priėmiau su palengvėjimu.“¹⁴³ Taigi, Vilnius galėjo žavėti dėl čia gimusios romantizmo epochos¹⁴⁴ ir puošnios baroko architektūros¹⁴⁵, tačiau ne dėl gyvenimo patogumo.

Duomenys apie anglų kalbos mokytojų paiešką ir įdarbinimą Vilniaus vidurinėse mokyklose yra gana fragmentiški ir neišsamūs. Bendrą vaizdą apie sunkumus, su kuriais susidurdavo ugdymo įstaigos, ieškodamos anglų kalbos specialistų, iliustruoja Vilniaus Stepono Batoro universiteto lektorių pavyzdys, nuodugniai išnagrinėtas Mirosławos Podhajeckos darbuose¹⁴⁶.

Šių specialistų rotaciją lėmė atleidimai iš darbo dėl politinių priežasčių, geresnės karjeros galimybės kitose vietose, sveikatos bėdos, o moterims – darbo santykių nutraukimas sudarius santuoką ar perkėlus vyrą dirbti į kitą miestą¹⁴⁷. Sunkumų sąrašą ieškant mokytojų reikėtų papildyti faktu, kad, skirtingai nuo universitetų lektorių, mokyklose buvo reikalaujama nuodugnių universitetinių studijų diplomo ir pedagoginio pasiruošimo¹⁴⁸, o tai dar labiau apribojo kandidatų pasirinkimą. Galbūt dėl šių priežasčių ne kiekvienoje mokykloje buvo anglų kalbos dalyko pasiūla.

Vilniaus valstybinių mokyklų dokumentuose minimi tik du anglų kalbos mokytojai. J. ir A. Śniadeckių licėjaus dokumentai rodo, kad jame mokė Władysławas Kospothas-Pawłowski¹⁴⁹. J. Slovackio gimnazijos ir A. Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus 1936–1937 m. bendrajame kataloge minimos dvi pavardės: Anna Oświęcimska¹⁵⁰ ir Anna Boruszcakówna¹⁵¹, tačiau tai buvo tas pats asmuo.

Iš archyvinių dokumentų sužinome, kad Anna Karolina Maria Teodora Boruszcakówna gimė 1907 m. vasario 16 d. Nagyszėbeno mieste Vengrijos teritorijoje (dab. Sibiu, Rumunija) aukšto rango karininkų šeimoje¹⁵². Jos tėvai buvo Teodoras Karolis Augustas, superleitenantas, tarnavęs Austrijos-Vengrijos, o vėliau Lenkijos kariuomenėje, ir Anna Teresa, majoro Ferdinando Kornitzo dukra. Byloje nėra žinių apie Annos Karolinos mokyklinį ugdymą, tačiau prieš 1932 m. ji baigė studijas, įgydama magistro laipsnį, ir įsidarbino mokykloje Rybnike (Lenkija, Silezijos regionas)¹⁵³. Iš ten gana greitai persikėlė į

¹³⁹ Lorentz, S. *Album wileńskie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986, p. 16.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 16.

¹⁴¹ Gałczyńska, K. *Galczyński*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1998, p. 73.

¹⁴² Kłos, J. *Wilno: przewodnik krajoznawczy*. Wilno: Wydawnictwo Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego, 1937, p. 44. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=1660> [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁴³ Miłosz, Cz. *Przemyśle młodego umysłu: publicystyka i proza 1931–1939*. Kraków: Znak, 2003, p. 43.

¹⁴⁴ Plg. Kłos, J. *Wilno: przewodnik krajoznawczy*, p. 3-4.

¹⁴⁵ Plg. Lorentz, S. *Album wileńskie*, p. 14–15.

¹⁴⁶ Źr. Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym*, p. 271–301; Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*.

¹⁴⁷ Źr. Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym*, p. 273–274, 280.

¹⁴⁸ Źr. *ibidem*, p. 272.

¹⁴⁹ Duomenys iš: Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 167.

¹⁵⁰ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 66, klasė 2C, byla nenumeruota.

¹⁵¹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 66, klasė 3C, byla nenumeruota.

¹⁵² LCVA, f. 64, ap. 26, b. 281, l. 33.

¹⁵³ LCVA, f. 64, ap. 26, b. 281, l. 32.

Vilnių, kur jau 1934 m. ji minima kaip A. Mickevičiaus ir J. Slovackio gimnazijų etatinė mokytoja¹⁵⁴, taigi turinti valstybės tarnautojos statusą. Ten ji dėstė anglų ir vokiečių kalbas, taip pat prižiūrėjo mokyklos anglų kalbos bibliotekos skyrių¹⁵⁵. Didelė tikimybė, kad leidinyje „Neofilolog“, skirtame užsienio kalbų mokytojams, minima būtent ta pati mokytoja, pateikusi pasiūlymų dėl anglų kalbos pedagoginės transkripcijos tobulinimo (siūlė įvesti prof. T. Bennio sistemą su patobulinimais)¹⁵⁶. Ši mokytoja dar organizavo ir vedė popamokinę veiklą mokiniams, kurie gyveno atokiau ir neturėjo transporto namo iš karto po pamokų – pagal 1936 m. mokytojų tarybos posėdžio protokolą per visus mokslo metus ten „svečiavosi 5388 mokiniai“¹⁵⁷. Tikriausiai šis skaičius rodo bendrus apsilankymus, o ne mokinius, nes tiek jų nebuvo net abiejose gimnazijose kartu paėmus. Šiame kontekste nestebina faktas, kad ji turėdavo viršvalandžių – 1935–1936 mokslo metais tai buvo 2 val. daugiau nei etatas. A. Boruszcakówna buvo ne tik atsidavusi pedagoginiam darbui mokytoja, bet ir patraukli moteris. Tapatybės dokumente nurodyta, kad ji buvo vidutinio ūgio tamsiaakė blondinė¹⁵⁸. Niekio keista, kad ji greitai krito į akį tose pačiose gimnazijose dirbusiam lotynų kalbos mokytojui ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto asistentui Stefanui Oświecimskui ir 1937 m. birželio 29 d. jie susituokė¹⁵⁹. Mokykloje abu dirbo iki Antrojo pasaulinio karo pradžios, paskui persikėlė į Varšuvą. Ten Stefanas įsitraukė į konspiracinę veiklą prieš nacius, o po karo išvyko į Krokuvą ir dirbo Krokuvos bei Lodzės universitetuose¹⁶⁰, tačiau apie jo žmonos likimą per karą ir vėliau žinių nepavyko rasti.

Vilniaus J. ir J. Sniadeckių licėjaus anglų kalbos mokytojas Władysławas Kospothas-Pawłowski buvo ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto anglų kalbos lektorius. Apie jo išsilavinimą žinoma tai, kad 1914 m. įstojo į Berlyno universiteto Filologijos fakultetą, tačiau studijas turėjo nutraukti dėl prasi-dėjusio Pirmojo pasaulinio karo, taip pat randama informacijos apie jo studijas Prancūzijos Puatjė universitete pasibaigus karui, bet diplomo jis tikriausiai neįgijo. Tarpukario metais dirbo britų medienos prekyba besiverčiančios kompanijos korespondentu, vėliau mokė prancūzų kalbos A. Mickevičiaus gimnazijoje, nuo 1933 m. dėstė anglų kalbą Vilniaus Stepono Batoro universitete, o nuo 1938 m. – ir J. ir A. Sniadeckių licėjuje. W. Kospothas-Pawłowski domėjosi Charles'o Kay Ogdeno (1889–1957) sukurta *Basic English* kalbos sistema, kurios pagrindu išleido anglų kalbos vadovėlį *England and the English*¹⁶¹ bei žodyną *Słownik angielsko-polski*¹⁶², taip pat 1932–1934 m. savo iniciatyva leido periodinį leidinį „The Basic News“¹⁶³. Iš šio mokytojo biografijos matyti, kad tai buvo poliglotas, mokslininkas, jis itin domėjosi lingvistikos mokslu bei jo naujovių pritaikymu pedagoginiame darbe. Atkreiptinas dėmesys, jog jo darbą aukštai vertino J. ir A. Sniadeckių licėjaus direktorius W. Staszewskis – licėjaus ataskaitoje jis pažymėjo, kad mokytojas „ypač akcentavo mokinių savikritikos ugdymą ir nuodugną daugybės studijuojamų tekstų supratimą, naudojantis savo parengta ugdomąja medžiaga“¹⁶⁴. Direktorius taip pat džiaugėsi, kad per 1938–1939 mokslo metus šiam mokytojui pavyko įgyvendinti anglų kalbos programos gramatikos dalį, aptarti su mokiniais visas pagrindines temas ir išmokyti juos apie

¹⁵⁴ Žr. LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 66; LCVA, f. 64, ap. 26, b. 281, l. 31.

¹⁵⁵ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 49, l. 141.

¹⁵⁶ Žr. Grzebieniowski, T. Ankieta Instytutu wydawniczego „Książnica-Atlas“ w sprawie angielskiej transkrypcji. *Neofilolog: czasopismo Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego*, 1933, R. 4, z. 1, p. 30. Taip pat prieiga per internetą: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/611699/display/JPEG> [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁵⁷ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 183.

¹⁵⁸ LCVA, f. 64, ap. 26, b. 281, l. 32.

¹⁵⁹ LCVA, f. 64, ap. 26, b. 281, l. 30.

¹⁶⁰ Žr. Czerwinska, J.; Danek, Z.; Zalewska-Jura, H. Filologia klasyczna Uniwersytetu Łódzkiego – wielcy badacze, niezapomniane osobowości. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica*, 2007, t. 9, p. 372, <http://hdl.handle.net/11089/10443>.

¹⁶¹ Kospoth-Pawłowski, W. *England and the English: podręcznik do nauki języka angielskiego w szkołach średnich ogólnokształcących i handlowych. Cz. 1*. Wilno: Księgarnia Świętego Wojciecha w Poznaniu, 1930.

¹⁶² Kospoth-Pawłowski, W. *Słownik angielsko-polski: wstępny słowniczek do Basic English na podstawie „The Basic Words” C. K. Ogdena z krótką gramatyką*. Wilno: Skład Główny: Księgarnia św. Wojciecha, 1933.

¹⁶³ Žr. Podhajacka, M. *Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym. Próba biograficzna*, p. 281–282.

¹⁶⁴ Cituota iš: Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 167.

850 naujų žodžių, o mokiniai „bendrai dirbo pakankamai ir padarė patenkinamą pažangą“¹⁶⁵. Šio mokytojo darbą teigiamai vertino ir mokiniai. Pavyzdžiui, Tadeuszas Kowzanas atsiminimuose minėjo, kad „dėl direktoriaus ‘anglomanijos’ kaip pasirenkamasis dalykas buvo įvesta anglų kalba, kurios mokė mus puikus anglistas Władysławas Kospothas-Pawłowski“¹⁶⁶. Kai kurie mokiniai taip pat mini bendrą teigiamą atmosferą šioje mokykloje: „mokykla įgavo nepažįstamos iki šiol vertės [...]. Niekas mūsų nevertė mokytis, niekas beveik nekontroliavo, tėvai nereiškė pretenzijų. [Licėjuje] iš karto buvo ką veikti: matematika, lotynų, fizika, vokiečių, anglų. [...] Pas Sniadeckius vyravo tokia universitetinė aura.“¹⁶⁷ Nors tikėtina, kad po daugelio metų jaunystės atsiminimuose mokykla gali būti per daug idealizuojama, neabejotinai jos mokytojai, tarp jų ir anglų kalbos, padarė teigiamą įspūdį tarp ugdytinių, nors mokymosi licėjuje epizodas buvo trumpas.

Ieškant informacijos apie valstybinių vidurinių Vilniaus mokyklų anglų kalbos mokytojus, buvo peržiūrėti mokyklų pamokų dienynai, pasiekimų metiniai ir periodiniai katalogai, taip pat mokytojų tarybos susirinkimų protokolai, tačiau daugiau pavardžių neaptikta. Taip pat buvo peržiūrėti mokytojų sąrašai Vilniaus apskrities kuratorijos dokumentuose¹⁶⁸, tačiau ten šalia pavardžių dėstomas dalykas nenurodytas, taigi išsamesnio anglų kalbos mokytojų sąrašo nepavyko sudaryti.

2.2. Mokytojų finansinė padėtis

Praėjus vos mėnesiui po nepriklausomybės atkūrimo, jau 1918 m. gruodžio 18 d. mokytojai buvo priskirti valstybės tarnautojų grupei¹⁶⁹, o 1920 m. liepos 13 d. įstatymu „1920 m. liepos 13 d. įstatymas dėl valstybinių bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų, mokytojų seminarijų ir parengiamųjų mokyklų mokytojų bei mokyklų inspektorių atlyginimų“ (lenk. *Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli i dyrektorów państwowych szkół średnich ogólnokształcących, seminarjów nauczycielskich i preparand oraz wizytatorów szkół*)¹⁷⁰ visi valstybinių mokyklų mokytojai pagal turimas kvalifikacijas buvo suskirstyti į tris kategorijas¹⁷¹. Jau vien taip greitai priimti sprendimai, dar vykstant karo veiksams, parodo, kokią svarbią vietą švietimas ir jo darbuotojai užėmė valstybės prioritetų sąrašė. Tai buvo reikšmingas žingsnis į mokytojų darbo santykių stabilumą ir darbo prestižą. Šiuo įstatymu buvo teisiškai sureguliuoti nuo kvalifikacijos ir pedagoginio darbo stažo priklausantys jų atlyginimų dydžiai. Vidurinių mokyklų mokytojai turėjo aukštesnę kvalifikaciją, taigi jų darbo užmokestis dažniausiai buvo didesnis negu pagrindinių mokyklų mokytojų.

Po švietimo reformos, 1933 m. spalio 19 d. ir gruodžio 19 d., buvo išleisti dokumentai, reglamentuojantys valstybės tarnautojų atlyginimus (lenk. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych*)¹⁷² ir šių darbuotojų priskyrimą atitinkamoms kategorijoms (lenk. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu*

¹⁶⁵ Cituota iš: *ibidem*, p. 167.

¹⁶⁶ Cituota iš: *ibidem*, p. 207.

¹⁶⁷ Cituota iš: *ibidem*, p. 226.

¹⁶⁸ LCVA, f. 173.

¹⁶⁹ Žr. Sanojca, K. *Szkoła jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, p. 277.

¹⁷⁰ Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli i dyrektorów państwowych szkół średnich ogólnokształcących, seminarjów nauczycielskich i preparand, oraz wizytatorów szkół. *Dziennik Ustaw*, 1920, Nr. 65, poz. 433. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19200650433> [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁷¹ Taip pat žr. Sanojca, K. *Szkoła jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, p. 277.

¹⁷² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych. *Dziennik Ustaw*, 1933, Nr. 86, poz. 663. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330860663> [žiūrėta 2024-10-05].

niższych funkcjonariuszy państwowych¹⁷³). Pagal šiuos dokumentus vidurinių mokyklų mokytojai teisiškai buvo priskirti aukštesnei kvalifikacinei kategorijai (IX–V kategorija) nei jų kolegos iš pagrindinių mokyklų (pradėdavo nuo XI arba X kategorijos), taigi ir jų baziniai atlyginimai buvo aukštesni. Priklausomai nuo darbo stažo ir kvalifikacijos, valstybinių vidurinių mokyklų kvalifikuoto mokytojo bazinis atlyginimas buvo nuo 200 iki 700 zlotų¹⁷⁴. Neturintys reikiamos kvalifikacijos buvo priskiriami laipsniu žemesnei kategorijai, tad jų atlyginimai prasidėdavo nuo 160 zlotų ir galėjo kilti iki VI kategorijos, t. y. 450 zlotų¹⁷⁵.

Statistiniai duomenys rodo, kad daugiausia vidurinių mokyklų mokytojų – 2410 – prieš pat Antrojo pasaulinio karo pradžią priklausė VI kategorijai (iš viso šiai kategorijai iš visų tipų mokyklų buvo priskirti 3809 mokytojai). VII kategorijai priklausė perpus mažiau – 1326, VIII – 1773, o IX – 725 mokytojai. Ir tik nedaug jų, apie 100 ar mažiau, priskirti aukščiausiai V bei žemiausioms X ir XI kategorijoms¹⁷⁶. Iš šių skaičių matyti, kad daug gimnazijų ir licėjų mokytojų buvo vidutinio arba vyresnio amžiaus, turėjo didelį pedagoginį stažą, nes VI kategorija priklausė turint mažiausiai 18 metų darbo stažą. Palyginti – tarp pagrindinių mokyklų mokytojų daugiausia buvo priskirta IX kategorijai, taigi jaunesnių ir uždirbančių perpus mažiau¹⁷⁷. Iki 1935 m. iš šio atlyginimo ir priedų nebuvo išskaičiuojami jokie mokesčiai. Nuo 1935 m. gruodžio 1 d. bazinis atlyginimas buvo apmokestintas. 1939 m. mokestis sudarė 3 proc. bazinio atlyginimo uždirbantiems iki 250 zlotų ir 7 proc. uždirbantiems iki 500 zlotų¹⁷⁸. Taigi, dauguma vidurinių mokyklų mokytojų mokėjo didesnę mokestį.

Visiems mokytojams prie bazinio atlyginimo priklausė neapmokestinti priedai ne tik už papildomą darbą ar viršvalandžius, bet ir specialūs priedai turintiems gausėses šeimas. Mokytojas taip pat turėjo viešojo transporto lengvatas, gydymo paslaugos buvo apmokamos ne tik jam, bet ir jo šeimos nariams, o jo mirties atveju artimiesiems buvo išmokama laidotuvių pašalpa. Našlei ir našlaičiams irgi buvo skiriama pašalpa¹⁷⁹. Galiausiai mokytojams, kaip ir kitiems valstybės tarnautojams, įvairiais atvejais galėjo būti skiriamos piniginės premijos bei papildomos išmokos¹⁸⁰.

Mokytojų finansinė padėtis atrodo gera, o vidurinių mokyklų mokytojų, turinčių ilgesnį darbo stažą ir kvalifikaciją, – netgi labai gera bendrame Lenkijos kontekste: įvairių profesijų darbuotojų savaitinio atlyginimo vidurkis vyrams siekė 23,9 zloto, o moterims – tik 12,4 zloto¹⁸¹. Rytiniuose valstybės

¹⁷³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonarjuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonarjuszów państwowych. *Dziennik Ustaw*, 1933, Nr. 102, poz. 781. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19331020781> [žiūrėta 2024-10-05]. Taip pat žr. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonarjuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonarjuszów państwowych. In: *Kształtowanie wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Część 2. Wynagrodzenia urzędników w II RP* / kompilatory A. Karwowska-Sokołowska, A. Stawicka, R. Stawicki, J. Woźniczko. Warszawa: Kancelaria Senatu, 2021, p. 78–93. Prieiga per internetą: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/203/plik/ot-687_i_2.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁷⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonarjuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonarjuszów państwowych. In: *Kształtowanie wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Część 2. Wynagrodzenia urzędników w II RP*, p. 79.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p. 79.

¹⁷⁶ *Mały Rocznik Statystyczny*, 1939, Rok. 10 / przewodniczący komitetu redakcyjnego E. Szturm de Sztrem; [Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej]. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1939, p. 316 [Tabl. 2]. Taip pat prieiga per internetą: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=17198> [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 316 [Tabl. 2].

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 278 [Tabl. 41A].

¹⁷⁹ *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*, p. 1016–1017 [Rozdział VI: Art. 43–48].

¹⁸⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonarjuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonarjuszów państwowych. In: *Kształtowanie wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Część 2. Wynagrodzenia urzędników w II RP*, p. 92.

¹⁸¹ *Mały Rocznik Statystyczny / Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*. – Rok. 10 (1939), p. 269 [Tabl. 27].

regionuose atlyginimo vidurkis buvo dar mažesnis (vyrai – 15,7, moterys – 8,6 zł./sav.)¹⁸². Taigi, Vilniaus mokytojai pagal atlyginimus dar labiau lenkė kitus šio regiono gyventojus. Mokytojų atlyginimų dydžiai nebuvo skirstomi pagal lytį, o tai šią profesiją darė patrauklesnę tarp moterų. Moterys sudarė apie pusę viso mokytojų kolektyvo, tačiau vidurinio ugdymo pakopoje jų buvo proporcingai mažiau nei vyrų – apie 37,6 proc. (4362 vs 7240)¹⁸³. Pažymėtina, kad dalis mokytojų nebuvo skirti Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos ir dirbo pagal paprastas darbo sutartis (kontraktiniai mokytojai) – jų darbo sąlygos priklausė nuo susitarimo su direkcija ir sutarties sąlygų, o ne nuo šios ministerijos įsakymų.

Nors bendras mokytojų skaičius tarpukario Lenkijoje didėjo nuo 75 071 etato 1924–1925 mokslo metais iki 89 131 etato 1939–1940 mokslo metais, didžiausias augimas buvo tarp pagrindinių bei profesinių mokyklų ir jų mokytojų etatų¹⁸⁴. O bendras vidurinių mokyklų mokytojų skaičius per antrąjį nepriklausomybės dešimtmetį mažėjo, tai rodo statistiniai duomenys. Pavyzdžiui, 1924 m. valstybinėse vidurinėse mokyklose ir mokytojų rengimo mokyklose buvo įdarbintas 7521 mokytojas, po penkerių metų – 6455, o 1939 m. – 6483 mokytojai¹⁸⁵. Mokytojo profesija atrodė patraukli perspektyva gabiams ir entuziastingai nusiteikusiems jauniems žmonėms. Vilniuje ši darbo vieta buvo itin geidžiama. Išlikę dokumentai liudija, kad Vilniuje norintys dirbti mokytojais kandidatai gaudavo neigiamus atsakymus iš kuratorijos vien dėl laisvų darbo vietų trūkumo, o ne dėl kompetencijos stokos. Tokiu atveju jiems buvo siūloma apsvarstyti darbo galimybes kaimo mokyklose¹⁸⁶. Nors į Vilniaus apskrities mokyklų kuratoriją, įstaigą, pavaldžią Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijai, atsakingą už švietimą Vilniaus apskrityje, kreipėsi nemažai kandidatų į įvairių dalykų mokytojų pozicijas, nepavyko rasti nė vieno prašymo dėl anglų kalbos mokytojo darbo vietos. Darome prielaidą, kad ši grupė nebuvo itin gausi, nes Vilniaus Stepono Batoro universitete šios kalbos mokytojai nebuvo rengiami.

2.3. Reikalavimai vidurinių mokyklų mokytojams

Kadangi mokytojų darbas buvo gerai mokamas ir jie turėjo nemažai privilegijų, iš jų taip pat buvo daug reikalaujama, o jų darbo santykius ir reikalavimus reglamentavo 1926 m. mokytojų tarnybos santykių įstatymas „1926 m. liepos 1 d. įstatymas dėl mokytojų tarnybos santykių“¹⁸⁷. Pagal šį įstatymą mokytoju galėjo tapti tik „Lenkijos pilietis, turintis nepriekaištingą reputaciją, teisinį veiksnumą, įrodantis savo profesinę kvalifikaciją atitinkamai mokyklos kategorijai, turintis profesijai tinkamą fizinį pasirengimą ir gerai mokantis lenkų kalbą žodžiu ir raštu“¹⁸⁸.

Iš mokytojų dėl ypatingos jų vietos visuomenėje kaip pavyzdžio vaikams ir jaunimui taip pat buvo reikalaujama patriotizmo ir aukštos moralės netgi išėjus į pensiją¹⁸⁹. Jų kaip pavyzdžio ugdomasis poveikis ypač buvo pabrėžiamas priėmus 1932 m. švietimo įstatymą ir naujas programas¹⁹⁰. Mokytojų darbo kokybė buvo kas trejus metus tikrinama per vizitacijas ir įvertinama¹⁹¹. Už netinkamą elgesį ar aplaidumą vykdant pareigas grėsė bausmė – ji galėjo būti net finansinė ar netgi draudimas verstis mokytojo profesija iki gyvos galvos¹⁹². Mokytojų įvertinimui, jų atsakomybei ir baudoms įstatyme skirta daug dėmesio. Tai

¹⁸² *Ibidem*, p. 271 [Tabl. 29].

¹⁸³ *Ibidem*, p. 317 [Tabl. 3].

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 316 [Tabl. 2].

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 316 [Tabl. 2].

¹⁸⁶ LCVA, f. 173, ap. 2, b. 1113.

¹⁸⁷ *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 1014 [Rozdział V: Art. 27].

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 1014–1015 [Rozdział V: Art. 27–28].

¹⁹⁰ Plačiau žr. Stolarczyk, M. *Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku)*, p. 215–235.

¹⁹¹ *Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli*, p. 1013 [Rozdział IV: Art. 20].

¹⁹² *Ibidem*, p. 1019 [Rozdział IX: Art. 20].

įrodo valdžios susirūpinimą šių valstybės tarnautojų darbo kokybe, tačiau tam buvo rimtas pagrindas. Mokykla buvo specifinė darbo vieta, o mokytojai – ypatingi darbuotojai. Kaip pabrėžia K. Sanojca, reikia nepamiršti, kad „jie buvo atsakingi ne tik už jaunosios kartos žinių būklę, bet ir už piliečių socialinės sąmonės formavimą“¹⁹³.

Iš mokytojų taip pat buvo reikalaujama nemažai biurokratinio darbo ir pildyti dokumentus (dienynai, pasiekimų metiniai ir periodiniai katalogai, apklausos ir ataskaitos), tai liudija J. Slovackio gimnazijos mokytojų tarybos protokolai¹⁹⁴. Kadangi mokytojo pozicija Vilniuje buvo gana geidžiama, stebina, kad Vilniaus anglų kalbos mokytojai gana nerūpestingai pildydavo būtinus dokumentus. Per kiekvieną pamoką jie dienyne turėjo nurodyti einamas temas ir pasirašyti, o mokslo metų pradžioje sudaryti svarbiausių temų sąrašą bei kontrolinių darbų ir svarbesnių namų darbų tvarkaraštį. Žvilgsnis į kelis atsitiktinai parinktus dienynus tų mokyklų, kuriose buvo dėstoma anglų kalba, parodo, kad daug anglų kalbos temų įrašų daryti paskubomis, sutrumpinti, o kartais tiesiog nupiešta varnelė ar padėtas parašas, kad pamoka įvyko, arba netgi palikta tuščia vieta. Kitų dalykų mokytojai dažniausiai stropiai įrašydavo temas¹⁹⁵. Panašiai nerūpestingą anglų kalbos dalyko mokytojų požiūrį į dokumentaciją randame ne tik bendrojo lavinimo, bet ir profesinėse mokyklose¹⁹⁶. Dar atsainiau į šį darbą žiūrėjo mokytojai, jei anglų kalba buvo pasirenkamasis dalykas. Iliustruoti tai gali, pavyzdžiui, J. ir A. Sniadeckių licėjaus dienynai, kur tik graikų kalbos (irgi pasirenkamoji) mokytojas uoliai pildė savo dalį, nors prie pamokos pavadinimo parašyta „graik.–ang.“¹⁹⁷. Apžvelgus anglų kalbos mokytojų dokumentacijos pildymo ypatumus galima teigti, kad tikriausiai jie jautėsi gana užtikrintai dėl savo darbo vietos, todėl nesirūpino biurokratiniais dalykais.

2.4. Darbo sąlygos

Vilnius buvo didelis miestas, todėl jame buvo įmanoma sudaryti sąlygas mokytis visų programoje išvardytų užsienio kalbų. Kaip minėta, anglų kalbos buvo mokoma trijose valstybinėse vidurinėse bendrojo lavinimo mokyklose: A. Mickevičiaus gimnazijoje ir licėjuje, J. Slovackio gimnazijoje ir licėjuje, taip pat J. ir A. Sniadeckių licėjuje. Epizodiškai sąlygos mokytis anglų kalbos buvo sudarytos ir karaliaus Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licėjuje. Daugiausia mokinių lankė anglų kalbos pamokas A. Mickevičiaus ir J. Slovackio mokyklose. Šių mokyklų mokytojai kartais turėjo vesti pamokas visai klasei, o jos tuo metu buvo itin gausios. Gimnazijų statutas kaip didžiausią galimą klasės mokinių skaičių įvardijo 45¹⁹⁸. Kartais maksimalus skaičius buvo perkopiamas, tai rodo mokinių pasiekimų katalogai, pavyzdžiui, A. Mickevičiaus gimnazijoje 1938–1939 mokslo metais 1b klasėje anglų kalbos pamokas lankė 48 mokiniai¹⁹⁹, o 1937–1938 mokslo metais 1b klasėje – 47 mokiniai²⁰⁰. Dažniausiai klasės vis dėlto buvo dalinamos pagal pageidaujamą mokytis kalbą į dvi ar netgi tris grupes ir mokinių grupėje galėjo būti gerokai mažiau. Pagal statutą mažiausias mokinių skaičius klasėje (grupėje) – 15 mokinių²⁰¹. Jei susirinkdavo mažesnė grupė, didesnėse mokyklose grupės iš kelių paralelių klasių buvo jungiamos. Taip buvo daroma, pavyzdžiui, J. ir A. Sniadeckių licėjuje²⁰².

¹⁹³ Sanojca, K. *Szkola jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, p. 277.

¹⁹⁴ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50.

¹⁹⁵ Žr. pavyzdžiui: LCVA, f. 213, ap. 1, b. 7, l. 39.

¹⁹⁶ Žr. pavyzdžiui: LCVA, f. 216, ap. 1, b. 12.

¹⁹⁷ LCVA, f. 213, ap. 1, b. 7, 8, 16, 17 ir kt.

¹⁹⁸ Gałęcki, W. Statut gimnazjum państwowego. *Gimnazjum*, 1934, Rok. 1, Nr. 4–5, p. 123. Taip pat prieiga per internetą: http://pbc.up.krakow.pl/Content/7663/PDF/gimnazjum_organ_sekcji_szkolnei_drzewiecki_stefan_red_002084.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

¹⁹⁹ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 180.

²⁰⁰ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172.

²⁰¹ Gałęcki, W. *Statut gimnazjum państwowego*, p. 123.

²⁰² LCVA, f. 213, ap. 1, b. 13, l. 37v.-38r.

Užsienio kalbų mokytojų darbas nebuvo lengvas – nors programose buvo ypač pabrėžiama individualizavimo reikšmė, realybėje tai įgyvendinti buvo sunku dėl kartais itin didelio mokinių skaičiaus. Anglų kalbos mokytojai taip pat negalėjo jaustis tikri, kad kiekvienais metais turės visą etatą (21 pam./sav.), nes norinčių mokytis šios kalbos skaičiai kito, ypač jei tai buvo antra, pasirenkamoji kalba. Šie pokyčiai išsamiau analizuojami trečioje straipsnio dalyje.

Daugiau dėmesio buvo skiriama materialinėms darbo sąlygoms. Itin daug pastangų buvo dedama Vilniaus vidurinių mokyklų mokytojams ir mokiniams ugdymo procesą padaryti malonesnį ir patogesnį, remontuojant ir pritaikant mokyklos erdves. Tai liudija mokinių atsiminimai, pavyzdžiui, Žygimanto Augusto gimnaziją Sławomiras Machnowskis prisimena taip: „O jau visiškai mane apstulbino Gimnazija. Didelis, trijų aukštų pastatas, didelės stiklinės įėjimo durys, plati laiptinė, erdvios klasės ir platūs, šviesūs koridoriai su poliruotais, spindinčiais parketais pribloškė mane, provincijos berniuką.“²⁰³ Panašių išpūdžių galima rasti ir kitų mokinių, ne tik iš mažų vietovių, atsiminimuose²⁰⁴. Gerą pastatų būklę patvirtina ir kitų vidurinių mokyklų ugdytinių ir darbuotojų atsiminimai²⁰⁵ ir vidurinių mokyklų direktorių ataskaitos²⁰⁶.

2.5. Vadovėliai ir kitos metodinės priemonės

Vilniaus valstybinės vidurinės mokyklos buvo taip pat gerai aprūpintos pagalbinėmis mokymosi priemonėmis. Kaip rodo tyrimai, užsienio kalboms mokytis buvo perkami epidiaskopai ir skaidrių komplektai, informacinės iliustracijos, kabinamos ant sienų²⁰⁷, o klausymo užduotims ir tarimui lavinti – gramofonai ir vinilinės plokštelės su įrašais²⁰⁸. Kaip kokybiškiausios ir geriausiai atitinkančios programą ir mokytojų lūkesčius anglų kalbai mokytis minimos „Linguaphone“ gamybos plokštelės, nors kartais buvo nelengva jų gauti. Vilniaus universiteto ir J. ir A. Sniadeckijų licėjaus bylose išliko dokumentai, iliustruojantys problemas dėl šių priemonių įsigijimo. Pirmiausia, prieš atidarant licėjų 1938 m., buvo užsakyti vinilinių plokštelių komplektai iš Lvovo, kur buvo viena didžiausių mokyklinių vadovėlių ir metodinių priemonių leidyklų ir parduotuvių, tačiau dalis plokštelių buvo apgadintos ir negrojo, taigi komplektą reikėjo grąžinti²⁰⁹. Tada „Linguaphone“ plokštelių bandyta įsigyti tiesiai iš leidėjo Londone, tačiau nepavyko jų gauti²¹⁰. O plokštelių kitoms užsienio kalboms mokytis pavyko įsigyti²¹¹. Galiausiai „Linguaphone“ komplektą pavyko gauti tik 1939 m. vasarą su dviem papildomomis G. B. Shaw autorystės plokštelėmis *Spoken English and Broken English*. Tai paliudija licėjaus direktoriaus ataskaita apie mokyklos veiklą 1938–1939 mokslo metais²¹². Licėjaus planuojamų išlaidų sąmatose nenurodyta konkreti šio pirkinio suma, tačiau bendrai gramfonui ir visų užsienio kalbų plokštelių komplektams buvo numatyta skirti 750 zlotų²¹³. Gerokai daugiau lėšų, net 4000 zlotų, buvo skirta mokyklos bibliotekai įrengti, pabrėžiant, kad šios sumos užteks tik pačiai pradžiai, o dalį knygų galima pirkti naudotų²¹⁴. Deja, atskiros sumos knygoms užsienio kalbomis įsigyti nenurodytos.

Mokytojams buvo skirta nemažai periodinių leidinių švietimo temomis. Vieni jų buvo bendro pobūdžio, nagrinėjo platų spektrą švietimo problemų, o kiti skirti konkretiems dalykams arba mokyklų

²⁰³ *Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie: wspomnienia wychowawców i wychowanków*, p. 263.

²⁰⁴ Žr., pavyzdžiui: *ibidem*, p. 247, 297–300, 329.

²⁰⁵ Žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 206–207, 225.

²⁰⁶ Žr. *ibidem*, p. 95–96. Taip pat žr. LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50.

²⁰⁷ Žr. Cieśla, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*, p. 313.

²⁰⁸ Žr. *ibidem*, p. 271.

²⁰⁹ LCVA, f. 213, ap. 1, b. 11, l. 41–45.

²¹⁰ *Ibidem*. Taip pat žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 168.

²¹¹ LCVA, f. 175, ap. IA, b. 648, l. 107.

²¹² Žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 168.

²¹³ LCVA, f. 175, ap. IA, b. 648, l. 39.

²¹⁴ *Ibidem*.

tipams. Augo pedagoginių periodinių leidinių leidyba. Jerzy Jarowieckis teigia jų skaičiui pakitus nuo trijų leidinių 1918 m. iki 143 skirtingų pedagoginių periodinių leidinių pavadinimų 1938 m.²¹⁵, o Łucja ir Krzysztof Kabzińskiai nurodo 410 skirtingais tarpukario metais leistų pedagoginių periodinių leidinių pavadinimų²¹⁶. Vienas žinomiausių žurnalų užsienio kalbų mokytojams buvo jau minėtas „Neofilolog“, kuriame virė diskusijos dėl naujų programų, buvo siūloma idėjų, kaip mokyti įvairių jų aspektų, taip pat buvo apžvelgiamos knygų naujovės. Būtent šiame leidinyje paskelbta minėta anketa mokytojams dėl anglų kalbos transkripcijos mokiniams, dėl kurios pasiūlymą pateikė mokytoja A. Boruszczakówna. Išliko dokumentų, patvirtinančių faktą, kad šios gimnazijos mokytojai aktyviai skaitė mokytojams skirtą periodinę literatūrą ir mokyklos direkcija tai skatino – 1935 m. spalio 7 d. mokytojų tarybos protokole pažymėta, kad direktorius atkreipė mokytojų dėmesį į pedagoginės periodikos skaitymą ir mokytojai tam pritarė. Kartu buvo pasiūlyta mokytojų kambaryje įrengti pedagoginės literatūros bibliotekėlę²¹⁷. O, kaip rodo tyrimai, minėtas J. ir A. Sniadeckių licėjaus mokytojas W. Kospothas-Pawłowski ne tik domėjosi anglų kalbos naujovėmis, bet ir pats leido kurį laiką žurnalą „Basic News“, skirtą *Basic English* idėjai propaguoti²¹⁸.

Dar reikia pažymėti, kad vidurinėse mokyklose, kuriose buvo dėstoma anglų kalba, buvo gerai aprūpintos mokyklinės bibliotekos: J. Slovackio ir A. Mickevičiaus gimnazijos turėjo bendrą biblioteką, kurioje buvo atskiras anglų literatūros skyrius, nuo 1934 m. prižiūrimas A. Boruszczakównos²¹⁹. J. Slovackio mokyklos direktorius 1935 m. per susirinkimą su mokytojais pabrėžė, kad tai yra viena geriausiai aprūpintų mokyklinių bibliotekų Vilniuje, ir ragino ja naudotis²²⁰. Dar geresnę ugdymo aplinką turėjo J. ir A. Sniadeckių licėjaus mokytojai ir mokiniai – jie galėjo naudotis ne tik savo mokyklos biblioteka, bet ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto bibliotekos ištekliais²²¹. Tai parodo, kad bent jau dalis anglų kalbos mokytojų tikrai domėjosi pedagoginėmis naujovėmis ir atnaujino žinias, o visi turėjo tam pakankamas galimybes.

Kiek sunkesnė padėtis buvo su anglų kalbos vadovėliais, kuriais galėjo remtis mokytojai ugdymo procese. Prieš 1932 m. reformą buvo išleisti vadovėliai tik pradiniam ir viduriniam šios kalbos žinių lygiui, plačiai buvo naudojamosi Jadwigos Knapczyk vadovėliu „Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich“²²², kurį autorė po reformos perrašė kaip *School and Home*²²³, pritaikydama jį naujai programai²²⁴. Pasiekus aukštesnį kalbos žinių lygį, buvo remiamasi arba užsienyje leistais vadovėliais, arba knygomis anglų kalba, kurias daugiausia leido leidykla „Książnica–Atlas“. 1934 m. pakeitus gimnazijos anglų kalbos ugdymo programą, buvo reikalingi nauji vadovėliai. Be J. Knapczyk vadovėlio, pirmai ir antrai gimnazijos klasei buvo parašyti dar du vadovėliai – Tadeuszo Grzebieniowskio *A First English Book*²²⁵ ir

²¹⁵ Jarowiecki, J. Powstanie i rozwój czasopism pedagogicznych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle tradycji: (zarys problematyki). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1985–1986, t. 24, Nr. 1, p. 93. Taip pat prieiga per internetą: https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/kwartalnik-historii-prasy-polskiej/1985-1986-tom-24-numer-1/kwartalnik-historii-prasy-polskiej-r1985_1986-t24-n1-s91-110.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

²¹⁶ Kabzińska, Ł.; Kabziński, K. Czasopiśmiennictwo pedagogiczne okresu II Rzeczypospolitej jako źródło refleksji teoretycznej w zakresie dydaktyki. In: *Czasopiśmiennictwo Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji* / pod red. I. Michalskiej i G. Michalskiego. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, p. 216, <https://doi.org/10.18778/7525-460-0.18>.

²¹⁷ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 113.

²¹⁸ Plg. Podhajecka, M. *Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym. Próba biograficzna*, p. 282.

²¹⁹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 49, l. 141.

²²⁰ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50, l. 86.

²²¹ Źr. Ulinska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 105.

²²² Vadovėlis buvo dviejų dalių: Knapczyk, J. *Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich*. Cz. 1. Lwów–Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922; Knapczyk, J. *Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich*. Cz. 2. Lwów–Warszawa: Książnica–Atlas, 1924.

²²³ Knapczyk, J. *School and Home: podręcznik angielski dla 5 oddz. szkoły powszechnej i 1 klasy gimnazjum*. Cz. 1. Lwów–Warszawa: Książnica–Atlas, 1931.

²²⁴ Plačias, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*, p. 303.

²²⁵ Grzebieniowski, T. *A First English Book: podręcznik języka angielskiego dla I klasy gimnazjalnej*. Lwów–Warszawa: Książnica Atlas, 1934.

*A Second English Book*²²⁶, bei Klaros Jastroch *The First Year of English*²²⁷ ir *Life and Work in England*²²⁸. Abu autoriai sujungė savo jėgas rašydami vadovėlį *Great and Greater Britain: Scenes and Stories* trečiai gimnazijos klasei²²⁹. Ketvirtai gimnazijos klasei vadovėlio nespėta išleisti, tačiau buvo siūloma naudotis K. Jastroch pagalbine medžiaga *Readings about England and America*²³⁰. Būtent šitie vadovėliai buvo leidžiami naudoti gimnazijose, jie nurodyti Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos sąrašė²³¹. Anglų kalbos vadovėlių licėjaus lygiu prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią iš viso nespėta parengti²³².

Vilniuje papildomai naudotas W. Kospotho-Pawłowskio gana universalus anglų kalbos vadovėlis vidurinėms bendrojo lavinimo ir prekybos mokykloms *England and the English*²³³. Tiksliai ypatingą eksperimentinės mokyklos statusą turinčiame J. ir A. Sniadeckių licėjuje mokytojai galėjo mokytis iš medžiagos, parinktos savo pačių nuožiūra. Tuo ir pasinaudojo anglų kalbos mokytojas W. Kospothas-Pawłowski, pamokose pritaikydamas paties parengto (ką tik minėto) vadovėlio tekstus²³⁴. Šio novatoriško vadovėlio tekstų ir užduočių visuma skatino pažinti ne tik kalbą, bet ir Jungtinės Karalystės ir JAV geografiją, kultūrą ir papročius, juos lyginti su Lenkijos realijomis, ugdė kritinį mąstymą, kvietė diskutuoti įvairiomis temomis ir buvo artimas šiuolaikiniam CLIL (*Context and Language Learning*) metodui, ką išsamiai aptaria Czesławas Kińskis ir Jacekas Łagunas²³⁵. Kaip rodo tyrimai, papildomai visi mokytojai galėjo naudoti įvairias pagalbines knygas, pavyzdžiui, gramatikas, žodynus, užsienyje leistus vadovėlius ir pan., tačiau ne vietoj pagrindinio vadovėlio. Tarp Vilniaus mokyklų tik J. ir A. Sniadeckių licėjus kaip Vilniaus Stepono Batoro universiteto eksperimentinė mokykla turėjo išskirtinę teisę parinkti vadovėlius ir kitas mokomąsias priemones savo nuožiūra²³⁶.

3. Mokiniai

3.1. Anglų kalbos mokymosi galimybės valstybinėse vidurinėse mokyklose

Anglų kalba buvo dėstoma keliose valstybinėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kai kuriose privačiose, kurių analizuojamu laikotarpiu Vilniaus vaivadijoje įkurta nemažai. Valstybinės vidurinės mokyklos sudarė mažesnę dalį, tačiau būtent jos išsiskyrė aukštu mokymo lygiu, kaip liudija jų auklėtiniai, perėję iš privataus ugdymo sektoriaus²³⁷. Valstybinėse mokyklose buvo privaloma laikytis Religinių konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijos patvirtintų mokymo programų. Šiomis mokyklomis rūpinosi ir

²²⁶ Grzebieniowski, T. *A Second English Book: podręcznik języka angielskiego dla 2 klasy gimnazjalnej*. Lwów–Warszawa, Książnica Atlas, 1935.

²²⁷ Jastroch, K. *The First Year of English: podręcznik języka angielskiego na 1 klasę gimnazjalną*. Lwów: Państw. Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1935.

²²⁸ Jastroch, K. *Life and Work in England: podręcznik języka angielskiego dla drugiej klasy gimnazjalnej*. Lwów: Państwowe Wyd. Książek Szkoln., 1938.

²²⁹ Grzebieniowski, T.; Jastroch, K. *Great and Greater Britain: (Scenes and Stories): podręcznik języka angielskiego dla III. klasy gimnazjalnej*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1934.

²³⁰ Jastroch, K. *Readings about England and America: książka pomocnicza dla czwartej klasy gimnazjalnej*. Lwów: Nakład Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1939.

²³¹ *Spis podręczników szkolnych: dozwolonych do użytku: w gimnazjum ogólnokształcącym / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1939, p. 14–15. Taip pat prieiga per internetą: https://www.dbc.wroc.pl/Content/17384/RP4069_Spis_podrecznikow_%5Bgimnazjum%5D.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

²³² Plačiau apie tai žr. Cieśla, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*, p. 307; Kotlarska, I. *Kilka uwag o polskim dyskursie glottodydaktycznym w okresie międzywojennym (na przykładzie nauczania języka angielskiego) – teksty i konteksty*, p. 243–255.

²³³ Kospoth-Pawłowski, W. *England and the English: podręcznik do nauki języka angielskiego w szkołach średnich ogólnokształcących i handlowych. Cz. I*. Wilno: Księgarnia Świętego Wojciecha w Poznaniu, 1930.

²³⁴ Žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 167.

²³⁵ Kiński, Cz.; Łagun, J. *Nihil Novi – Context and Language Integrated Learning in „England and the English“ by Władysław Kospoth-Pawłowski*, p. 159–169.

²³⁶ Žr. Cieśla, M. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*, p. 304–309.

²³⁷ Plačiau žr. *Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie: wspomnienia wychowawców i wychowanków*; Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*.

jas kontroliavo Vilniaus mokyklų apygardos kuratorija, pavaldi Religinų konfesijų ir visuotinio švietimo ministerijai. Iš Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) rastos medžiagos matyti, kad anglų kalbą savo ugdytiniams siūlė tik trys valstybinės vidurinės mokyklos iš šešių. Iš jų anglų kalbos kaip privalomos užsienio kalbos buvo galima mokytis tik A. Mickevičiaus gimnazijoje (ir licėjuje), kitose – kaip pasirenkamojo dalyko. Vilniaus valstybinėje Žygimanto Augusto gimnazijoje (ir licėjuje)²³⁸, Adomo Čartoriskio gimnazijoje (ir licėjuje)²³⁹ bei Elzės Ožeškienės gimnazijoje (ir licėjuje)²⁴⁰ galima buvo rinktis tik iš vokiečių ir prancūzų kalbų. Aiškiai matyti, kad galimybę mokytis anglų kalbos kaip privalomos užsienio kalbos ir įgyti tvirtas žinias buvo galima tik vienoje – A. Mickevičiaus – gimnazijoje, o apskritai susipažinti su šia kalba galimybė buvo suteikta tik berniukams, nes visos išvardintos mokyklos, kuriose buvo mokoma anglų kalbos, merginų nepriimdavo.

Vienintelis kelias merginoms išmokti šios kalbos mokykloje buvo galimybė pasirinkti privačią gimnaziją. Kelios iš jų siūlė mokytis anglų kalbos, tarp jų privatus merginų prekybos filomatų licėjus²⁴¹ (tai buvo profesinė mokykla), privatus koedukacinis licėjus, gimnazija „Švietimas“²⁴² (žydų bendruomenės privati mokykla) ir privati koedukacinė Petro Skargos gimnazija²⁴³ – bene vienintelė bendrojo lavinimo mokykla, nepriklausanti jokioms tautinėms ar religinėms mažumoms, kurioje merginos galėjo mokytis anglų kalbos. Deja, mokslas privačiose mokyklose buvo brangesnis negu valstybinėse, be to, ne visų atestatai buvo pripažįstami lygiais su valstybinių mokyklų. Taigi, nors visi Vilniaus miesto gimnazijų ir licėjų mokiniai turėjo galimybę pasirinkti užsienio kalbą bent iš dviejų, ne visi turėjo lygias galimybes dėl anglų kalbos, o merginų padėtis buvo gerokai blogesnė negu berniukų. Matyti, kad nors mokymo programa vidurinėse mokyklose berniukams ir mergaitėms Lenkijoje buvo vienoda, ištis anglų kalbos mokymo situacija buvo panaši kaip Lietuvoje, kur merginoms, įgyvendinus reformą, pirmą užsienio kalbą buvo prancūzų, nors berniukai mokėsi anglų kalbos²⁴⁴.

Apžvelgiant vidurinių mokyklų, siūlančių skirtingų užsienio kalbų mokymą, situaciją galima būtų daryti dar vieną išvadą: privačios vidurinės mokyklos, valdomos katalikų ordinų, nesiūlė anglų kalbos mokymo arba jų dokumentacijoje tokių duomenų neišliko. Atliekant šį tyrimą peržiūrėti kelių ordinų Vilniaus gimnazijų dokumentai (brolių misionierių, seserų vizičių, seserų benediktinių)²⁴⁵ ir nė vienoje iš šių mokyklų nepavyko aptikti anglų kalbos mokymo pėdsakų. Prie to galėjo prisidėti ne tik konservatyvus jų vadovų požiūris, tačiau ir ilgalaikiai finansiniai sunkumai, kuriuos patyrė privačios mokyklos dėl XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje ištikusios Didžiosios depresijos (pasaulinės ekonomikos krizės)²⁴⁶. Kita vertus, kitų privačių mokyklų pavyzdys rodo, kad kai kurioms iš jų pavyko rasti galimybę įtraukti anglų kalbą į ugdymo programas bent kaip pasirenkamąjį dalyką. Norint nuodugniau išnagrinėti privačių mokyklų problemą reikią atskirų platesnių tyrimų.

3.2. Mokinių, besimokančių anglų kalbos kaip privalomojo dalyko, skaičius ir rezultatai: A. Mickevičiaus gimnazija

Mokytis anglų kalbos buvo galima kaip pasirenkamojo dalyko arba kaip privalomosios užsienio kalbos. Pastaroji galimybė buvo tik A. Mickevičiaus gimnazijoje. 1933–1934 mokslo metais iki tol buvusi

²³⁸ LCVA, f. 180.

²³⁹ LCVA, f. 181.

²⁴⁰ LCVA, f. 179.

²⁴¹ LCVA, f. 216.

²⁴² LCVA, f. 202.

²⁴³ LCVA, f. 187.

²⁴⁴ Žr. Motuzas, R. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*, p. 173–174.

²⁴⁵ LCVA, peržiūrėti fondai: f. 193, f. 194, f. 215.

²⁴⁶ Tiesa, naujausi tyrimai rodo, jog Lietuva buvo vienintelė Europos šalis, kurioje 1929–1933 m. per Didžiąją depresiją realusis bendrasis vidaus produktas nesumažėjo. Plačiau apie Didžiosios depresijos, sukėlusios pasaulinę finansinę krizę, įtaką Lietuvos ekonomikai iki Antrojo pasaulinio karo pradžios žr. Norkus, Z.; Markevičiūtė, J.; Ambrulevičiūtė, A. Why did Lithuania's Economy Grow during the Great Depression of the 1930s? *Journal of Baltic Studies*, 2025, p. 1–26, <https://doi.org/10.1080/01629778.2025.2509608>.

trečia klasė buvo pervardyta į pirmąją naujojo tipo. 1934–1935 mokslo metais 2a klasė pradėjo antrus mokslo metus su nauja vokiečių kalbos programa. O dalis 2b klasės mokinių mokėsi prancūzų, kiti – anglų kalbos, pagal naująją programą. Anglų kalbos grupėje mokslo metų pradžioje buvo 15 mokinių. Iš jų gimnaziją sėkmingai užbaigė tik 10 mokinių. Bendrai 2a klasėje mokslo metus pradėjo 45, o 2b – 37 mokiniai²⁴⁷. Įdomu, kad pirmųjų klasių mokiniai visiškai nesirinko anglų kalbos – 1a klasės mokiniai mokėsi vokiečių, o 1b klasė – prancūzų kalbos. Nuo 1935–1936 mokslo metų privalomosios prancūzų kalbos šioje mokykloje nebeliko ir nusistovėjo tvarka, kad „a“ klasė privalomai mokosi vokiečių, o „b“ klasė – anglų kalbos. Tačiau mokiniai galėjo rinktis, kurios iš šių kalbų mokytis, tai parodo nevienodas pirmos klasės mokinių skaičius – norinčių mokytis vokiečių kalbos beveik kiekvienais metais buvo šiek tiek daugiau negu pasirenkančių anglų, pavyzdžiui, 1935–1936 mokslo metais šis santykis buvo 44 ir 38, tačiau prieš pat Antrąjį pasaulinį karą skirtumas sumažėjo iki 51 ir 49 (1938–1939 mokslo metais).

Nemažai mokinių pirmais metais gimnaziją palikdavo, keisdavo arba kartodavo kursą, tačiau ir kiekvienais kitais metais jų mažėjo. Tik nedaugelis iš tų, kurie pradėjo mokslą gimnazijoje ir pasirinko anglų kalbą, pasiekė licėjų. Sėkmingai ją baigė dar mažiau – penki mokiniai, iš kurių vienas mokinyas atėjo iš kitos mokyklos, o tik keturi buvo A. Mickevičiaus gimnazijos auklėtiniai. Tikslūs pirmos laidos mokinių, besimokančių anglų kalbos kaip privalomosios užsienio kalbos pagal naująją programą, kiekvienų mokslo metų skaičiai ir mokymosi rezultatai pateikiami 2 lentelėje, sudarytoje pagal mokinių metinių pasiekimų katalogus.

2 lentelė. Pirmos naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip privalomojo dalyko besimokiusių skaičius ir mokymosi rezultatai A. Mickevičiaus gimnazijoje

Pirma laida	1934– 1935 m. m. 2b	%	1935– 1936 m. m. 3b	%	1936– 1937 m. m. 4b	%	1937– 1938 m. m. I l.	1938– 1939 m. m. II l.
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	15		12		11		6	5
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	15		12		10		5	5
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis	4	26,67	4	33,33	1	9,09	2	1
„nepatenkinamas“ metinis	3	20,00	0	0,00	0	0,00	0	0
„patenkinamas“ 1 pusmetis	9	60,00	7	58,33	10	90,91	4	2
„patenkinamas“ metinis	10	66,67	10	83,33	10	100	6	4
„geras“ 1 pusmetis	2	13,33	1	8,33	0	0,00	0	2
„geras“ metinis	2	13,33	2	16,67	0	0,00	0	1
„labai geras“ 1 pusmetis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0
„labai geras“ metinis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145, 153, 162, 172, 180.

Iš lentelės matyti, kad bendri anglų kalbos mokymosi rezultatai nebuvo itin geri. Visi mokiniai, kurie 1935 m. neperėjo į aukštesnę klasę, turėjo nepatenkinamą įvertinimą iš anglų kalbos. Šie mokiniai taip pat turėjo nepatenkinamą bendrą vidurkį iš viso kurso. Prie dviejų iš jų pavardžių pažymėta, kad jie „palieka mokyklą be kliūčių pagal globėjų pageidavimą“²⁴⁸, o apie vieną nėra jokios informacijos²⁴⁹. Pagal jo kitų dalykų mokymosi rezultatus (nepatenkinamas pažymys iš matematikos ir lotynų kalbos, tačiau iš kitų dalykų yra patenkinamų, o netgi ir labai gerų įvertinimų) galima spėti, kad mokinyas galėjo kartoti kursą, tačiau jau pasirinkęs kitą užsienio kalbą, nes jo pavardės daugiau tarp besimokančiųjų anglų kalbos šioje ar kitoje valstybinėje mokykloje nėra. Vėlesniais metais nepatenkinamų metinių pažymių iš anglų kalbos

²⁴⁷ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145.

²⁴⁸ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145, l. 81 apv., 84 apv.

²⁴⁹ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145, l. 88.

mokiniai neturėjo. Pirmąjį pusmetį tokių rezultatų pasitaikydavo kasmet, tačiau visi mokiniai spėdavo juos pataisyti į patenkinamus. Stebina labai žemas procentas mokinių, pasiekusių gerų anglų kalbos rezultatų, ir visiškai nulinis – labai gerų.

Paliekančiųjų gimnaziją dėl prastų mokymosi rezultatų buvo daug ir tarp kitos laidos mokinių. Iš 36 mokinių, įstojusių į pirmą klasę su privalomąja anglų kalba – tradiciškai jau su priskiriama „b“ raide, – gimnaziją sėkmingai laiku užbaigė mažiau nei pusė. Dalis iš jų netgi neišsilaikė iki metų pabaigos ir jau po pirmojo pusmečio paliko mokyklą. Iš jų dauguma paliko mokyklą ar kartojo kursą dėl prastų mokymosi rezultatų, tačiau du mokiniai buvo pašalinti dėl nemokėjimo už mokslą. Prie jų pavardžių yra nurodyta, kad mokiny „buvo išbrauktas [...] dėl administracinio mokesčio nesumokėjimo“²⁵⁰. Gali atrodyti nesąžininga, kad nepasiturintys moksleiviai būtų išbraukiami dėl finansinių sunkumų, tačiau reikia pažymėti, kad mokyklose buvo plačiai taikoma finansinė parama. Mokiniai galėjo būti iš viso atleidžiami nuo mokesčio už mokslą, bet tik tie, kurie gaudavo bent patenkinamus pažymius ugdymo procese (į vidurkį buvo įtraukiami visų privalomųjų dalykų bei elgesio pažymiai). Kiekvieną pusmetį mokytojų taryba peržiūrėdavo remiamų mokinių sąrašą ir balsuodavo už tolesnį nuolaidų skyrimą. Parama buvo taikoma plačiai, kaskart daugiau nei šimtas mokinių ją pasinaudodavo. Geriausiems kartais buvo papildomai skiriamos stipendijos. Tai paliudija ne tik A. Mickevičiaus, bet ir J. Slovackio²⁵¹ mokytojų tarybos posėdžių protokolai. Atsižvelgiant į tai, kad vienas iš šių mokinių turėjo keturis nepatenkinamus pažymius²⁵², o kitas nepatenkinamus rezultatus iš beveik visų dalykų, išskyrus tikybą, fizinį lavinimą ir rankdarbius²⁵³, šis sprendimas atrodo visiškai pagrįstas.

Dauguma mokinių nebuvo perkelti į aukštesnę klasę mokslo metų pabaigoje tik dėl jų pažymių. Iš tiesų, nepatenkinamų metinių pažymių iš anglų kalbos klasėje yra net ketvirtadalis pirmaisiais mokslo metais, o dar trims mokiniams tai grėsė po pirmojo pusmečio. Kai kurie mokiniai gavo nepatenkinamą įvertinimą ir kitais mokslo metais. Apie pusę mokinių pasiekdavo patenkinamą žinių lygį kasmet, tačiau, palyginti su pirmą mokinių laidą, gerokai daugiau mokinių iš antros laidos pasiekdavo gerų anglų kalbos rezultatų. Vienas mokiny netgi pirmaisiais mokslo gimnazijoje metais gavo aukščiausią įvertinimą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Antros naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip privalomojo dalyko besimokiusių skaičius ir mokymosi rezultatai A. Mickevičiaus gimnazijoje

Antra laida*	1935– 1936 m. m. 1b	%	1936– 1937 m. m. 2b	%	1937– 1938 m. m. 3b	%	1938– 1939 m. m. 4b	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	36		25		20		16	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	33		25		19		16	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis	11	30,56	10	40,00	6	30,00	4	25,00
„nepatenkinamas“ metinis	8	24,24	7	28,00	3	15,79	0	0,00
„patenkinamas“ 1 pusmetis	16	44,44	9	36,00	9	45,00	6	37,50
„patenkinamas“ metinis	15	45,45	10	40,00	12	63,16	9	56,25
„geras“ 1 pusmetis	9	25,00	6	24,00	5	25,00	6	37,50
„geras“ metinis	9	27,27	8	32,00	4	21,05	7	43,75
„labai geras“ 1 pusmetis	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
„labai geras“ metinis	1	3,03	0	0,00	0	0,00	0	0,00

*1934–1935 mokslo metais nebuvo sukurta pirmų klasių su privalomąja anglų kalba. Iš dviejų pirmų klasių „a“ mokėsi vokiečių kalbos, o „b“ – prancūzų. Antros kalbos pirmoje klasėje nebuvo mokoma.

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 153, 162, 172, 180.

²⁵⁰ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 153, l. 28, 44 apv.

²⁵¹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 50.

²⁵² LCVA, f. 178, ap. 1, b. 153, l. 28.

²⁵³ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 153, l. 44 apv.

Trečia mokinių laida buvo pirma, kuri iki Antrojo pasaulinio karo pradžios nespėjo užbaigti net gimnazijos mokymo programos, todėl ir jų mokymosi rezultatus sunkiau lyginti su ankstesniais. Tačiau pirmas dalykas, kuris iš karto matyti, yra mažėjantis „iškrentančių“ mokinių skaičius, palyginti su ankstesnėmis laidomis. Realiai mokyklą paliekančių ir kartojančių kursą mokinių buvo daugiau, tačiau šiuos praradimus kompensavo į klasę su anglų kalba atėję nauji mokiniai. Deja, tai yra susiję su dalies mokinių kurso kartojimu (bendrai +9 mokiniai, iš jų 7 kartojo kursą), o ne dėl didesnio susidomėjimo anglų kalba. Mažesnę skirtumą tarp pradedančių mokslus gimnazijoje ir ją sėkmingai baigiančių galėjo lemti ir sutramdytas poreforminis chaosas bei prisitaikymas prie naujosios sistemos – ir vietinės administracijos, ir pačių mokyklų bendruomenės: direkcijos, mokytojų ir mokinių. Taip pat verta atkreipti dėmesį, kad kaip tik šiuo metu buvo išleisti anglų kalbos vadovėliai, pritaikyti naujai programai²⁵⁴, o tai gerokai palengvino ugdymo procesą.

Vis dėlto nepatenkinamai įvertintų mokinių buvo daug, ypač pirmąjį pusmetį, ir šis skaičius išliko stabilus kiekvienais metais. Metinių nepatenkinamų rezultatų perpus mažiau, tačiau panašiai, kaip ir antroje laidoje, tokių mokinių būdavo kasmet, o trečiais mokslo metais šis skaičius beveik nemažėjo. Ši tendencija stebina, palyginti su ankstesnėmis laidomis, kur daugiausia neigiamų įvertinimų atsiradavo pirmoje ugdymo proceso pusėje, o prieš baigiant gimnaziją šis skaičius gerokai sumažėdavo (plg. 2 ir 3 lenteles).

Šioje (trečioje) laidoje trečiais mokslo metais net 16 proc. mokinių gavo nepatenkinamą pažymį. Išnagrinėjus konkrečių mokinių pasiekimus matyti, kad nemažą dalį neigiamus įvertinimus gavusių mokinių sudaro vėliau prisijungę prie klasės: keturi iš jų gavo nepatenkinamus įvertinimus antrą ar trečią mokslo metų pabaigoje, tiek pat – teigiamus įvertinimus, o vienas paliko mokyklą dėl ligos²⁵⁵. Iš „tikrai naujų“, t. y. nekartojusių kurso, dviejų mokinių vienas buvo paliktas antriems metams, o kitas gavo gerą įvertinimą. Bendrai gana daug mokinių gaudavo tik patenkinamą anglų kalbos žinių įvertinimą – kasmet apie 70 proc., o gerais ir labai gerais rezultatais kasmet galėjo pasidžiaugti tik apie 10 proc. mokinių, t. y. irgi mažiau negu ankstesnėse laidose. Džiugina tik faktas, kad pagaliau keli mokiniai buvo gavę aukščiausią pažymį (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Trečios naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip privalomojo dalyko besimokiusių skaičius ir mokymosi rezultatai A. Mickevičiaus gimnazijoje

Trečia laida	1936– 1937 m. m. 1b	%	1937– 1938 m. m. 2b	%	1938– 1939 m. m. 3b	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	43		40		37	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	42		38		37	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis	15	34,88	16	40,00	14	37,84
„nepatenkinamas“ metinis	8	19,05	7	18,42	6	16,22
„patenkinamas“ 1 pusmetis	23	53,49	19	47,50	18	48,65
„patenkinamas“ metinis	30	71,43	26	68,42	27	72,97
„geras“ 1 pusmetis	5	11,63	4	10,00	5	13,51
„geras“ metinis	3	7,14	5	13,16	2	5,41
„labai geras“ 1 pusmetis	0	0,00	1	2,50	0	0,00
„labai geras“ metinis	1	2,38	0	0,00	2	5,41

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 162, 172, 180.

²⁵⁴ Žr. anksčiau: 2.5. Vadovėliai ir kitos metodinės priemonės.

²⁵⁵ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 180, l. 125 apv.

Kitos laidos buvo labai gausios, viršijo valstybės nustatytus mokinių klasėje limitus. Besimokančiųjų anglų kalbos skaičius išaugo iki 48 mokinių kiekvienoje laidoje. Kartojančių pirmos klasės kursą 1937–1938 mokslo metais dėl nepatenkinamo pažymio iš anglų kalbos sumažėjo iki keturių²⁵⁶, o kitais metais iki vieno mokinio²⁵⁷. Taigi šiose laidose ištis buvo daugiau mokinių, pageidaujančių mokytis anglų kalbos. Ketvirtai laidai tai sekėsi visai neblogai: mokinių, turinčių nepatenkinamą pažymį, po pirmos klasės buvo mažiausiai iš visų laidų. Taip pat nedaug mokinių liko neišskaityti antrų mokslo metų rezultatai. Penktoje laidoje šis skaičius buvo didesnis²⁵⁸ ir rezultatai panašūs į ankstesnių laidų. Ketvirtos ir penktos laidų mokinių, kurie gavo teigiamus anglų kalbos pažymius metų pabaigoje, skaičiai taip pat smarkiai skiriasi. Ketvirtoje laidoje dauguma mokinių pasitenkino mažiausiu balu ir pirmoje bei antroje klasėje apie du trečdalius mokinių gavo tik patenkinamą metinį rezultatą. Mažiau nei penktadalis jų gavo aukštesnius metinius įvertinimus pirmais metais, o apie šeštadalis – antrais. Mažėjantis geresnių rezultatų pasiekusiųjų skaičius stebina, nes dauguma silpniausių ir nesimokančiųjų mokinių išėjo arba buvo palikti kartoti kurso. Šiame kontekste itin gerai atrodo penktos laidos mokinių rezultatai – beveik 30 proc. galėjo pasidžiaugti metiniais įvertinimais, aukštesniais nei patenkinamas. Palyginus jų metinius rezultatus su pirmojo pusmečio, taip pat matyti didelė pažanga – beveik visi mokiniai pagerino savo pirmojo pusmečio įvertinimus (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Ketvirtos ir penktos naujosios programos mokinių laidų anglų kalbos kaip privalomojo dalyko besimokančiųjų skaičius ir mokymosi rezultatai A. Mickevičiaus gimnazijoje

Ketvirta ir penkta laidos	1937– 1938 m. m. 1b (4 l.)	%	1938– 1939 m. m. 2b (4 l.)	%	1938– 1939 m. m. 1b (5 l.)	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	48		43		48	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	46		43		48	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis	15	31,25	20	46,51	13	27,08
„nepatenkinamas“ metinis	7	15,22	6	13,95	11	22,92
„patenkinamas“ 1 pusmetis	26	54,17	16	37,21	28	58,33
„patenkinamas“ metinis	30	65,22	30	69,77	24	50,00
„geras“ 1 pusmetis	5	10,42	4	9,30	7	14,58
„geras“ metinis	7	15,22	4	9,30	10	20,83
„labai geras“ 1 pusmetis	3	6,25	3	6,98	1	2,08
„labai geras“ metinis	2	4,35	3	6,98	4	8,33

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172, 180.

Verta pažymėti, jog Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licėjuje keturiems mokiniams, perėjusiems į ją iš A. Mickevičiaus gimnazijos, buvo sudarytos sąlygos toliau mokytis šios kalbos 1937–1938 mokslo metais ir 1938–1939 mokslo metais. Du iš jų greitai atsisakė šios galimybės ir visai išėjo iš mokyklos, tačiau kiti du sėkmingai tęsė ugdymą²⁵⁹. Abu gavo nepatenkinamus pažymius pirmąjį pusmetį, bet pasitaisė į patenkinamą metinį. Archyve pavyko rasti nenumeruotą mažytį lapelį su jų pavardėmis ir rezultatais, įdėtą tarp metinio mokinių pasiekimų katalogo lapų, – šie pažymiai auklėtojo ranka buvo perrašyti į metinį katalogą²⁶⁰. Tačiau ši galimybė buvo išimtis. Visi kiti šios gimnazijos mokiniai galėjo rinktis tik iš dviejų užsienio kalbų – vokiečių ir prancūzų. Klases dažniausiai dalydavo panašiai kaip ir A. Mickevičiaus gimnazijoje – „a“ klasė mokėsi prancūzų, „b“ klasė – vokiečių kalbos. Ir čia besimokančių vokiečių kalbos klasės iš karto po reformos buvo didesnės, tačiau ilginiui skirtumas mažėjo. 1937–1938 mokslo metais

²⁵⁶ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172, l. 27–52.

²⁵⁷ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 180, l. 76–125.

²⁵⁸ Žr. *ibidem*, l. 27–76.

²⁵⁹ LCVA, f. 180, ap. 1, b. 384 ir b. 462.

²⁶⁰ LCVA, f. 180, ap. 1, b. 384.

pusantros 4 klasės mokinių mokėsi vokiečių, o tik pusė prancūzų kalbos, tačiau jau 1 klasėje skaičiai išsilygino – 50 mokinių mokėsi prancūzų (1a), o 51 mokinių – vokiečių kalbos (1b)²⁶¹.

Apibendrinant anglų kalbos mokymosi rezultatus, matyti pažanga. Mažėdavo mokinių, turinčių nepatenkinamą pažymį, pasibaigus pirmiesiems mokslo metams, taip pat kasmet apie pusę mokinių, turinčių neigiamą įvertinimą, pirmąjį pusmetį sugebėdavo jį pataisyti iki metų pabaigos. Tačiau labai daug mokinių mokėsi vidutiniškai ar silpnai, pasiekdami vos patenkinamą žinių lygį. Jų skaičius svyravo nuo maždaug 40 proc. iki 75 proc., priklausomai nuo laidos. Mokinių, turinčių geras anglų kalbos žinias, kasmet daugėjo, jų skaičius siekė iki 40 proc. po kelerių mokymosi metų. Ilgainiui daugėjo ir mokinių, kurių pirmųjų mokslo metų rezultatai buvo geri. Aukščiausią pažymį gaudavo pavieniai mokiniai, nors galima pastebėti didėjančią tendenciją tarp jaunesnių mokinių. Tai turėjo lemti griežta kasmetinė atranka ir su tuo susijęs mažėjantis mokinių skaičius klasėje, dėl to mokytojui tapdavo lengviau dirbti, o mokiniams – susikaupti. Mokyti motyvuodavo taip pat finansinis veiksnys – už vidurinį ugdymą (taigi ir už kurso kartojimą) teko mokėti, bet nepasiturintiems, tačiau gerai besimokantiems buvo taikomos netgi šimtaprocentinės nuolaidos ir kita materialinė pagalba, o geriausieji mokiniai, nepriklausomai nuo finansinės padėties, galėjo gauti stipendijas. Taip pat ir Žygimanto Augusto gimnazijoje ir licėjuje pereinantiems į ją buvo sudaromos sąlygos tęsti anglų kalbos kursą. Pažymėtina, kad tikrai buvo vadovaujama mokinių gerove ir buvo ieškoma sprendimų, kad visi galėtų toliau mokytis pasirinktos kalbos.

3.3. Anglų kalbos brandos egzaminas

Tik viena mokinių laida spėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą baigti licėjų pagal naująją ugdymo programą. Norėdami gauti brandos atestatą, mokiniai turėjo laikyti egzaminus iš dalykų, sudarančių jų profilio didaktinį pagrindą. Lenkų kalbos egzaminas buvo privalomas visiems, tačiau tik humanitarinio profilio mokiniai turėjo laikyti užsienio kalbos egzaminą. Jį sudarė dvi dalys: raštu ir žodžiu. Rašto dalis vyko 1939 m. gegužės 13 d. Išliko A. Mickevičiaus licėjaus brandos egzaminų komisijos protokolas, kuriame yra išvardintos rašto dalies temos²⁶². Pagal jį humanitarinio profilio mokiniai turėjo parašyti rašinį viena iš šių temų: „1. *A Market in Our Town*; 2. *A Sporting Event in Our School*; 3. *The Influence of the Boarding-School Education on the Life of a Nation*“²⁶³. Taigi, mokiniai turėjo nemažą pasirinkimą temų, atitinkančių jų ugdymo programą, – galėjo rašyti apie savo artimiausią aplinką, t. y. mokyklą. Jie taip pat galėjo pasirinkti temą apie savo miestą. Pagaliau galima buvo rašyti rašinį tema, svarbia nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, tačiau vis tiek pažįstama mokiniui. Matyti, kad rašto egzamino temos buvo gerai apgalvotos ir atitiko anglų kalbos programą bei buvo susijusios su mokiniui artimomis sritimis.

Anglų kalbos kalbėjimo dalį, vykdytą 1939 m. gegužės 19 d., sudarė trys klausimai, kurie galėjo būti skirtingi kiekvienam mokiniui. Pirmiausia mokinytis turėjo perskaityti ir angliškai atpasakoti trumpą tekstą, o toliau atsakyti į du klausimus iš literatūros arba žinių apie Jungtinę Karalystę. Kalbėjimo egzamino temos irgi įėjo į gimnazijos ir licėjaus mokymo programą. Pavyzdžiui, mokinytis Janas Bobnis gavo klausimą „*The English Parliament*“ ir „*The Most Characteristic Features of Tom Brown's School Days*“²⁶⁴. Iš šios dalies J. Bobnis gavo gerą įvertinimą, tokį pat kaip ir iš rašymo dalies, ir taip pagerino savo galutinį anglų kalbos pažymį (metinis buvo patenkinamas)²⁶⁵. Neįmanoma palyginti šių klausimų su kitų mokinių, nes tik šis vienas mokinytis iš humanitarinio profilio buvo pasirinkęs anglų kalbą. Kiti šios kalbos besimokantys mokiniai buvo iš matematikos-fizikos profilio, taigi užsienio kalbos egzamino jie nelaikė²⁶⁶. Į egzaminų komisiją įėjo mokyklos direktorius ir mokytojai, tarp jų ir anglų kalbos

²⁶¹ *Ibidem*.

²⁶² LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 7–8 apv.

²⁶³ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 7 apv.

²⁶⁴ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 70 apv.

²⁶⁵ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 71.

²⁶⁶ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 19–21 apv., 31–33 apv., 34–36 apv., 46–48 apv.

mokytoja – Anna Oświećimska²⁶⁷. Taip pat šioje mokykloje buvo galimybė laikyti anglų kalbos egzaminą eksternu, nors tai darė tik pavieniai asmenys²⁶⁸.

3.4. Mokinių, besimokančių anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko, skaičius ir rezultatai

Iš trijų berniukams skirtų gimnazijų dviejose galima buvo mokytis anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko. Prie A. Mickevičiaus gimnazijos 1937 m. taip pat buvo atidaryta antroji vidurinio mokslo pakopa – licėjus, kuriame buvo galima tęsti anglų kalbos kursą kaip antros privalomai pasirenkamos užsienio kalbos. Papildomai nuo 1938 m. tokią galimybę siūlė J. ir A. Sniadeckių licėjus. Taigi, dvi valstybinės gimnazijos ir du valstybiniai licėjai Vilniuje siūlė berniukams galimybę papildomai išmokti anglų kalbos. J. Slovackio gimnazijoje pirmoji užsienio kalba buvo prancūzų („c“ klasės) arba vokiečių kalba („d“ klasės). Dalį laikotarpio buvo papildomai įvesta „b“ klasė, kurioje kai kurie mokiniai mokėsi vienos, o kai kurie antros išvardintos užsienio kalbos. Mokinių skaičius klasėse kiekvienais metais kito, tačiau apytiksliai kiekvieną klasę sudarė 40–45 mokiniai.

Anglų kalbą kaip neprivalomąjį dalyką buvo galima pasirinkti antraisiais mokslo gimnazijoje metais antrąjį pusmetį ir jos mokytis iki abitūros (maksimaliai 4,5 metų). Pažymys iš jos nelėmė bendro rezultato ir galimybės pereiti į aukštesnę klasę mokslo metų pabaigoje. Beje, dėl šios priežasties situacija su šio dalyko mokymu buvo labai dinamiška. Pastebima tendencija išbandyti antros kalbos mokymąsi antroje ir trečioje klasėse ir jos atsisakyti paskutiniais gimnazijos mokslo metais, kai daugiau dėmesio turėjo būti skiriama privalomiems dalykams, nuo kurių priklausė atestato pažymys, susijęs su galimybe tęsti mokslus licėjuje. O licėjuje dar mažiau mokinių ryždavosi mokytis papildomų dalykų. Tai galėjo lemti per mažas pamokų, skirtų antros užsienio kalbos mokymui, skaičius ir didelis mokinių užimtumas. Valdžia, sudarydama naujas mokymo programas, bandė balansuoti tarp mokinių užimtumo sumažinimo, išbraukdama dalį iki šiol privalomųjų dalykų, tačiau kartu papildydama programas naujomis temomis (ypač susijusiomis su kultūra ir pilietiškumo ugdymu) ir koreliuodama dalykus tarpusavyje. Rezultatas buvo toks, kad, viena vertus, bendras pamokų skaičius sumažėjo, bet, kita vertus, kartais reikėjo išmokti daugiau medžiagos. Pagaliau papildomų dalykų skaičius buvo ribojamas (iki 4 pamokų per savaitę). Visa tai neskatinio mokinių prisiimti daug papildomų įsipareigojimų, o prisiėmus – jų neatsisakyti atsiradus pirmiems sunkumams. Be išvardintų priežasčių, mokiniams, pripratusiems prie fleksinių kalbų, galėjo būti sunku priprasti prie visiškai kitokios analitinės anglų kalbos struktūros. Anglų kalbos išskirtinumą ir su tuo susijusius mokymosi sunkumus J. ir A. Sniadeckių licėjaus veiklos ataskaitoje pabrėžė direktorius W. Staszewskis²⁶⁹.

A. Mickevičiaus gimnazijoje nemažai pirmos laidos mokinių, kuriems buvo suteikta galimybė mokytis dar vienos užsienio kalbos, buvo gana susidomėję šiuo pasiūlymu, ypač kad tais metais nebuvo sukurta atskira klasė su anglų kalbos kaip privalomojo dalyko mokymu. Iš dviejų lygiagrečių klasių, besimokiusių vokiečių ir prancūzų kalbų, 26 mokiniai (t. y. apie ketvirtadalis) pasirinko papildomas anglų kalbos pamokas²⁷⁰. Dalis likusiųjų mokinių pradėjo lankyti kitų užsienio kalbų pamokas. Deja, entuziazmas mokytis greitai blėso, tai atspindi mokinių pažymiai – jau pirmaisiais metais beveik trečdalis jų gavo nepatenkinamus metinius įvertinimus. Nors mokymosi rezultatai buvo gana geri, ypač palyginus pirmojo pusmečio ir metinius pažymius, po trečios klasės mokinių liko tik 7, o vienos klasės ugdytiniai visiškai atsisakė papildomų anglų kalbos pamokų²⁷¹. Tačiau visi, kurie tęsė anglų kalbos kursą, galėjo pasidžiaugti teigiamais įvertinimais (žr. 6 lentelę). Pastebima, kad ketvirtoje klasėje, ruošdamiesi baigti gimnaziją, mokiniai mažiau dėmesio skyrė papildomiems dalykams, o susitelkdavo į pažymius, kurie turėjo lemiamą įtaką jiems būti priimtiems į licėjų.

²⁶⁷ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 192, l. 7.

²⁶⁸ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 191, l. 1–8.

²⁶⁹ Žr. Ulińska, A. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)*, p. 167–168.

²⁷⁰ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 145, l. 46–86.

²⁷¹ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172, l. 147–212.

6 lentelė. Pirmos naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko rezultatai:
A. Mickevičiaus gimnazija

Pirma laida	1935– 1936 m. m. 2a ir b	%	1936– 1937 m. m. 3a ir b	%	1937– 1938 m. m. 4a	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	26		18		7	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	26		17		7	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis			4	22,22	0	0,00
„nepatenkinamas“ metinis	8	30,77	2	11,76	0	0,00
„patenkinamas“ 1 pusmetis			12	66,67	5	71,43
„patenkinamas“ metinis	8	30,77	8	47,06	5	71,43
„geras“ 1 pusmetis			1	5,56	2	28,57
„geras“ metinis	10	38,46	5	29,41	2	28,57
„labai geras“ 1 pusmetis			1	5,56	0	0,00
„labai geras“ metinis	0	0,00	0	0,00	0	0,00

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 153, 162, 172.

A. Mickevičiaus gimnazijoje 1936–1937 mokslo metais mokinių, pasirinkusių papildomas anglų kalbos pamokas, gerokai sumažėjo, atsiradus klasei su privalomu anglų kalbos mokymu. Tačiau dalis mokinių vis tiek norėjo jos papildomai išmokyti²⁷². Iš jų, deja, trečioje klasėje liko tik keturi²⁷³. Tačiau šią grupę papildė mokiniai iš tuometinės 3b klasės, kurios dalis nusprendė pakeisti pirmąją užsienio kalbą iš anglų į vokiečių, o anglų mokytis kaip neprivalomojo dalyko. Taigi bendras mokinių skaičius liko beveik nepakitęs. Jų aukštesnį pradinį žinių lygį atspindi metiniai pažymiai – apie pusę jų gavo gerus arba net labai gerus įvertinimus, o nemažai jų sugebėjo pagerinti pirmojo pusmečio pasiekimus. Tik vienas mokinyss – taip pat iš 3b – nesugebėjo pasiekti net patenkinamo lygio (žr. 7 lentelę). Baigę trečią klasę beveik visi mokiniai atsisakė toliau mokytis anglų kalbos, o vienintelis likęs išėjo iš mokyklos pasibaigus pirmajam pusmečiui²⁷⁴. Mokyklos pasiekimų kataloge jo išėjimo priežastis neįrašyta, tačiau tai tikrai negalėjo būti mokymosi sunkumai – iš anglų mokinyss gavo aukščiausią galimą pažymį, o ir bendras jo rezultatas iš visų dalykų buvo geras. Licėjaus lygiu mokinių, papildomai norinčių mokytis anglų kalbos, neatsirado, tai paliudija mokyklos metiniai katalogai.

7 lentelė. Antros naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko rezultatai:
A. Mickevičiaus gimnazija

Antra laida	1936– 1937 m. m. 2a	%	1937– 1938 m. m. 3a ir b	%	1938– 1939 m. m. 4a
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	11		12		1
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	11		11		0
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis			1	8,33	–
„nepatenkinamas“ metinis	3	27,27	1	9,09	–
„patenkinamas“ 1 pusmetis			6	50,00	–
„patenkinamas“ metinis	8	72,73	5	45,45	–
„geras“ 1 pusmetis			5	41,67	–
„geras“ metinis	0	0,00	2	18,18	–
„labai geras“ 1 pusmetis			0	0,00	1
„labai geras“ metinis	0	0,00	3	27,27	–

Šaltinis: LCVA, f. 178, ap. 1, b. 162, 172, 180.

²⁷² Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 162, l. 53–79.

²⁷³ Žr. LCVA, f. 178, ap. 1, b. 172, l. 98–122.

²⁷⁴ LCVA, f. 178, ap. 1, b. 180, l. 221.

1937–1938 mokslo metais tik vienas mokinys norėjo papildomai mokytis anglų kalbos, ir tokia galimybė jam buvo suteikta. Galima spėlioti, kad galbūt pamokas jis turėjo kartu su kuria nors kita klase, tačiau kataloge tai nepažymėta. Tačiau po pusmečio šis mokinys toliau mokytis anglų atsisakė, nors įvertinimas buvo teigiamas (patenkinamas). Verta pažymėti, kad nors mokinių, pasirinkusių papildomą anglų kalbą, buvo mažiau, nei nurodyta Valstybinės gimnazijos statute (min. 15) – ypač antroje laidoje, jiems vis tiek buvo suteikiama galimybė šios kalbos išmokti. Tai parodo nuoširdų mokyklos rūpinimąsi mokinių domėjimosi sritimis ir rimtą požiūrį į gimnazijos programoje pabrėžiamą individualizaciją. Kita vertus, mokiniams ši kalba dėl daugelio priežasčių galėjo sukelti sunkumų. Prie to dar galėjo prisidėti ir mokytojos charakterio bruožai ar mokymo metodai, tačiau apie tai žinių neišliko.

Nedidelį skaičių mokinių, pasirinkusių papildomai mokytis anglų kalbos, galėjo lemti faktas, kad šios kalbos A. Mickevičiaus gimnazijoje buvo mokoma ir kaip privalomosios. Taigi verta panagrinėti kitų mokyklų pavyzdžius.

Dar viena gimnazija, siūlanti anglų kalbą, buvo J. Slovackio gimnazija. Jos direktoriaus pareigas ėjo Zdzisławas Żerebeckis, vadovavęs taip pat A. Mickevičiaus gimnazijai. Nuo jos J. Slovackio gimnazija skyrėsi organizaciniu laipsniu (nebuvo licėjaus), taip pat dydžiu ir užsienio kalbų pasirinkimu. J. Slovackio gimnazijoje analizuojamu laikotarpiu buvo bent trys lygiagrečios klasės, tačiau nė viena nesiūlė anglų kaip pirmos, privalomosios užsienio kalbos. Visi mokiniai, norintys išmokti anglų kalbą, galėjo ją pasirinkti tik kaip papildomą dalyką. Bendrai kiekvienoje klasėje mokėsi apie 35–45 mokinius. Šiame kontekste ypač stebina nedaug norinčių mokytis anglų kalbos.

Iš pirmos laidos įvestą anglų kalbos dalyką pasirinko mokytis tik 12 mokinių – visi jie buvo iš tos pačios 2c klasės²⁷⁵. Dauguma jų gavo teigiamus įvertinimus ir, palyginti su A. Mickevičiaus gimnazijos tų pačių metų laidos mokiniiais, tai buvo daug geresnis rezultatas. Kitais mokslo metais gerų pažymių jau buvo mažiau, o dauguma – 71,43 proc. – pasiekė tik patenkinamą žinių lygį²⁷⁶. Tik vienas mokinys buvo įvertintas nepatenkinamai, o aukščiausio pažymio negavo niekas. Paskutinėje klasėje pastebima tokia pati mažėjanti tendencija tarp mokinių, besimokančių anglų kalbos dalyką, – jų liko tik trys mokslo metų pradžioje, o du pabaigoje, todėl ir procentai paskutiniaisiais metais neskaičiuojami. Visiems mokiniams dalykas buvo įskaitytas, tačiau panašiai kaip ir ankstesniais metais niekam nepavyko pasiekti aukščiausio įvertinimo²⁷⁷ (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Pirmos naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko rezultatai: J. Slovackio gimnazija

Pirma laida	1935– 1936 m. m. 2c	%	1936– 1937 m. m. 3c	%	1937– 1938 m. m. 4b
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	12		7		3
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	12		7		2
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis*			4	57,14	0
„nepatenkinamas“ metinis	2	16,67	1	14,29	0
„patenkinamas“ 1 pusmetis			3	42,86	2
„patenkinamas“ metinis	5	41,67	5	71,43	2
„geras“ 1 pusmetis			0	0,00	1
„geras“ metinis	5	41,67	1	14,29	0
„labai geras“ pusmetis			0	0,00	0
„labai geras“ metinis	0	0,00	0	0,00	0

* Pirmojo pusmečio rezultatai neįrašomi, nes mokiniai antros užsienio kalbos dalyką galėjo pasirinkti tik 2 klasės antrąjį pusmetį.

Šaltinis: LCVA, F. 1057, ap. 1, b. 55, 61, 66.

²⁷⁵ Žr. LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 55, l. 47–68.

²⁷⁶ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 61 (nenumuruota).

²⁷⁷ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 66 (nenumuruota).

Dar didesnis kontrastas tarp pradedančių anglų kalbos kursą ir tęsiančių jį kitais metais yra matomas antroje laidoje. Iš pradžių mokinių buvo net 19, gerokai daugiau negu ankstesniais metais²⁷⁸. Palyginti – A. Mickevičiaus gimnazijoje daugiau buvo tik pirmoje laidoje (žr. 6 lentelę), kai galimybė mokytis antros užsienio kalbos buvo naujovė, kurią mokiniai norėjo išbandyti, ir kai tais pačiais metais ši mokykla nepasiūlė klasių su privalomąja anglų kalba. Visais kitais metais abiejose gimnazijose anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko mokėsi gerokai mažiau gimnazistų. Antros laidos skaičiai stebina ir antrais metais, kai iš 19 mokinių liko tik vienas, tačiau besimokantis gerai, o metų pabaigoje pasitempęs net iki labai gero pažymio²⁷⁹. Jam procentinės reikšmės nebuvo skaičiuojamos. Prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo suformuota dar viena grupė mokinių, pageidaujančių papildomai išmokti anglų kalbos. Jų skaičius irgi nesiekė reikalaujamų 15 mokinių, tačiau grupė vis tiek buvo sudaryta²⁸⁰. Iš 11 trys buvo įvertinti nepatenkinamu pažymiu, tiek pat gavo vos patenkinamą įvertinimą, o beveik pusė grupės pasiekė gerų rezultatų (žr. 9 lentelę). Bendrai matyti, kad J. Slovackio gimnazijoje procentine išraiška daugiau mokinių pasiekdavo gerų rezultatų negu A. Mickevičiaus, tačiau buvo mažiau norinčių prisiimti papildomų įsipareigojimų.

9 lentelė. Antros ir trečios naujosios programos mokinių laidų anglų kalbos kaip neprivalomai pasirenkamojo dalyko rezultatai: J. Slovackio gimnazija

Antra ir trečia laidoa	1936– 1937 m. m. 2c ir d (2 l.)	%	1937– 1938 m. m. 3c (2 l.)	1937– 1938 m. m. 2c ir d (3 l.)	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	19		1	11	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	19		1	11	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis			0		
„nepatenkinamas“ metinis	10	52,63	0	3	27,27
„patenkinamas“ 1 pusmetis			0		
„patenkinamas“ metinis	6	31,58	0	3	27,27
„geras“ 1 pusmetis			1		
„geras“ metinis	3	15,79	0	5	45,45
„labai geras“ 1 pusmetis			0		
„labai geras“ metinis	0	0,00	1	0	0,00

Šaltinis: LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 61, 66.

Paskutinė iš valstybinių vidurinių mokyklų Vilniuje, siūlančių anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko mokymą, buvo J. ir A. Sniadeckijų licėjus. Įkurtas 1938 m. prieš pat Antrąjį pasaulinį karą kaip eksperimentinė mokykla prie Vilniaus Stepono Batoro universiteto, priimdavo mokinius ne tik pagal gimnazijos baigimo rezultatus, tačiau reikalavo ir išlaikyti stojamuosius egzaminus. Bendras šios mokyklos mokinių skaičius nebuvo didelis – pirmaisiais metais į trijų profilių klases buvo priimti 63 mokiniai. Iš jų tik 10 mokėsi anglų kalbos kaip papildomo dalyko. Taip atsitiko dėl to, kad šioje mokykloje buvo griežta atranka mokinių, kuriems buvo leidžiama mokytis antros užsienio kalbos. Mokyklos korespondencijos žurnale išliko informacija, kad nepaisant tėvų laiško viename mokiniui nebuvo leista prisijungti prie besimokančiųjų anglų kalbos dėl jo prastų (nors patenkinamų) privalomosios užsienio prancūzų kalbos mokymosi rezultatų²⁸¹.

Tokia atranka ir visa aibė kitų taikomų priemonių davė teigiamų rezultatų. Visi dešimt mokinių, kurie pradėjo mokytis anglų kalbos, gavo ne mažiau nei patenkinamus pažymius 1938–1939 mokslo metų

²⁷⁸ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 61 (nenumuruota).

²⁷⁹ LCVA, f. 1057, ap. 1, b. 66 (nenumuruota).

²⁸⁰ *Ibidem*.

²⁸¹ LCVA, f. 213, ap. 1, b. 11, l. 42.

gale²⁸². Taip pat visi sėkmingai užbaigė mokslo metus iš kitų dalykų, tarp jų iš pirmos užsienio kalbos, ir perėjo į antrą klasę. Kita vertus, apie aukštus užsienio kalbų reikalavimus liudija faktas, kad tik trys iš dešimties (t. y. 30 proc.) mokinių, besimokančių anglų kalbos, gavo „gerą“ įvertinimą, o niekam nepavyko pasiekti aukščiausio – „labai gero“ – įvertinimo. Dauguma (70 proc.) metus baigė su „patenkinamu“ pažymiu. Iš mokinių išsiskyrė humanitarinės klasės rezultatai – du iš trijų besimokančių anglų kalbos gavo „gerą“ įvertinimą, o trečias iš mokinių turėjo „gerą“ įvertinimą pirmąjį pusmetį (deja, mokslo metus užbaigė su „pakankamu“ įvertinimu). Iš matematikos-fizikos profilio mokinių nė vienas iš dviejų negavo aukštesnio nei „patenkinamas“ pažymio, o iš gamtos mokslų profilio klasės tik vienas iš 5 mokinių turėjo „gerą“ pažymį, kiti – „patenkinamą“ pažymį (žr. 10 lentelę). Deja, nė viena mokinių laida nespėjo baigti šio licėjaus. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui J. ir A. Sniadeckijų licėjus buvo lietuvių valdžios uždarytas kartu su Vilniaus Stepono Batoro universitetu, o mokiniai išskirstyti po kitas mokyklas, taigi jų pasiekimus iš anglų ar kitų užsienio kalbų sunku įvertinti.

10 lentelė. Pirmos naujosios programos mokinių laidos anglų kalbos kaip privalomai pasirenkamojo dalyko rezultatai: J. ir A. Sniadeckijų licėjus

Pirma laida	1938–1939 m. m.	%
bendras mokinių skaičius m. m. pr.	10	
bendras mokinių skaičius m. m. pab.	10	
„nepatenkinamas“ 1 pusmetis	0	
„nepatenkinamas“ metinis	0	
„patenkinamas“ 1 pusmetis	6	60,00
„patenkinamas“ metinis	7	70,00
„geras“ 1 pusmetis	4	40,00
„geras“ metinis	3	30,00
„labai geras“ 1 pusmetis	0	
„labai geras“ metinis	0	

Šaltinis: LCVA, f. 213, ap. 1, b. 1, 2, 3.

Bendras anglų kalbą pasirinkusiųjų mokinių skaičius Vilniaus mokyklose nebuvo didelis. Iš viso šią kalbą reformuotoje vidurinėje mokykloje per visus metus pasirinko 231 mokinys. Ilgiau nei vienus mokslo metus jos mokėsi mažiausiai 160 mokinių²⁸³, kas sudaro 69,26 proc. visų pradėjusių mokytis anglų kalbos. Šis skaičius galėtų būti didesnis, tačiau prasidėjęs karas sutrukdė ugdymo procesą. Kita vertus, didžiąją dalį ilgiau nei metus besimokančiųjų anglų kalbos sudaro mokiniai, kurie jos mokėsi kaip privalomojo dalyko. Iš mokinių, besimokančių anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko, po metų likdavo mažiau nei pusė – 42,70 proc. (38 iš 89). Matyti, kad gana daug mokinių neatsakingai žiūrėjo į šį pasirenkamąjį dalyką gimnazijose – mokytojai kataloguose dažnai įrašydavo pastabą, kad mokiniui dalyko neįskaitė dėl pamokų praleidinėjimo. Sunku apibendrinti anglų kalbos mokymąsi licėjuose. A. Mickevičiaus mokyklos licėjaus lygyje iš viso nebuvo norinčių papildomai mokytis anglų kalbos, o privalomai šią kalbą pasirinko tik 6 mokiniai (baigė 5). Kita vertus, J. ir A. Sniadeckijų licėjyje anglų kalbą kaip pasirenkamąjį dalyką pasirinko 10 mokinių ir visi sėkmingai užbaigė mokslo metus. Tai galėjo lemti griežtesnę mokinių atranką – kitaip nei A. Mickevičiaus licėjyje, čia antros užsienio kalbos nebuvo leidžiama mokytis mokiniams, kurių pirmos užsienio kalbos mokymosi pasiekimai buvo prasti. Mokinių motyvaciją mokytis papildomos užsienio kalbos galėjo lemti daugiau veiksmų, pavyzdžiui, mokytojo asmenybė bei jo parinkti mokymo metodai ir priemonės, tačiau išlikę dokumentai neleidžia daryti griežtų išvadų. Nors mokinių

²⁸² LCVA, f. 213, ap. 1, b. 1–3.

²⁸³ Dar 8 J. Slovackio gimnazijos mokiniai galėjo tęsti mokymąsi kitais metais, nes turėjo įskaitytą šį dalyką, tačiau nėra duomenų apie šios mokyklos 1938–1939 mokslo metus.

skaičius nedidelis, licėjuose matoma tendencija, kad anglų kalba labiau domėjosi tikslųjų mokslų kryptį pasirinkę mokiniai – 11 iš 16 mokinių buvo matematikos-fizikos arba gamtos mokslų profilio atstovai, o tik 5 – humanitarinio (iš jų vienas licėjaus nebaigė).

Nors bendras besimokančiųjų anglų kalbos skaičius Vilniaus vidurinėse mokyklose neatrodo didelis, matyti, kad pasirenkančiųjų anglų kalbą kaip privalomąjį dalyką skaičius augo kiekvienais metais iki pat Antrojo pasaulinio karo – nuo 15 pirmos klasės mokinių 1934–1935 mokslo metais (žr. 2 lentelę) iki 48 pirmos klasės mokinių 1938–1939 mokslo metais (žr. 5 lentelę). Gimnazijų ugdytiniai taip pat gana noriai pasinaudodavo po reformos įvesta galimybe išmokti antros užsienio kalbos. Iš jų beveik šimtas pasirinko anglų kalbą. Nors galimybės gerai išmokti antrą užsienio kalbą valstybinėse vidurinėse mokyklose buvo ribotos (ypač dėl mažo pamokų skaičiaus), mokslo metų pradžioje mokinių susidomėjimas ja buvo nemažas. Antrosios Lenkijos Respublikos religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijos planuoti programos patobulinimai buvo tikslingi ir reikalingi, o antros privalomos užsienio kalbos įvedimas vidurinėje mokykloje buvo tik laiko klausimas. Tačiau jeigu naujai užsienio kalbos programai įvesti būtų geriau pasiruošta ir neskubama, mokinių motyvacija mokytis anglų kalbos būtų buvusi didesnė ir ilgalaikė, o jų pasiekimai geresni.

Išvados

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Lenkijos švietimo sistema patyrė didelių permainų. Po ilgų diskusijų 1932 m. priimtas naujas švietimo įstatymas pakeitė valstybinių mokyklų struktūrą ir ugdymo turinį. Buvo priimtos naujos bendrosios visų dalykų ugdymo programos, tarp jų ir užsienio kalbų. Modernios užsienio kalbos, o ypač anglų kalba, naujoje švietimo sistemoje sulaukė ypatingo ugdymo proceso dalyvių dėmesio. Viena vertus, buvo džiaugiamasi dėl to meto naujausias pedagogines tendencijas atitinkančio turinio bei nemažo užsienio kalbai skirtų pamokų skaičiaus mokyklose, kita vertus, kilo nepasitenkinimas dėl pavėlintos užsienio kalbų mokymo pradžios bei iškeltų pernelyg ambicingų jos ugdymo tikslų, ypač licėjaus lygiu.

Lenkijoje anglų kalba buvo dėstoma nedaugelyje mokyklų – pavyzdžiui, 1934 m. jos buvo galima mokytis tik 45 valstybinėse mokyklose. Lenkijos kontekste (Vilnius tuo metu priklausė Lenkijai) anglų kalbos mokymosi galimybės Vilniaus valstybinėse mokyklose buvo sąlyginai neblogos. 1932 m. švietimo reformos nuostatos Vilniuje buvo įgyvendinamos gana sklandžiai. Praktiškai įgyvendinti naująją anglų kalbos programą Vilniaus vidurinėse mokyklose buvo pradėta laiku ir pirmosios naujos gimnazinės klasės buvo suformuotos jau 1933–1934 mokslo metais. Mokytojai taip pat buvo laiku supažindinti su naujomis programomis, o direkcija stengėsi užtikrinti ir kontroliavo, kaip jos įgyvendinamos, savo įstaigose. Anglų kalbos mokytis siūlė trys vyriškos valstybinės vidurinės mokyklos: A. Mickevičiaus gimnazija, J. Slovackio gimnazija ir J. ir A. Sniadeckių licėjus. A. Mickevičiaus gimnazijoje anglų kalba buvo privalomasis ir pasirenkamasis dalykas, J. Slovackio gimnazijoje ir J. ir A. Sniadeckių licėjuje – tik pasirenkamasis. Merginos galėjo mokytis anglų kalbos tik privačiose gimnazijose ir licėjuose, joms Vilniaus valstybinėse mokyklose tokia galimybė nebuvo užtikrinta. Tik labiau pasiturinčių šeimų merginos galėjo sau tai leisti.

Vis dėlto Vilniuje susidurta su keliomis kliūtimis, įgyvendinant naująją anglų kalbos programą. Visų pirma, klasėse (nors ir retais atvejais) buvo labai daug mokinių (iki 48), tai viršijo leistinas maksimalias normas (45 mokiniai) ir trukdė sklandžiai įgyvendinti programą. Antra, anglų kalbos vadovėlių, parengtų pagal naująją programą, leidyba vėlavo, dėl ko kildavo neaiškumų ir papildomo darbo mokytojams. Šios problemos turėjo įtakos anglų kalbos mokymosi rezultatams.

Mokytojų, kaip valstybės tarnautojų, darbas buvo aukštai vertinamas, jų atlyginimai tai atspindi. Jų finansinė padėtis, palyginti su Lenkijos vidurkiu, buvo gera. Vilniuje ši atskirtis darbo užmokesčio lygiu buvo netgi didesnė dėl žemesnio atlyginimų vidurkio rytinėse vaivadijose, palyginti su visa Lenkija.

Mokytojams buvo keliami aukšti kvalifikaciniai reikalavimai. Pažymėtina, kad Vilniaus Stepono Batoro universitete nebuvo anglų kalbos katedros, dėl to trūko anglų kalbos mokytojų. Identifikuoti du valstybinėse Vilniaus vidurinėse mokyklose po švietimo reformos dirbę anglų kalbos mokytojai: Anna Oświećimska, merg. pavardė Boruszcakówna (J. Slovackio gimnazija ir A. Mickevičiaus gimnazija) ir Władysławas Kospothas-Pawłowski (J. ir A. Sniadeckijų licėjus).

Nemažai trijų valstybinių mokyklų mokinių pasinaudojo naujai suteikta galimybe mokytis anglų kalbos – 142 mokiniai mokėsi jos kaip privalomojo dalyko, 89 – kaip pasirenkamojo. Vis dėlto mokyklų ugdytiniai mokytis anglų kalbos kaip privalomojo dalyko sekėsi gana sunkiai, daug mokinių pasiekdavo tik patenkinamą rezultatą. Nemažai mokinių buvo įvertinti neigiamai ir turėjo kartoti kursą kitais metais, keisti mokyklą arba visai persvarstyti ateities planus. Gana daug mokinių buvo susidomėję anglų kalbos kaip pasirenkamojo dalyko mokymusi, tačiau po metų ar dvejų šio dalyko atsisakydavo. Taip atsitikdavo dažniausiai dėl mokymosi sunkumų ir didelio užimtumo paskutiniaisiais mokslo metais. Ypač licėjinių klasių mokiniai nebuvo suinteresuoti mokytis papildomų dalykų ir dėmesį sutelkdavo į pasiruošimą brandos egzaminams.

Interesų konfliktas

Autorė deklaruoja, kad jokio interesų konflikto nėra.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Archyviniai šaltiniai

- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)
F. 178 – Adomo Mickevičiaus gimnazijos ir licėjaus fondas
F. 64 – Gyventojų registro metrikacijos fondas
F. 1057 – Julijaus Slovackio gimnazijos fondas
F. 213 – Jono ir Andriaus Sniadeckijų licėjaus fondas
F. 175 – Vilniaus universiteto fondas
F. 180 – Žygimanto Augusto gimnazijos fondas
F. 173 – Vilniaus apskrities mokyklų kuratorijos fondas

Publikuoti šaltiniai

- Była taka szkoła: Gimnazjum im. Elizy Orzeszkowej w Wilnie: 1915–1939* / red. Ewa Sławińska-Zakościelna. Londyn: Odnova, 1987.
- Galczyńska, Kira. *Galczyński*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1998.
- Gałecki, Włodzimierz. Statut gimnazjum państwowego. *Gimnazjum*, 1934, Rok. 1, Nr. 4–5, p. 121–127. Taip pat prieiga per internetą: http://pbc.up.krakow.pl/Content/7663/PDF/gimnazjum_organ_sekcji_szkolni_drzewiecki_stefan_red__002084.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie: wspomnienia wychowawców i wychowanków* / redaktor L. Jan Malinowski. Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej. Oddział w Bydgoszczy, 1999.
- Grzebieniowski, Tadeusz. Ankieta Instytutu wydawniczego „Książnica-Atlas” w sprawie angielskiej transkrypcji. *Neofilolog: czasopismo Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego*, 1933, R. 4, z. 1, p. 29–31. Taip pat prieiga per internetą: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/611699/display/JPEG> [žiūrėta 2024-10-05].

Kłos, Juliusz. *Wilno: przewodnik krajoznawczy*. Wilno: Wydawnictwo Wileńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno – Krajoznawczego, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/doc-content?id=1660> [žiūrėta 2024-10-05].

Lorentz, Stanisław. *Album wileńskie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

Mały Rocznik Statystyczny, 1939, Rok. 10 / przewodniczący komitetu redakcyjnego Edward Szturm de Sztrem; [Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej]. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1939. Taip pat prieiga per internetą: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=17198> [žiūrėta 2024-10-05].

Ulińska, Alina. *Państwowe Liceum im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Wilnie, (1938–1939)* / wydała, opracowała i wstępem opatryła Teresa Zaniewska. Białystok: Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza, 1996.

Švietimo įsakymai, programas

Dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo. *Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija*, 2022 m. rugpjūčio 24 d., įsakymas Nr. V-1269. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9/bRqkqZfceS?jfwid=-15wr5ds7ty> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki w gimnazjach państwowych z polskim językiem nauczania: (tymczasowy) / Biblioteka Oświaty i Wychowania; t. 2. Lwów: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1934. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=18303> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział humanistyczny: (projekt) / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Ksiąg Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/c25b3f9b-e93a-4b9c-ba53-8208a4695a48> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział klasyczny: (projekt) / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Ksiąg Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/89026e90-6d1a-4ece-af2a-7b58b93b74d9> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział przyrodniczy: (projekt) / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Ksiąg Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/0c72bea6-8790-4ea5-94e4-9f58e6aad5ee> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki w liceum ogólnokształcącym: język angielski: wydział matematyczno-fizyczny: (projekt) / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Ksiąg Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/05f4d482-2771-4f0e-9481-d8b63dd5f908> [žiūrėta 2024-10-05].

Program nauki: (tymczasowy): w państwowym liceum ogólnokształcącym z polskim językiem nauczania: uwagi wstępne: plany godzin / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Ksiąg Szkolnych, 1937. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/item-view/39d78c46-3ee7-4884-9439-c8a435a90afc?page=0> [žiūrėta 2024-10-05].

Program naukowy szkoły średniej: projekt: wypracowany przez sekcję szkolnictwa średniego / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: sekcija szkolnictwa średniego. Warszawa: Tłocznia wł. Łazakskiego, złoda 7/9, 1919. Taip pat prieiga per internetą: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/17948/edition/21532/content> [žiūrėta 2024-10-05].

Program szkoły powszechnej: jednoklasowej czterooddziałowej i dwuklasowej cztero- i pięciooddziałowej: rozkład godzin i przykłady planów lekcyjnych. Warszawa: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1918. Taip pat prieiga per internetą: <https://polona.pl/preview/6e5bab2f-bbb2-4bfe-b01e-10a40cdcdffd0> [žiūrėta 2024-10-05].

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerzegowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonariuszów państwowych. In: *Kształtowanie wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej. Część 2. Wynagrodzenia urzędników w II RP* /

- kompiłatory Agata Karwowska–Sokołowska, Anna Stawicka, Robert Stawicki, Joanna Woźniczko. Warszawa: Kancelaria Senatu, 2021, p. 78–93. Prieiga per internetą: https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/203/plik/ot-687_i_2.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych. *Dziennik Ustaw*, 1933, Nr. 86, poz. 663. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330860663> [žiūrėta 2024-10-05].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 grudnia 1933 r. o zasadach zaszerogowania funkcjonariuszów państwowych do grup uposażenia i automatycznego przechodzenia nauczycieli do wyższych grup uposażenia, o dodatkach lokalnych, funkcyjnych i służbowych oraz o umundurowaniu niższych funkcjonariuszów państwowych. *Dziennik Ustaw*, 1933, Nr. 102, poz. 781. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19331020781> [žiūrėta 2024-10-05].
- Spis podręczników szkolnych: dozwolonych do użytku: w gimnazjum ogólnokształcącym* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1939. Taip pat prieiga per internetą: https://www.dbc.wroc.pl/Content/17384/RP4069_Spis_podrecznikow_%5Bgimnazjum%5D.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli. *Dziennik Ustaw*, 1926, Nr. 92, poz. 530. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19260920530> [žiūrėta 2024-10-05].
- Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. *Dziennik Ustaw*, 1932, Nr. 38, poz. 389. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdU19320380389> [žiūrėta 2024-10-05].
- Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o uposażeniu nauczycieli i dyrektorów państwowych szkół średnich ogólnokształcących, seminarjów nauczycielskich i preparand, oraz wizytatorów szkół. *Dziennik Ustaw*, 1920, Nr. 65, poz. 433. Prieiga per internetą: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19200650433> [žiūrėta 2024-10-05].
- Wytyczne dla autorów programów szkół ogólnokształcących: szkoła powszechna: gimnazjum* / Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Warszawa: Drukowane na prawach rękopisu, 1932. Taip pat prieiga per internetą: <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/20044/edition/19304?language=pl> [žiūrėta 2024-10-05].

Literatūra

- Akimjaková, Beata; Famuła-Jurczak, Anita; Mazur, Piotr; Račková, Olga. *Nauczyciel kreatorem zmiany*. Ružomberok: Verbum, 2013.
- Bukauskienė, Teresė. *Lietuvių mokykla ir pedagoginė mintis. Trečiasis [3] tomas, 1918–1940 m.* Vilnius: Mintis, 1996.
- Bukelevičiūtė, Dalia. Švietimo socialinis prieinamumas. In: Bukelevičiūtė, Dalia; Butkus, Zenonas; Černiauskas, Norbertas; Grodis, Andrius; Kasperavičius, Algis Povilas; Polkaitė-Petkevičienė, Giedrė. *Socialiniai pokyčiai Lietuvos valstybėje 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 195–302.
- Bumblauskas, Alfredas. Vilniaus universiteto istorinės atminties modeliai ir praeities reprezentacijos XIX–XX amžiuje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, t. 16, p. 48–64. <https://doi.org/10.15388/LIS.2005.37110>
- Cieśla, Michał. *Dzieje nauki języków obcych w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.
- Czapiewski, Konrad; Janc, Krzysztof. Od analfabetyzmu do wykształcenia wyższego. In: *Ciągłość i zmiana. Sto lat rozwoju polskiej wsi. Tom 1 i 2* / redakcja naukowa Maria Halamska, Monika Stanny, Jerzy Wilkin. Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, 2018, p. 147–167. Taip pat prieiga per internetą: https://admin2.ir-wirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/IRWiR_PAN/100/05_Czapiewski_Janc.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Czerny, Zygmunt. Ustrój nauczania języków obcych w polskiej szkole średniej. *Neofilolog*, 1939, Nr. 1, p. 1–13.
- Czerwinska, Jadwiga; Danek, Zbigniew; Zalewska-Jura, Hanna. Filologia klasyczna Uniwersytetu Łódzkiego – wielcy badacze, niezapomniane osobowości. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*, 2007, t. 9, p. 371–378. <http://hdl.handle.net/11089/10443>
- Czpeczyńska, Emilia. Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej. *Studia prawnicze KUL*, 2016, t. 68, Nr. 4, p. 33–51. Taip pat prieiga per internetą: https://www.kul.pl/files/214/spkul/spkul2016_4/czpeczynska.pdf [žiūrėta 2024-10-05].

- Dubisz, Stanisław. Integracja językowa w dziejach polszczyzny. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, 2013, t. 20, Nr. 2, p. 85–97. <https://doi.org/10.14746/pspsj.2013.20.2.9>
- Gąsiorowski, Andrzej. Z dziejów szkolnictwa polskiego na Wileńszczyźnie w latach międzywojennych. *Komunikaty Warmińsko-Mazurskie*, 2014, t. 283, Nr. 1, p. 65–88. Taip pat prieiga per internetą: <https://bibliotekanauki.pl/articles/1365031> [žiūrėta 2024-10-05].
- Grzebieniowski, Tadeusz. *A First English Book: podręcznik języka angielskiego dla I klasy gimnazjalnej*. Lwów–Warszawa: Książnica Atlas, 1934.
- Grzebieniowski, Tadeusz. *A Second English Book: podręcznik języka angielskiego dla 2 klasy gimnazjalnej*. Lwów–Warszawa, Książnica Atlas, 1935.
- Grzebieniowski, Tadeusz; Jastroch, Klara. *Great and Greater Britain: (Scenes and Stories): podręcznik języka angielskiego dla III. klasy gimnazjalnej*. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1934.
- Harbig, Anna Maria. Indywidualizacja w polskiej dydaktyce języków obcych okresu 1919–1939. *Neofilolog*, 2011, Nr. 36, p. 21–36. <https://doi.org/10.14746/n.2011.36.3>
- Harbig, Anna Maria. O konieczności badań nad historią nauczania języków obcych. *Neofilolog*, 2010, Nr. 34, p. 67–78. <https://doi.org/10.14746/n.2010.34.7>
- Iwan, Krystyna. *Nauczanie języków obcych nowożytnych w Polsce w latach 1919–1939: koncepcje organizacyjno-programowe*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1972.
- Jarowiecki, Jerzy. Powstanie i rozwój czasopism pedagogicznych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na tle tradycji: (zarys problematyki). *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1985–1986, t. 24, Nr. 1, p. 91–110. Taip pat prieiga per internetą: https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/kwartalnik-historii-prasy-polskiej/1985-1986-tom-24-numer-1/kwartalnik_historii_prasy_polskiej-r1985_1986-t24-n1-s91-110.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Jaruševičiūtė-Mockuvienė, Gailė. Šimonytė: norėčiau, kad mokyklose vaikų turėtų daugiau alternatyvų nei tik rusų kalbą. *Delfi.lt*, 2023 m. vasario 1 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonyte-noreciau-kad-mokyklose-vaiku-turetu-daugiau-alternatyvu-nei-tik-rusu-kalba-92417173> [žiūrėta 2024-10-05].
- Jastroch, Klara. *Life and Work in England: podręcznik języka angielskiego dla drugiej klasy gimnazjalnej*. Lwów: Państwowe Wyd. Książek Szkolnych, 1938.
- Jastroch, Klara. *Readings about England and America: książka pomocnicza dla czwartej klasy gimnazjalnej*. Lwów: Nakład Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych, 1939.
- Jastroch, Klara. *The First Year of English: podręcznik języka angielskiego na 1 klasę gimnazjalną*. Lwów: Państw. Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1935.
- Jurek, Anna. Języki obce dawniej i dziś. Część I. Z historii nauczania języków obcych w Polsce – od średniowiecza do II wojny światowej. *Języki Obce w Szkole*, 2007, Nr. 260, p. 5–19. Taip pat prieiga per internetą: https://jows.pl/brepo/panel_repo_files/2021/07/22/2spusy/jows-1-2007.pdf [žiūrėta 2024-10-05].
- Kabzińska, Lucja; Kabziński, Krzysztof. Czasopiśmiennictwo pedagogiczne okresu II Rzeczypospolitej jako źródło refleksji teoretycznej w zakresie dydaktyki. In: *Czasopiśmiennictwo Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło do historii edukacji* / pod red. Iwonny Michalskiej i Grzegorza Michalskiego. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2010, p. 215–227. <https://doi.org/10.18778/7525-460-0.18>
- Kaubrys, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galios gimtis*. Vilnius: Viešojoje įstaigoje „Statistikos tyrimai“, 2000.
- Kiński, Czesław; Łagun, Jacek. Nihil Novi – Context and Language Integrated Learning in „England and the English“ by Władysław Kospoth-Pawłowski. *Neofilolog*, 2018, t. 50, Nr. 1, p. 159–169. <https://doi.org/10.14746/n.2018.50.1.10>
- Klemensiewicz, Zenon. *Historia języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Knapczyk, Jadwiga. *Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich. Cz. 1*. Lwów–Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1922.
- Knapczyk, Jadwiga. *Początki języka angielskiego dla szkół powszechnych i średnich. Cz. 2*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1924.

- Knapczyk, Jadwiga. *School and Home: podręcznik angielski dla 5 oddz. szkoły powszechnej i 1 klasy gimnazjum. Cz. 1*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1931.
- Kospoth-Pawłowski, Władysław. *England and the English: podręcznik do nauki języka angielskiego w szkołach średnich ogólnokształcących i handlowych. Cz. 1*. Wilno: Księgarnia Świętego Wojciecha w Poznaniu, 1930.
- Kospoth-Pawłowski, Władysław. *Słownik angielsko-polski: wstępny słowniczek do Basic English na podstawie „The Basic Words” C. K. Ogdena z krótką gramatyką*. Wilno: Skład Główny: Księgarnia św. Wojciecha, 1933.
- Kotlarska, Irmína. Kilka uwag o polskim dyskursie glottodydaktycznym w okresie międzywojennym (na przykładzie nauczania języka angielskiego) – teksty i konteksty. In: *Pięćdziesiąt lat zielonogórskiej polonistyki: księga jubileuszowa* / redakcja Marta Ruszczyńska i Iwona Pałucka-Czerniak. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2024, p. 243–255. https://doi.org/10.59444/2024MONredRus_Palr15
- Kotlarska, Irmína. Materiały do nauki języka angielskiego wydawane od końca XVIII do połowy XX wieku jako źródła badań polsko-angielskich kontaktów językowych. Prolegomena badawcze. *Socjolingwistyka*, 2019, t. 33, p. 167–180. <http://dx.doi.org/10.17651/socjolinG.33.10>
- Kotlarska, Irmína. Treści kulturowe w dawnych polskich podręcznikach do nauki języka angielskiego (1788–1950). *Neofilolog*, 2023, t. 60, Nr. 1, p. 45–59. <https://doi.org/10.14746/n.2023.60.1.4>
- Mauersberg, Stefan. *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939*. Wrocław: Ossolińskich, 1968.
- Miłosz, Czesław. *Przygody młodego umysłu: publicystyka i proza 1931–1939*. Kraków: Znak, 2003.
- Motuzas, Remigijus. *Lietuvos vidurinės mokyklos raidos 1918–1940 metais pedagoginės kryptys*. Vilnius: Leidybos centras, 1995.
- Murauskaitė, Aida. Kokią antrąją užsienio kalbą šiemet dažniausiai rinkosi šeštokai: ar vis dar paklausiausia rusų kalba? *LRT.lt*, 2023 m. rugsėjo 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2082598/kokia-antraja-uzsienio-kalba-siemet-dazniausiai-rinkosi-sestokai-ar-vis-dar-paklausiausia-rusu-kalba> [žiūrėta 2024-10-05].
- Murauskaitė, Aida. Užsienio kalbos mokyklose: vienvaldė anglų stumia lauk kitas, pozicijas išlaiko rusų, o lenkų, latvių ar italų paklausa menka ir trūksta mokytojų. *LRT.lt*, 2022 m. rugpjūčio 4 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1749973/uzsienio-kalbos-mokyklose-vienvalde-anglu-stumia-lauk-kitas-pozicijas-islaike-rusu-o-lenku-latviu-ar-italu-paklausa-menka-ir-truksta-mokytoju> [žiūrėta 2024-10-05].
- Norkus, Zenonas; Markevičiūtė, Jurgita; Ambrulevičiūtė, Aelita. Why did Lithuania's Economy Grow during the Great Depression of the 1930s? *Journal of Baltic Studies*, 2025, p. 1–26. <https://doi.org/10.1080/01629778.2025.2509608>
- Podhajecka, Mirosława. Lektorzy języka angielskiego w Wilnie i Krakowie w okresie międzywojennym. Próba biograficzna. *Prace Historyczne*, 2018, t. 145, Nr. 2, p. 271–301. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.18.014.7816>
- Podhajecka, Mirosława. *Lektorzy języka angielskiego w międzywojniu*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2021.
- Przyklenk, Joanna. Teksty obcojęzyczne i ko(n)teksty nauki języków obcych w dwudziestoleciu międzywojennym a kształcenie polonistyczne. In: *W kręgu (glotto)dydaktyki* / redakcja naukowa Aleksandra Achtelek, Karolina Graboń. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018, p. 128–148. <http://hdl.handle.net/20.500.12128/20823>
- Repšienė, Liveta. Konfliktas dėl Vilniaus perteikimas 1989–2022 metų laikotarpiu Lenkijos istorijos vadovėliuose. *Aktualu rytoj / Relevant Tomorrow*, 2022, t. 2, Nr. 22, p. 64–90. <https://doi.org/10.51740/RT.2.22.3>
- Sadowska, Joanna. *Ku szkole na miarę Drugiej Rzeczypospolitej: geneza, założenia i realizacja reformy Jędrzejewiczowskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2001.
- Sanojca, Karol. Szkoła jako instytucja pracy. Pozycja prawna i problemy zawodowe nauczycieli szkół państwowych w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. In: *Metamorfozy społeczne*, 2014, t. 9: Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej / pod red. Włodzimierz Mędrzeckiego i Cecylia Leszczyńskiej, p. 277–291. Taip pat prieiga per internetą: <https://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=66161> [žiūrėta 2024-10-05].

- Stańczyk, Piotr. Wykształcenie ludności II Rzeczypospolitej w świetle badań GUS. *Spółeczeństwo i Ekonomia = Society and Economics*, 2016, t. 5, Nr. 1, p. 7–26. <https://doi.org/10.15611/sie.2016.1.01>
- Stolarczyk, Michał. Wychowanie państwowe w Drugiej Rzeczypospolitej w świetle programów szkolnych (po wprowadzeniu reformy oświatowej z 1932 roku). *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 2018, t. 37, Nr. 3, p. 215–235. <http://dx.doi.org/10.17951/lrp.2018.37.3.215-235>
- Walasek, Stefania. Wychowanie państwowe i obywatelskie w praktyce szkolnej na przykładzie Państwowego Gimnazjum Męskiego im. A. Mickiewicza w Wilnie (1932/1933–1933/1934). *Nauki o wychowaniu. Studia interdyscyplinarne*, 2020, t. 11, Nr. 2, p. 239–251. <https://doi.org/10.18778/2450-4491.11.17>
- Woźniak, Ewa. Polityka językowa Państwa Polskiego w okresie międzywojennym. *Socjolingwistyka*, 2015, t. 29, p. 7–20. <http://dx.doi.org/10.17651/SOCJOLING.29.1>